GLOBUS

349

SANAVARDO

DEMNA ȘENGHELAIA

EDITURA UNIVERS

Iscusit meșteșugar al cuvîntului, creatorul unor imagini de o mare forță sugestivă, Demna Konstantinovici Șenghelaia este un artist sensibil, cu un remarcabil simț al măsurii, propriu scriitorului clasic. În literatura țării sale, alături de Niko Lordkipanidze, întemeietorul realismului critic, de Mihail Djavakișvili, subtil analist al psihologiilor umane, sau de Konstantin Gamsahurdia, romancier de o excepțională capacitate evocatoare, el se situează printre făuritorii prozei gruzine contemporane.



Lei 4,50

15

DEMNA ȘENGHELAIA SANAVARDO

DEMNA ȘENGHELAIA

SANAVARDO





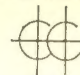
Colecția GLOBUS / Editura Univers

COPERTA COLECȚIEI DE ION STATE

Grafica de Viorel Popescu. Ilustrația de Done Stan

ДЕМНА ШЕНГЕЛАЯ
САНАВАРДО
Издательство «МЕРАНИ»
Тбилиси 1971

GLOBUS



Demna Șenghelaia

Sanavardo

Traducere de
ECATERINA ANTONESCU TANASOVA

Prefață de
SANDA ANGHELESCU

EDITURA UNIVERS
București
1980

PREFAȚĂ

Cînd în 1858—1859 Alexandre Dumas străbătea întinderile Rusiei de la Moscova la Nijni-Novgorod și-apoi în Caucaz trecînd prin Tiflis (azi Tbilisi), Kutaisi, Poti, constata cu plăcută surprindere că era foarte bine cunoscut, iar cărțile lui citite aici, ca și în Franța. Cu mulți dintre localnici se putea înțelege admirabil în limba maternă, lăsîndu-se fermecat de generozitatea și ospitalitatea acestora. Rezultatul acestei călătorii sînt memorialele *Impressions de voyage en Russie* și *Le Caucase,* în care autorul se arată entuziasmat de imensitatea stepei rusești, de frumusețea sălbatecă a peisajului. În Georgia (după alte denumiri Sakartvelo, Iveria sau Gruzia), înafară de aleasa frumusețe a oamenilor pe care-i admiră ca pe niște desăvîrșite opere de artă, este impresionat îndeosebi de ținutul legendar al Colhidei. Află cu stupoare că, în tradiția locală, străvechile ruine, ce străjuiau curgerea liniștită a unui rîu, ar fi aparținut lui Iason însuși, identificat, pe aceste meleaguri, mai mult cu istoria decît cu legenda. Dar amîndouă se împletesc aici armonios, conferind oamenilor și locurilor o aură de mister.

În această regiune, mai exact în satul Sacilao — astăzi raionul Samtredi, din apusul Georgiei, se naşte, la 20 mai 1896, Demna Konstantinovici Şenghelaia, evocatorul, peste ani, al Colhidei.

Tatăl, Konstantin Şenghelaia, originar din Mingrelia, luase parte la construirea liniei ferate Tbilisi-Poti şi, odată stabilit la Nahalovka, rămîne să lucreze la Departamentul căilor ferate. De la el moşteneşte Demna pasiunea pentru lectură. Biblioteca părintească îi dezvăluia treptat o lume mirifică. Paginile cărţilor ascundeau secole întregi de inteligenţă şi muncă neobosită, rămînînd, în ciuda trecerii timpului, la fel de vii şi de grăitoare. Operele literaturii gruzine scrise cu cincisprezece secole în urmă emoţionează şi azi prin prospeţimea expresiei, limba cunoscînd în decursul vremii doar unele intervenţii de natură fonetică. Citea cronicile georgiene strînse într-un codex, *Kartilis ţhovreba (Viaţa Kartiliei)*, dimpreună cu minunate şi înfricoşate istorisiri despre cei care, cu preţul vieţii, au luptat pentru păstrarea datinilor, împotriva opresiunii şi nedreptăţilor de tot felul. Lumea îi numise sfinţi, iar poveştile despre faptele lor — hagiografii. Dar cît de departe erau ele de dogmele bisericeşti sau de mistica pură şi cîtă viaţă, curaj şi mîndrie clocoteau în aceste pagini ! Un Ioan Minčhi, Ioan Zosim sau Mihail Modrekili le-au ridicat imnuri de slavă, iar poezia duhovnicească, imnografică şi bogatul epos popular au dat naştere poeziei laice, în aleasa ţară a Kartvelilor, în care veneraţia pentru poeţi şi versuri a fost şi este nemărginită. Cînd se căsătorise, mama sa adusese ca zestre, conform tradiţiei, legat în piele fină şi cu ferecătură de argint, minunatul roman *Vephis Tkaosani (Viteazul în piele de tigru)* al lui Şota Rustaveli. Scris la curtea reginei Tamara (sec. al XII-lea), în plină perioadă renascentistă, romanul a circulat în tradiţie orală pînă cînd, sub regele Vahtang VI (1675—1737), capătă formă scrisă în tiparniţa trimisă din Ţara Românească de Constantin Brîncoveanu.

Cu aceeaşi pasiune citea Demna operele regilor-poeţi — una dintre gloriile gruzine, deoarece nu multe popoare se pot mîndri că au fost conduse de principi iubitori şi făuritori de versuri, într-o epocă a războiului şi violenţei : Teimuraz I (1589—1663), al cărui stihuri sînt închinate patriei iubite. Arcil Bagrationi II (1647—1713), fondatorul, în 1703, al primei tipografii georgiene la Moscova, unde întemeiase şi o colonie georgiană, autorul unor poezii istorice, cu un pronunţat caracter didactic, Vahtang VI, primul strîngător şi comentator al vechilor cronici, unul dintre marii luminişti ai lumii.

Sensibilitatea şi profunzimea poemelor nefericitului trubadur Saiat-Nova (1712—1795), poetul-aşug ce-şi compunea stihurile în gruzină, armeană, azerbaidjeană îl fermecau, iar versurile pătrunse de un covîrşitor elan patriotic ale lui David Guramişvili (1705—1792) îi înflăcărau imaginaţia. Sufletul său de copil vibra recitînd versurile incendiare ale lui Nikoloz Barataşvili (1812—1845), poet ce învinsese influenţa orientului asupra liricii georgiene, prefigurînd forme ale poeziei moderne, şi situîndu-se astfel printre precursori în literatura ţării sale. Cel care-l captiva însă în mod deosebit era Bessarion Gabaşvili-Besiki (1750—1791), maestru al desăvîrşirii poetice, unul dintre cei mai rafinaţi şi subtili stihuitori, călător neostenit, ce şi-a găsit loc de veşnic popas la Iaşi, în pămîntul Moldovei.

Pe parcursul paginilor, Demna înțelegea din ce în ce mai profund misterul existenței milenare a poporului și culturii țării sale, aflate la răspîntia istoriei, în calea atîtor năvăliri dușmane. Era o „tinerețe fără bătrînețe și o viață fără de moarte".

Bun cunoscător și admirator al literaturii ruse, Konstantin Șenghelaia recita ades din versurile lui Pușkin, Lermontov, Nekrasov, îi oferea fiului cărțile lui Cernîșevski, Dobroliubov și Pisarev. Din literatura universală, aceeași bibliotecă părintească i-a prilejuit prima întîlnire cu opera lui Dante, Goethe, Baudelaire, Balzac, Stendhal. Mama, femeie cultă și rafinată, l-a familiarizat cu bogata și originala mitologie gruzină, introducîndu-l în lumea minunată a basmului și literaturii populare.

Copilăria viitorului scriitor coincide cu perioada de naștere și afirmare a mișcării revoluționare muncitorești, cînd socialismul științific se configura din ce în ce mai mult ca filosofie a maselor. Este epoca de pregătire a revoluției din 1905. În Nahalovka, familia Șenghelaia locuia nu departe de piața în care se țineau de obicei mitingurile și se desfășurau demonstrațiile muncitorești. Casa părintească devine locul unor întruniri conspirative, deseori străjuite de micul Demna. Martor al sîngeroaselor represalii abătute asupra revoluționarilor, el va rămîne profund impresionat de lupta proletariatului din Tbilisi în primii ani ai revoluției, luptă ale cărei ecouri se vor resimți mai tîrziu în multe din cărțile sale.

Elev al unei școli feroviare din capitală, este transferat de părinți la gimnaziul gruzin, înființat la inițiativa lui Ilia Ceavceavadze, unde predau cei mai de seamă profesori de atunci, Laursas Boțvadze, Petre Mirianașvili, David Kariceașvili ș.a. Elevul

Șenghelaia manifestă înclinații pentru pictură, muzică, dar în mod deosebit este atras de literatură. În clasa a treia gimnazială, o compunere despre impresiile de vacanță atrage atenția profesorului de literatură, Boțvadze, care, de-acum încolo îl va îndruma neostenit pe această cale, insuflîndu-i încredere în talentul său. Sub acest imbold, Șenghelaia începe că colaboreze la revista școlii cu mici piese și povestiri.

În anul 1914 debutează în revista „Temi" cu povestirea *Nirvana*, care se bucură de o bună primire din partea publicului cititor. Este perioada prieteniilor literare cu Gheorghi Nikolaevici Leonidze (1899—1966), neîntrecutul cîntăreț de mai tîrziu al peisajului caucazian și Alexandr Kuțateli (n. 1897), viitorul dramaturg, poet și prozator de renume, traducătorul lui *Faust* de Goethe, motiv literar cunoscut însă în literatura gruzină cu mult înainte de a se fi născut mitul european. La redacția revistei îi va cunoaște și pe cîțiva dintre prestigioșii oameni de litere ai vremii, care îi vor îndruma primii pași: Vasili Barnovi (1856—1934), autorul unor documentate romane istorice, inspirate din perioada luptelor duse pentru eliberare națională și pentru unire; Kita Abașidze (1870—1917), critic și publicist de mare erudiție, cu un rafinat simț estetic, reprezentant al școlii istorico-comparatiste, primul care a realizat clasificarea și periodizarea literaturii gruzine în școli și curente; Iosif Grișașvili (n. 1889) poet și istoric literar, interesat îndeosebi de istoria teatrului gruzin și de relațiile culturale ruso-gruzine.

În 1915, Pavel Iașvili și Tițian Tabidze înființează gruparea simbolistă cu numele bizar de *Țisperi Kauțebi (Coarnele albastre)*, al cărei almanah omonim,

apărut în 1916, joacă un important rol în dezvoltarea culturii gruzine în general, a literaturii și mai ales a poeziei ; este introdus sonetul, terțetul și trioletul ; ritmul și rima sînt înnoite, se cultivă versul alb, este folosită altfel decît pînă atunci aliterația și asonanța — lirica gruzină găsindu-și o nouă rezonanță. Împreună cu prietenul său, Gheorghi Leonidze, Demna Șenghelaia devine membru activ al grupării. Atras și de grupul așa-numiților „poeți democratici" (începutul secolului al XX-lea), puternic influențat de poetul-proletar I. Evdoșvili (1873—1916), primul artist gruzin ale cărui versuri sînt inspirate din viața clasei muncitoare, Șenghelaia colaborează asiduu la revistele grupului, „Țisartkela" („Curcubeul") și „Homaldi" („Corabia").

Din 1920 urmează cursurile facultății de filologie ; se arată tot mai interesat de istoria Gruziei, de lingvistică și folclor. Frecventează simultan și cursurile Institutului politehnic „Kirov" și, după obținerea diplomei de geolog, participă cu viu entuziasm la numeroase expediții geologice, prilej cu care culege și un important material folcloric, etnografic și dialectal, folosit mai tîrziu în lucrările de specialitate din acest domeniu.

Odată cu înlăturarea menșevicilor, în 1921, și instaurarea puterii sovietice, începe o eră nouă în viața poporului gruzin. O susținută luptă ideologică prinde a se înteți ; cei mai valoroși reprezentanți ai literaturii gruzine trec pe pozițiile revoluționare ale proletariatului. Este momentul apelului solemn, lansat de poetul Galaktion Tabidze, care își cheamă confrații să slujească arta în numele poporului și al revoluției. În focul polemicilor se produc numeroase sciziuni ; „gruparea academică", ce pledează

pentru principiul „artă pentru artă" ; gruparea simbolistă, care se bucură de sprijinul unui important număr de scriitori, gruparea futurist-lef-istă, cu caracter revoluționar, înființată în 1922, la care aderase și Demna Șenghelaia, și care recurgea la experimente de ordin formal. În 1922 apare prima revistă a Asociației scriitorilor proletari ai Gruziei, intitulată „Forja" ; dar revista care reunește în jurul său întreaga mișcare literară a epocii este „Mnatobi" („Făclia"), prima publicație literar-artistică în limba națională de după Revoluție, apărută în 1924. În primul său număr vede lumina tiparului romanul *Sanavardo* — mărturie a renașterii prozei gruzine — care se bucură de un remarcabil succes.

Cu ocazia primului Congres al scriitorilor gruzini (1926), reprezentanții tuturor grupărilor literare susțin cu insistență ideea luptei unite, pentru înfăptuirea operei de edificare a unei noi culturi, socialiste. Demna Șenghelaia este ales în organele de conducere ale Uniunii Scriitorilor din Gruzia. Face parte din colegiile de redacție ale revistelor și editurilor de literatură, deține funcția de redactor-șef al editurii „Zaria-Vostoka". Traduce intens în limba rusă opere gruzine, tălmăcind, în același timp, în graiul matern, capodopere ale literaturii universale. I se decernează, în 1939, ordinul „Steagul roșu al muncii". Din 1940 intră în rîndurile partidului comunist, iar în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei, este corespondent de presă în armata sovietică. Ia parte la toate congresele unionale ale scriitorilor sovietici, ca delegat din partea scriitorilor gruzini. În semn de omagiu, din 1969, este ales membru activ al Academiei de științe din R.S.S. Gruzină.

Retras din viața publică, la cei 84 de ani ai săi, Demna Șenghelaia reprezintă astăzi un mit al generației tinere — creatorul aflat la capătul unui drum fructuos, pe care-l contemplă senin, cu sentimentul datoriei împlinite, al unei vieți bogat realizate. Rămîne autorul fundamentării romanului, gen aproape inexistent în perioada prerevoluționară, și se înscrie cu opera sa printre fondatorii literaturii sovietice gruzine.

De mică întindere, romanul *Sanavardo* deschide seria lucrărilor inspirate din lumea copilăriei, a ținutului natal, aflat la limita dintre basm și realitate. Vizibil influențat de estetica decadentistă, autorul reușește să îmbine în chip firesc notația realistă a cadrului cu introspecția, uneori excesivă, a personajului care, lipsit de structură, rămîne izolat în timp și spațiu, față de istorie și societate. Evocarea atmosferei meleagurilor de pe valea Rionului, unde „văgăunile și smîrcurile Sanavardului plutesc în pîcle bolnave cădelnițînd“, surprinde momentul crepuscular al familiei princiare Ciladze, ai cărei ultimi descendenți sînt torturați de boală și disperare. Cu toții trăiesc într-un soi de halucinație, vecină cu delirul, o somnolență ce-i duce la decrepitudine, stare definitorie pentru lucrurile și oamenii din Sanavardo. Sonurile acestui univers populat de nevroze încep de la șoapta plînsului domol al prințului Karaman, ajung la geamătul bolnav al lui Țițino, și pînă la urletul prevestitor de moarte al cîinelui (cap. V), ca trei semnificative forme ale expresiei, instaurate aici. Este un plînset universal; ziua, „ploile toamnei“ își varsă „lacrimile pe acoperișurile conacului“, iar nopțile sînt „silnice și plîngărețe“; „grămezile de coceni plîng cu lacrimi galbene de ploaie, plîng și crengile golașe“... Personajele, mai toate, traversează spasmodice crize de plîns. Gemetele le însoțesc somnul blestemat, bîntuit de coșmaruri. Frica obsedantă este semnul bolii, factor activ al disoluției generale.

Există o boală a firii, o umezeală maladivă și perfidă ce se insinuează pretutindeni, putregăind totul. Lumea este bîntuită de febre și molimă, luna, „ca o bubă“, veghează „pămîntul chinuit de friguri“. Soția prințului Karaman, plăpînda Țițino, este țintuită la pat, mistuită lent de o boală de piept. În jurul său casa se ruinează, năpădită de ploaie și mucegeală. Gemetele bolnavei sînt însoțite uneori de picurii ploii ce cad din tavanul șubrezit și se izbesc monoton și „necruțător“ de pereții unui lighean de aramă.

Există „molima neagră“, boala aceea transmisă ca un blestem din generație în generație, de care au căzut măcinați bunicul, Oti Ciladze, și fiul acestuia, Kahaber. Nici prințul Karaman nu a scăpat complet de semnele ei. De aceea „își cercetează ochii tulburi în vechea oglindă din iatac“, „își freacă tîmplele“ într-un gest obsedant, moștenit, odată cu toată urîciunea bolii și de fiul său, Bondo Ciladze, ultim vlăstar al familiei vlăguite. Și pentru ca dispariția neamului să fie definitivă, celălalt fiu al prințului Karaman, bastardul Gudju Labahua, este nebun. Un urlet lugubru îi anunță jalnica apariție. Urletul este semnul alienării totale, semn al bolii devastatoare a minții. Nebuna Pepelo răcnește, „și răcnetul său ascuțit despică aerul ca un jungher“. Cînd Bondo cade pradă convulsiilor, în curtea bisericii, oamenii intră parcă în delir — „curtea răsuna de răcnete, gemete, blesteme, bocete și urlet ca de fiară“. Ne aflăm

într-o lume de nevrotici, degenerați, corupți, o lume agonizantă, marcată de mlaștina care o înghite treptat-treptat. Prototipul ei este Bondo Ciladze, personajul principal al romanului, spirit solitar, antisocial, condamnat să oscileze dureros între luciditate și demență. În mintea lui se îngrămădesc haotic *Martiriul Sfîntului Șușaniki*, *Critica rațiunii pure*, cărți ale Evului mediu musulman, letopisețul neamului, arhiva familiei, *Biblia*, laolaltă cu obsedante amintiri despre vivisecțiile făcute pe broaște sau despre eșecurile sale sentimentale, toate căpătînd forma și dimensiunile delirului, ale obsesiei. Comite tot timpul confuzii între realitate și ipoteză, între experiență și exces de imaginație, fapt care trimite întrucîtva la personajele unor J.-K. Huysmans, Oscar Wilde sau D'Annunzio. Autorul își plasează eroul la limita dintre realitate și joc. Universul acestuia se constituie din obiecte reale, cărora el le conferă dimensiuni stabilite prin convenția jocului. „Cum se lăsa amurgul, micul Bondo se refugia în lumea umbrelor misterioase ale străvechilor odăi, ședea la sfat și le fugărea sau se hîrjonea cu ele“ (cap. I). Raporturile cu exteriorul se fundamentează pe aversiune: „Copiii din sat nu-l prea aveau la inimă, el pe ei, nici atît“. Reacția devine deci firească; alienarea, retragerea în estetism, unde „singurii prieteni îi erau arabescurile fantastice ale covoarelor orientale și falnicele portrete de generali în grele rame aurite, împodobite cu arme și blazoane“. Seară de seară, noapte de noapte, își creează paradisuri artificiale din penumbre și culori de basm, intuind întreaga tehnică a esențelor tari, a gemelor, mătăsurilor fine, a florilor exotice, precum și întreaga știință a voluptăților, credințelor, extazurilor, delirurilor, toate elementele existenței ce-l poartă pe om de la fericire la disperare fiind exacerbate și în același timp anulate de această trăire în intelect. La limita dintre realitate și joc, sentimentul se confundă cu ficțiunea, adevărul cu autosugestia, viciul poartă amprenta renunțării. Vlăguit de asemenea trăiri, Bondo nu va mai putea cunoaște experiența, menținîndu-se apriori la nivelul obsesiei, al perversiunii reduse, dar persistente și pline de savoare. Sporadicele încercări de a se ancora în lumea faptei eșuează, personajul configurîndu-se ca un perfect diletant; decis să lupte împotriva tiraniei, urmează să-l lichideze pe țar, dar nu-și poate îndeplini misiunea pentru că îi este milă, frică, este prea slab. Îndrăgostit, încearcă să-și seducă iubita, dar pierderea butonului de la cămașă îl face ridicol, incapabil de a-și finaliza și de această dată intenția. Retras la conacul părintesc duce o viață searbădă, bîntuită de crize violente — semnele bolii ereditare — populată obsesiv de imagini și trăiri din altă lume. Străbate, chinuit, drumul dureros de la plîns la urlet, pătruns încet de morbul disoluției. În final, toată această putreziciune fizică și morală va dispărea, mistuită simbolic de para focului și spălată de apele descătușate ale cerului. Bondo, ultimul Ciladze, piere „sub teiul secular, care, prăbușit de un fulger, îl prinsese sub el. Dar fulgerul a și aprins teiul“... iar sentința autorului cade ca o sumbră prevestire: „o să fie pîrjol“. Momentul tragic al dispariției familiei Ciladze coincide însă cu momentul inaugural al trenului local, care, asemeni temutului demon Ujmur, „alerga peste păduri și coclauri, fără oprire, urlînd și șuierînd, scuipînd fum și făcînd să se cutremure mlaștinile“.

Autorul nu-și rezumă însă universul romanesc doar la drama stingerii familiei princiare, — simbolul prăbușirii inexorabile a lumii vechi — ci evocă sugestiv satul georgian, cu credințe, datini, obiceiuri de un mare pitoresc, pe al cărui fundal se profilează acțiunea propriu-zisă. Evocarea sărbătorilor pascale (cap. III), întreg capitolul al IX-lea, „Bocet de îngropăciune“, sau cap. al VI-lea, „Tîrgul de vineri“ sînt pagini antologice de memorialist, perfect stăpîn pe tehnica folosirii amănuntului semnificativ, însoțit de comentariul succint, abia schițat, al etnologului savant, al cărui discurs este însuflețit de subtila ironie a artistului. Din lumea basmelor copilăriei apar „crăiasa broaștelor, Ujmuram-Ujmur, stăpîna smîrcurilor Navronului“, broasca Dodo, cea îndrăgostită de Făt-Frumos, diavolul amărît, fugărit prin pod de motanul casei, personaje fantaste, integrate însă de autor în chip firesc peisajului real.

Conceput cinematografic, romanul *Sanavardo* se constituie într-o strînsă înlănțuire de momente dramatice, inserate sub forma unei succesiuni ciclice de capitole — ultimul cu referiri în titlu la primul — fiecare terminat într-un neprevăzut suspans. Descrierile, ca și narațiunea însăși poartă amprenta unei „vizualități“ a imaginii, obținută stilistic printr-o avalanșă de verbe ce alertează textul. Sînt notații ale jocului de scenă urmărit, fie din perspectiva spectatorului-cititor, fie din cea a obiectului sau secvenței, deseori surprinse și descrise cu o minuție demnă de virtuțile scenariului cinematografic (cap. VI, IX etc.). Romancierul mînuiește cu siguranță arta prim-planurilor, relevînd detalii semnificative pentru gîndurile, trăirile și emoțiile personajelor — scena în care prințul Karaman contemplă portretul tată-

lui său, de la care Bondo moștenise „boala“ (cap. I), scena dialogului nocturn dintre Tițino și Demon (cap. II), scena confruntării dintre Bondo și portretul bunicului vinovat (cap. VIII) etc. Există în trama romanului o subtilă și desăvîrșit realizată întrepătrundere de planuri real-fantastic. Aceasta conferă scenelor o dimensiune în plus, ce s-ar traduce printr-o fină și deosebit de atentă analiză psihologică, „scenarizată“, a personajelor, mai exact, o trecere din planul abstract al ideilor în acela concret, vizual, al faptului petrecut, întîmplat.

Tehnica *flash-back*-ului nu-i este nici ea străină autorului, care revine asupra unor momente de mult consumate, cu firescul timpului prezent, ca retrăirea unor trecute povești de iubire din existența lui Bondo. Astfel, umbra smochinului îi declanșează involuntar amintirea Hatuniei, cunoscută cîndva, în copilărie, iar sfîrșitul unui prînz, mersul sacadat al morii, sau zgomotele stranii ale nopții îl fac să retrăiască intens momentul idilei ratate cu prințesa rusă.

Prin toate aceste elemente de scenariu, cu mult înainte de apariția genului ca atare, *Sanavardo* își înscrie autorul printre precursorii romanului cinematografic în literatura universală. Mai este de reținut tonul aparte al discursului literar, de lamento, tensionat de sugestiile unui viitor, abia schițat, dar care *trebuie* să fie mai bun, mai uman, mai generos. Un puternic fior liric străbate acest poem în proză închinat sălbaticei Colhide, sfîșiate de primul semn al unei noi civilizații ce avea să se constituie — linia ferată, simbolul unei noi ere ce avea să vină. Înnoirile începute atunci au continuat, schimbînd complet

înfățișarea locurilor. Cu greu își mai poate imagina cineva astăzi acel ținut mocirlos și arid, bîntuit cîndva de friguri și de sărăcie, astăzi, cînd asanarea mlaștinilor și înlocuirea lor cu întinse și roditoare plantații subtropicale de lămîi și portocali au lăsat departe, ca-ntr-un vis, mitul liniii de aur și lumea întunecată a Sanavardului.

Cînd debutul este moment de sărbătoare a spiritului, ca apariția romanului *Sanavardo*, scriitorul se află, de obicei, în impas. Opera ce urmează a fi scrisă trebuie să se plaseze cel puțin la nivelul celei dintîi. Iar cînd aceasta are dimensiunile capodoperei, întreprinderea devine deosebit de dificilă. Demna Șenghelaia și-a continuat însă activitatea cu conștiința autodepășirii prin experiment. De aceea, tehnica romanescă este frecvent schimbată, autorul oscilînd între încercările de ordin formalist, din *Tbilisi*, roman pulverizat în cele din urmă în mai multe povestiri, și decisa opțiune în favoarea realismului din ultimele romane și nuvele.

Opera ulterioară poate fi grupată în cîteva cicluri tematice. Astfel, din aceeași lume a copilăriei petrecute pe valea Rionului, sînt inspirate romanele *Bata-Kekia* (1933) și *Comoara* (1958), acesta din urmă distingîndu-se drept una dintre remarcabilele realizări ale prozei gruzine moderne.

Viața muncitorilor, în condițiile șubrezirii bazelor societății de meșteșugari și instalării producției industriale capitaliste constituie tema romanelor *Poteca renului* (1932) și *Inspirație* (1940).

În paginile pline de dramatism ale povestirilor *Micuța femeie* sau *Guram Baramandia* sînt evocate scene din timpul revoluției din 1905, sau din perioada războiului civil dus împotriva menșevicilor. Una din primele scrieri gruzine în care apare ca protagonist tipul omului nou, exponent al unei societăți eliberate de exploatare, plămădit în toiul luptelor sîngeroase pentru dreptate și libertate socială, este povestirea *Kaț*. Inspirate din noua viață a Gruziei sovietice, povestirile *Uliul*, *Bătrînul Taia*, *Răzbunarea*, sînt o caldă pledoarie pentru munca plină de abnegație a poporului gruzin, pentru edificarea noii societăți socialiste.

Evocînd două dintre remarcabilele figuri ale Renașterii gruzine din secolul al XII-lea, pictorul Beșken Opizari și poetul Șota Rustaveli, povestirea *Creatorul* pune, în fapt, problema raportului dintre artist și creație, în lumina adevărului și autenticității.

Marele Război pentru Apărarea Patriei formează cadrul în care se desfășoară acțiunea romanului *Macul roșu* (1949). Viața plină de riscuri a corespondenților de front ai unui cotidian sovietic, victoria asupra dușmanului și reîntoarcerea acasă constituie acțiunea acestui palpitant roman cu numeroase implicații autobiografice.

Bun cunoscător al literaturii universale, ca și al folclorului gruzin, Demna Șenghelaia a închinat studii critice, deosebit de interesante pentru filiațiile stabilite, unor scriitori ca Dante, Shakespeare, Goethe, Balzac, Pușkin, preocupat fiind, în egală măsură și de probleme de teorie și poetică folclorică, cum ar fi, de pildă, fantasticul și umorul popular, metafora folclorică etc. Desăvîrșit meșteșugar al cuvîntului, creatorul unor imagini de mare forță sugestivă, el rămîne însă, în primul rînd, un artist sensibil, cu un deosebit simț al măsurii, propriu scriitorului clasic.

În literatura țării sale, alături de Niko Lordkipanidze, întemeietorul realismului critic, de Mihail Djavakișvili, subtil analist al psihologiilor umane, sau de Konstantin Gamsahurdia, romancier de o largă respirație epică, Demna Șenghelaia se situează printre făuritorii romanului gruzin contemporan.

SANDA ANGHELESCU

CAPITOLUL I

UN ÎNCEPUT DE POVESTE CARE NU FĂGĂDUIEȘTE NIMIC BUN

Prințul Karaman e bărbat falnic, cu tîmplele argintate de ani. Înalt, puțin adus de spate, calcă rar, nu fără oarecare semeție. Privirea o are trufașă și tulbure. Și mai are un obicei, își tot freacă tîmplele. Pesemne i se urcă sîngele la cap.

Se trage dintr-un neam care a strălucit pe vremuri. Trudind la letopisețul Ciladzilor, cronicarul o fi nădușit tot enumerîndu-le faptele de pomină. Străbunii săi, cîndva stăpîni peste Sanavardo, Sacilao, Marani, Orpiri și Koreisubani, purtaseră cu cinste toiagul slăviților Cikondideli și al marelui vizir.

Cu cîtă mîndrie descifrează Karaman inscripțiile aproape șterse din bisericuța satului Tkviri :

„Doamne Isuse Cristoase miluiește, binecuvîntează și pomenește înaintea măritului pristol pre robii tăi Romanoz Ciladze și pe a lui soață Utandar, născută Cihetidze, Dziahar... Amin !“

Se fălește cu neamul său și poartă capul sus. Cu toate acestea, rămînînd singur cu sine

și depănîndu-și gîndurile unul cîte unul, se înfioară amintindu-și de racila moștenită de la străbuni o dată cu faima.

Ea l-a măcinat pe tatăl și l-a dat gata pe fratele său Kahaber.

El însuși a scăpat cu viață, cu toate acestea teama de ea nu-i dă pace. Zi de zi își cercetează ochii tulburi în vechea oglindă din iatac.

Ceva din privirea lor care să dea la iveală neputință și o treptată sărăcire a minții.

Și doar e singurul urmaș al acestui neam străvechi.

La optsprezece ani a intrat *prapurcik** în miliția populară și luînd parte la campania împotriva Samilului, în scurtă vreme s-a făcut remarcat. Cînd Ilia Orbiliani căzu prizonier la Samib, Karaman izbuti să scape ca prin minune. Îi atîrnase viața de un fir de păr.

Mai tîrziu, întors la Tbilisi, s-a pus pe trai vesel și fără griji. Nu-i scăpa nici un bal, nici o primire la curte. Se veselea laolaltă cu nobilimea la Kvisheti, Ahlagori, Ortajala, de se îmbăta și văzduhul de aburii vinului și de cîntecele muhambadzi ale vestiților cobzari Satar și Lopian.

Soarta Gruziei și gloria ei apusă le deplîngea numai în fața paharului plin.

Deși la drept vorbind li se mai năzăreau la toți ochii Manianei Orbiliani, și trist îi era chipul în toiul veselei petreceri.

---

* Rang inferior în miliția gruzină (n.t.).

I s-a întîmplat o dată lui Karaman să se și bată în duel cu un ofițer rus. În joc era onoarea uniformei. Dar pînă la urmă, cu ajutorul Domnului, lucrurile s-au aranjat cum e mai bine.

Curînd însă norocul se dovedi schimbător. Îi parveni lui Karaman vestea că s-a stins din viață maică-sa ce era văduvă, născută prințesa Abașidze. A trebuit să renunțe la Tbilisi și la viața mondenă, ca să se ocupe de avere și luînd domeniul în primire, să se așeze la casa lui, căsătorindu-se.

O vreme totul merse ca pe ață. La Sanavardo hambarele gemeau de rod. Belșugul în toate celea curgea ca din cornul abundenței. Coșarele se frîngeau de gomi, cămările erau ticsite cu halami pline cu brînzeturi puse la sare și donițe cu miere de albine, naliile gemeau de porumb. Uriașele ulcioare îngropate în pămînt erau pline ochi cu vinuri alese, iar podurile ticsite cu poame uscate, gogoși de viermi de mătase și nuci.

Pe drăguța de nevestică, Țițino, Karaman o pierdea din ochi de dragă ce-i era. Întotdeauna îl întîmpina cu zîmbetul pe buze.

Și din ochii ei frumoși bucuria se revărsa șuvoi în sufletul lui Karaman.

Cărturărească nu glumă, Țițino îi aduse în loc de zestre un străvechi manuscris al *Viteazului în piele de tigru* și o *Biblie*. Cunoștea din scoarță-n scoarță stihurile regelui Taimuraz, ca și *Psaltirea*, de altminteri. De cîte ori nu o găsea aplecată asupra unor scrieri

care dezlegau tainele viitorului, sau a cetimineilor.

Moştenise şi Karaman de la predecesorii săi preţioasa bibliotecă a Cikondidelilor, şi Ţiţino o păzea ca ochii din cap.

Dar timpul se scurgea bob cu bob. În fiecare an recolta pe ogoare era tot mai slabă. Stăpînul domeniului n-avea însă cum să bage de seamă. El îşi avea tabieturile lui la care ţinea. În ziua de Sîn' Petru era neapărat de faţă la cursele de cai din Senaki, în rest, punea la cale vînători şi petreceri, într-un cuvînt, ducea un trai vesel şi fără griji.

Avea şi un fiu, pe Bondo, care începea să se ridice copăcel. (Dumnezeu, în marea lui îndurare, nu-l blagoslovise cu alţi urmaşi). Şi-i era drag băiatul ca lumina ochilor.

O grijă, una singură îl măcina pe dinăuntru : prea semăna băiatul cu bunicul. Şi Karaman nu-l slăbea din priviri, îngrozit că ar putea să-i semene şi la fire marelui Oti Ciladze, părintele său, al cărui nărav desfrînat băgase în sperieţi tot satul.

Şi gîndindu-se la acestea, Karaman ieşea pe terasă şi rămînea acolo ceasuri în şir singur cu povara în suflet, fără să mişte.

De frica părintelui său, nici o ţărăncuţă nu îndrăznise să se arate pe uliţa satului, nici un ţăran nu se încumeta să se însoare cu o fată frumoasă.

Asemănarea o descoperi Karaman în ziua cînd Bondo îşi înfipsese mînuţele cu ferocitate şi necopilărească patimă în pletele Lizikiei, o slujnică de la curte, iar ţipetele fetei,

în loc să-l domolească, păreau să-l aţîţe şi mai tare. Chicotea de plăcere înecîndu-se. Parcă intrase un diavol libidinos în sufletul copilului. Şi Karaman, ieşindu-şi din fire, se năpusti asupra Lizikiei, cu nimic vinovată şi bătu din picior :

— Piei din ochii mei, tîrîtură, horcăia el cu glas sugrumat de furie.

La care micul Bondo se cutremură, trezindu-se parcă din somn, îşi descleştă mîinile din părul fetei şi căzu leşinat.

La vederea copilului căzut în nesimţire, Karaman dădu înapoi îngrozit, sprijinindu-se de coloana terasei.

— Dumnezeule ! E leit taică-meu ! gemu nefericitul părinte şi smulgîndu-şi părul din cap, o luă la goană pe scări în jos.

— Hei tu de colo, trîntorule ! Lingău blestemat ! Adună cîinii, pregăteşte şoimii !...

Şi nu după mult, curtea răsuna de nechezat de cai, lătrat de cîini şi zuruit de zurgălăi de-ai şoimilor şi dus fu Karaman la vînătoare pe coclauri.

Numai mama se canonea cu spaimă-n suflet să-l aducă în simţiri pe fiu şi biata Lizikia cea scărmănată plîngea îngropîndu-şi obrazul în mîini, în dosul hambarului, pe sub podul cu fîn, acolo unde atîrnă-n colţ tîrna cu cloşca pe ouă. Biata de ea, îşi blestema ziua cînd venise pe lume.

Aşa se întîmplase...

De multe ori îi picau tot felul de oaspeţi : rubedenii, prieteni, nobilime de prin vecini. Şi-atunci ţin'te petrecere, pun'te masă, strîn-

ge-te masă, o lună în șir. La bucătării se coceau de zor *lavași* * și *mciadi* **, sub cuțit guițau purceii de lapte și mugeau jalnic vițeii.

Dulăii feroci urlau oțărîndu-se și mîrîiau, lipăind cu limbile roșii măruntaiele, însoțiți de blestemele slugilor. La bucătărie munca era în toi, se găteau bucatele, se coceau *haviapuri* ***, se jumuleau curcile și purceii tăiați.

În vremea aceasta prin odăi petrecerea era în toi.

Se făceau urări, se ciocneau cupele.

— Să bem !...

— Trăiască !...

Nobilele doamne priveau printre gene cochet, și-și foșneau rochiile cu falduri. Înaltul „mrajalmier“ urcă pînă-n tavan, în timp ce unul din meseni își lingea degetele, unse cu grăsimea friptурii, altul și le ștergea cu un șervet sau o frunză de smochin sau de dovleac.

Ca un cocoș se rotește printre meseni ; paharnicul n-are odihnă de loc.

Tamada rostește toasturi mărețe, ținînd într-o mînă cornul plin cu licoarea vinului, iar cu alta netezindu-și voinicește mustața.

Mesenii sînt veseli, rîd, cîntă. Ca niște săgeți zboară dintr-un cap într-altul al mesei epigrame și strigături pline de haz.

Și în toiul ospățului, unul din oaspeți, din rîndul nobilimii mărunte de prin vecini, cherchelindu-se, aprinde în joacă un coșar de-al lui Karaman, încărcat cu porumb, și flăcări

---

*,**,*** Prăjituri naționale gruzine (n.t.).

se înalță în văzduh, luminînd beznele miezului nopții.

Prind a trosni știuleții și cerul neguros coboară mai jos, lins de limbile văpăilor, și oaspeții beți cu ochii lor tulburi privesc cu desfătare, ridicînd în sus cornurile pline, ce luminează atît de frumos coșarul în noapte.

Urmau apoi vînătoarea cu ogari și cea cu șoimi, cu care prilejuri se călcau în copitele cailor semănăturile.

Șoimarul îndemnînd șoimul și țocăind, îl hrănea pe acesta cu carne crudă, vîrînd bucățile în colivie.

La bucătăria slugilor se coceau *mciadi* anume pentru ogari.

Caii sprințari ce nu purtaseră călăreț în spinare erau deprinși cu șaua pe grindurile Rionului, de-a dreptul pe nisipul ud.

În vreme ce țăranii se istoveau în lupta inegală cu pămîntul.

Cu fiecare an ce se scurgea se goleau cămările Sanavardului, sărăceau recoltele ce îngropaseră hambarele și coșarele sub belșugul lor.

Glia se usca și crăpa de secetă.

Și doar arareori puteai auzi un cîntec trist ca un bocet al țăranului venind de pe ogoare.

Zăduful bîzîie asupra solului odată cu norul de muște. Rătăcită în scaieți, sau poate adăpostită la săraca lor umbră, o scroafă horcăie neliniștit.

Țeasta de cal înfiptă într-un par al gardului lucește încinsă de soare și parcă nechează.

Pămîntul prinde să fumege de atîta arșiță, încît te-apucă amețeala, și ți se taie răsuflarea.

Văgăunile și smîrcurile Sanavardului plutesc în pîcle bolnave, cadelnițînd. Tot satul merge spre pieire, zace de malarie și n-are ieșire din impas. Iar pe țăran... cine să-l ajute... ce să facă bietul de el ?

Vin însă avea fiecare la îndemînă și mai trăgeau cîte o dușcă, ăsta era leacul.

Nici un popă nu se învoia să șadă în sat, de frica malariei. Ca să facă slujbele îl aduceau pe cel din Ianeti, o așezare vecină.

Pretutindeni bîntuia acea molimă fără cruțare.

În vremea asta domnii, cînd nu chefuiau, sau nu goneau de colo colo după vînat, se răcoreau la umbra alunului secular, trăgîndu-se de pe o cergă pe alta de jur împrejurul lui, odată cu rotirea umbrei.

Se hîrjoneau sau înșirau povești, întîmplări de demult.

Cît despre micul Bondo, acesta fie că pleca urechea la poveștile celor vîrstnici, fie că își vedea de joacă.

Într-o bună zi însă veni ca un trăsnet vestea eliberării iobagilor.

Se stîrni forfotă veselă la curte.

Karaman însă ședea ca buimac.

Curînd slugile se răspîndiră pe la casele lor. Conacul se pustii, iar în casa lui Karaman nu rămase decît biata Lizikia ; era orfană și n-avea alt adăpost.

Totul se încurcă și se zăpăci în gospodăria lui Karaman.

O vreme se căzni el însuși să-și orînduiască gospodăria, dar nimic nu se alese din canoneala sa și se lăsă păgubaș.

Zaplazul se prăbuși, șanțurile se umplură cu țărînă, curtea fu năpădită de buruieni, iar apele line ale Rionului, neavînd scurgere, se înverziră în băltoacele stătătoare. Împrejurimile Sanavardului se prefăcură în mlaștină, drumurile se desfundară de-a binelea, acoperite de mîl și distruse de harabale la strîngerea ultimei recolte. Așa încît Karaman se trezi izolat la conacul său, pe timpul întregii toamne și ierni.

Nu-i rămăsese decît șoseaua Orpirului.

Oaspeți nu se mai pomeneau la casa lui. Cine s-ar fi încumetat să pice-n ospeție la conacul sărăcit ? Poate doar vreun drumeț rătăcit pe vreme de seară, împotmolit pe vreun drumeag desfundat.

Și-apoi și-n casă curgea peste tot acoperișul — scîndurile putreziseră. Însă toamna femeile tot mai fierbeau *alîcia* *, puneau varză la murat, să se ajungă, culegeau și adăposteau dovlecii. Tot se mai făcea vin, se mai strîngea și porumbul cules proaspăt și nucile erau puse la uscat în pod.

Urmau apoi zile urîte, ploioase, pătrunzător de umede, zile de plictiseală.

Munții Sadjavah se învinețeau de atîta umezeală.

Cînd și cînd unghiurile cîrdurilor de cocori punctau cerul.

---

* Plantă orientală (n.t.).

La strigătele lor depărtate de rămas bun se cutremura parcă din somn noaptea pătrunsă de umezeală. Săptămîni în șir ploile băteau sîcîitor darabana lor în acoperișuri.

Țarîna mucegăia de atîta apă, burlanele se acopereau cu pete roșcate de ciupercă. Mlaștinile și smîrcurile se îmbibau de apă, iar în hogeag vîntul începea să-și instrune neprietenoasele-i cîntări de iarnă.

Sălciile plîngătoare și răchitele își răsfirau slăbiciunea dezgolitelor crengi ca după un incendiu și plecîndu-se peste mlaștini, se văitau înspăimîntate de venirea iernii.

Rionul își mîna agale apele.

Se cuibăriseră rațe sălbatice prin toate văgăunile domeniului. Țăranii prindeau cu plasa lebede și curci sălbatice.

În nopțile lungi cerul dinspre părțile Potiului se înroșea de jariștile incendiilor. Vînătorii dădeau pesemne foc la stufuri pe lacul Paleostom.

Cum se lăsa amurgul, micul Bondo se refugia în lumea umbrelor misterioase ale străvechilor odăi, ședea la sfat și le fugărea sau se hîrjonea cu ele.

În asemenea nopți Karaman îi istorisea înainte de culcare despre războaiele duse pentru cucerirea Caucazului, și copilul, chincindu-se lîngă focul din cămin, îl asculta cu luare-aminte.

Subțiratic la trup, cu nasu-i acvilin, nările fine fremătînde și o gură roșie senzuală, Bondo avea o minte surprinzător de ageră

pentru anii lui, iar ochii săi tulburi, plini de tristețe, te uimeau și-ți opreau atenția.

Copiii din sat nu-l prea aveau la inimă, dar el pe ei nici atît.

Se retrăgea de unul singur în lumea lui, și unicii săi prieteni erau arabescurile fantastice ale covoarelor orientale și falnicele portrete de generali în grele rame aurite, împodobite cu arme și blazoane. Le adusese Karaman de la Tbilisi.

În fiecare seară, îndată ce-l culcau în pat, covorul cobora din perete și desfășurîndu-și trena basmului, venea către el, învăluindu-l. Mobila din odaie învia și ea și începea o viață nefirească și tainică.

Pretutindeni se ridicau umbre misterioase. O caravană se îndreaptă legănîndu-se agale către un palat de basm cu turlele încrustate în pietre nestemate, încărcată cu fructe exotice, cu mătăsuri chinezești aduse din China, India, Karman.

Făt-Frumos tremura de nerăbdare să zărească mult-doriții ochi migdalați și strîngea în mîna-i tare schipetul împodobit cu lucrătură de preț.

Și iată, roți albe ca neaua aduc înaintea peronului aurit un palankin din fildeș prețios și mîna mică a Mzetunahavei, care, de frumoasă ce-i, la soare te poți uita dar la dînsa ba, dă la o parte draperia din eksami, iar ochii negri ca ghișerul îi luminează lui Făt-Frumos sufletul.

Și Mzetunahavi încolăcește grumazul zvelt al lui Bondo cu șiragul de perle.

Cît e noaptea de lungă se îmbată ei doi cu mîngîieri în odăile de chihlimbar, și roabele cu chipuri tuciurii stau de strajă iubirii lor.

Amețit de farmecul și de balsamurile-i îmbătătoare Bondo îi smulge lui Mzetunahavi micii conduri din picioare și se apleacă să-i sărute călcîiele.

Și pînă-n zori arabescurile covorului îi înfășoară în misterul lor. La primul cîntat al cocoșilor, Mzetunahavi însă părăsește așternutul desfătărilor și amețită de mîngîieri îi mulțumește doar din ochii ei ca viorelele și sărutîndu-i gura arsă de patimă, coboară treptele de smarald și aur și dispare purtată de prețiosul palankin.

Covorul îl leagănă grijuliu pe Bondo, istovit de mîngîieri, care adoarme o dată cu venirea zorilor.

Astfel trezia zilei nu-i aduce nimic bun lui Bondi. Plîngea și se zvîrcolea în dorul nopții.

Și nu-și găsea astîmpăr, preumblîndu-se și gîndind la musafira lui de basm din noaptea din ajun.

La început purtările ciudate ale lui Bondo îi neliniștiră pe părinți. Mai apoi însă s-au deprins cu ele.

Mai cu seamă s-a frămîntat Țițino și l-a purtat pe la doftoroaie la Kulași, să-l desfacă de deochi. Ba îi cumpărase și un talisman de la niște țigani nomazi și i-l puse lui Bondo la gît. Dar fără nici un folos.

Într-o seară în timp ce Bondo, sprijinit într-un cot, o asculta cu luare-aminte, Țițino îi spunea un basm. Aprinsă de propria-i istorisire îi povestea despre fantastica pajură cu pene de foc și clonțul de fier, despre vitejia celui de-al treilea fecior de crai, cel mai mic dintre toți, despre Devi-balaurul cel cu nouă capete, care făcea să se cutremure pămîntul întreg sub picioarele lor, în timp ce popa ducea în cîrcă propria-i biserică, și despre Mzetunahavi cînd simți deodată că băiatul începe să tremure, lipit de pieptul ei și ridică ochii înflăcărați către tavan, arătînd cu mîna undeva sus.

— Mama... mama... Vreau acolo... acolo...

— Unde, copilul meu ? Unde ? îl îmbrățișă mama cuprinsă de spaimă.

— La Mzetunahavi, mama, la Mzetunahavi !... Nu vezi, vin... vin... vin... strigă deodată sărind în picioare, țeapăn.

Ochii i se umplură apoi de lacrimi și se aruncă în brațele mamei și-și ascunse obrazul în poala ei plîngînd în hohote.

Multă vreme îl alintă Țițino liniștindu-l, îi sărută ochii înlăcrimați și-l strînse la piept.

În aceeași noapte părinții se sfătuiră, hotărînd să-l trimită să învețe la oraș.

— Mi-i că tot deochi e... bănui Karaman. Numai păcătoasa ceea de maică Makarina, blestemată să fie...

Țițino păli în obraz.

Toată noaptea se răsuci în aşternut, chinuită de insomnie, şi-l mîngîie pe furiş pe Bondo adormit.

Iar a doua zi se apucă să-i coasă şi să întocmească trusoul, pregătindu-l de drum.

Şi de data aceasta s-au copt plăcinte şi haciapuri, pentru drum.

Ţiţino aşternu şi scrisoare către fratele ei, aghiotantul rezidentului. Să-l păzească ca ochii din cap pe copil.

Şi pregătiră şi daruri.

Bondo zburda, cuprins de veselie.

Ce bine ! O să vadă şi el Tbilisi !

Auzise atîtea despre el de la tatăl său. Doar nu era un oraş oarecare. Acolo şedeau generalii aceia falnici, ale căror portrete se lăfăiau pe pereţii salonului !

Nu trecu mai mult de o săptămînă, că tatăl şi cu fiul porniră la drum.

Conacul rămase pustiu. Numai paşii uşori ai lui Ţiţino, învăluiţi în tristeţe, tulburau tăcerile salonului. Adesea se arunca, doborîtă, în perinele moi şi plîngea amarnic.

Ce se va întîmpla cu Bondo ? se încrîncena inima ei. Cine poate şti ? E atît de mic şi nevolnic. Dacă o să păţească ceva, ea, Ţiţino, îşi pune capăt zilelor.

Trecură zile în şir.

Se înapoie Karaman.

Aducea salutări de la cumnatul său, iar de la cumnată, daruri.

Spunea că l-a instalat atît de bine pe Bondo într-un pension ! Însă inima lui Ţiţino tot nu-şi găsise astîmpăr.

Trecură lunile una după alta, se împlini anul. Ţiţino se uscase şi se veştejise în răstimpul lui. Boala femeiască o rodea neîncetat. Pe Karaman îl trezea adesea plînsul ei în toiul nopţii.

— Ce-i cu tine, nevastă ? Că doar n-a murit de-l plîngi aşa ! o dăscălea soţul.

Aşa trecea zi după zi, săptămînă după săptămînă, lună după lună.

O presimţire neagră îl încerca şi pe Karaman. În timpul iernii, satul se pustiise de malarie. Gospodăria se ducea de rîpă, iar de la o vreme Ţiţino începuse să tuşească sec, lucru care nu făgăduia nimic bun. Îl cuprindea groaza pe urmaşul Ciladzilor cînd o văzu prima dată scuipînd sînge. Pînă la urmă se consolă cu gîndul că totul o să se aranjeze cumva de la sine, dacă o vrea Domnul.

Într-o zi sosi o scrisoare de la cumnat.

„Bondo învaţă bine, cu toate acestea nu-i a bună cu el. Îl apucă nişte crize parcă de inimă, apoi cade jos, şi-i scuturat de un tremur".

Karaman se înspăimîntă. Rămase multă vreme locului, dus pe gînduri. Apoi oftă din rărunchi, îşi frecă fruntea cu palma şi intră cu paşi temători în odaia unde atîrna pe perete portretul tatălui său, marele Oti Ciladze, zugrăvit de un meşter italian în trecere.

Şi se opri înaintea portretului.

Chipul decolorat al prinţului îl întîmpină cu trufia şi fala unui leu. Privirea lui feroce

era aspră și neîndurătoare. Pletele și barba căruntă cădeau ca o coamă pe piept, iar ochii... ochii aceia cenușii tulburi... erau tulburi.

Și în inima lui Karaman renăscu frica de părintele său. Umilit și nemernic, îl privi multă vreme în ochi. Apoi deodată, cuprins de o neașteptată furie și curaj, răcni cutremurîndu-se și făcînd scrisoarea ghemotoc :

— Marș de lîngă fiul meu, cîine rîios ! Marș !

Și plîngînd în hohote, se trînti în genunchi, ștergîndu-și lacrimile cu poala halatului de casă.

— Iartă-mă, Doamne, tu, care ne cunoști inimile, iartă-mi lașitatea... se ruga el de Cel-de-sus, temîndu-se pentru îndrăzneala sa.

Iar umbra necruțătoare din portret continua să-l privească la fel de feroce cu ochii săi goi de gînduri, și fiul învăluindu-l în priviri de cîine bătut, nu putu să-i mai suporte privirea, întoarse capul și se grăbi să iasă.

Din ziua aceea Karaman începu să bea. De multe ori nu se întorcea nici să se culce, ci își petrecea nopțile departe de casă.

Țițino nu se mai culca nici ea, de grija lui, tușea pînă-n zori, și ofta.

La o vreme, Karaman plecă la Tbilisi, să-și viziteze fiul.

Soția rămase acasă. Oricît îl implorase pe Karaman s-o ia cu dînsul, nu izbutise să-l convingă. „Unde s-a mai văzut să meargă o femeie slabă și bolnavă cu harabana, și încă șapte zile în cap !“

Se scurseră un șir de săptămîni.

Țițino ședea cu ochii pe fereastră, să-l zărească pe Karaman întorcîndu-se cu vești.

— Ia dă fuga, Lizikia, pînă la vad, nu cumva se întoarce stăpînul...

Dar Karaman, nicăieri.

De grijă, Țițino se uscă de tot și căzu la pat.

Ploile toamnei prinseră a-și vărsa lacrimile pe acoperișul conacului.

În sfîrșit, cu ele o dată, se întoarse și stăpînul. Se întoarse amărît și-i povesti nevestii cum îl implorase Bondo să-i dea voie să-și termine studiile universitare în Rusia. Cînd o auzi și pe asta Țițino se prăbuși. Se destrămase astfel și ultima rază de speranță de a-l revedea pe fiul ei. Se întoarse cu fața la perete și se puse pe plîns.

S-a închis în el și Karaman, de amărăciune și mai abitir își înecă amarul în vin.

Iar pe Țițino, pe zi ce trecea o măcina boala.

Îmbătrînise și se scofîlcise.

Și vorba ceea, o nenorocire nu vine niciodată singură, hoții de cai îi furară lui Karaman cel mai îndrăgit armăsar. Cît l-a căutat, nici urmă de cal, parcă intrase în pămînt.

În sat umblau zvonuri ciudate pe seama celor ce se petreceau la conac.

Pe zi ce trecea se destrăma avutul boieresc.

Într-o noapte cine știe ce dușman al lui Karaman dădu foc la coșare și se duse de rîpă și toată recolta.

CAPITOLUL II

NOPŢI DE IARNĂ FĂRĂ SFÎRŞIT...

Veniră şi nopţile cu ploaie, nopţi silnice şi plîngăreţe. Nopţi de iarnă.

Ploua... ploua... ploua fără sfîrşit...

Apele domoale ale Rionului, celui tulbure, vuiau surd.

Numai în liniştea nopţii auzeai chemările raţelor sălbatice, pornite la drum spre meleaguri mai calde.

Arareori, pribeagul fără căpătîi, vîntul, se năpustea ca o pajură cu penajul ud lovind cu aripa-i frîntă acoperişul conacului şi gemînd de moarte.

Hăulea şi în coşul căminului, acolo unde se aciuiase Cinca, împieliţatul, şi sufla în degetele-i îngheţate, mieunînd jalnic ca un pisoi lepădat.

Se foieşte de colo-colo cu coada bîrligată, perpelind dosul slab, ud de ploaie la dogoarea focului să şi-l încălzească.

Slab şi prăpădit împieliţatul, mai mare mila! Strănuta, chihăia şi se smiorcăia căci răcise se vede!

În iatacul lui Ţiţino ardeau buhari, butuci de fag verde, trosnind în flăcări.

E vremea nopţilor lungi, fără sfîrşit.

Ţiţino e ţintuită în pat de boală, acolo-şi duce veacul, acolo-şi deapănă amarurile, prăvălită în smîrcul negru al nopţilor.

Gîndurile i se perindară ca o aţă lungă-lungă, fără nădejde de a mai vedea răsăritul.

Îi dau tîrcoale amintirile. Se vede zburdînd într-o rochiţă scurtă. Într-o noapte însă îl vede în vis pe Bondo al ei. E ca păpuşa mare la fel de nevolnic, de-i vine să plîngă. Maică-sa nu ştie în ce fel s-o mai alinte şi o mîngîie. Cum să bănuiască pentru care pricină plînge fetiţa ei? Aşa s-a făcut că Ţiţino s-a trezit deodată, într-o singură noapte, cu sînii rotunjiţi ca rodiile. Şi s-a ruşinat de sine, femeieşte, văzîndu-i în despicătura gulerului, şi s-a pitulat înfiorată în perini.

Dar şi astăzi, aşa măcinată de boală cum e şi cu pletele argintate, e cu gîndul numai la Bondo al ei, la fel ca fetiţa de odinioară, uitînd cu totul de sine.

Şi cînd te gîndeşti ce zvonuri urîte se vîntură pe seama băiatului.

Cei ce sosesc din Orpiri, spun c-ar duce-o la curtea ţarului numai într-un chef şi-o beţie.

Că şi-ar face de cap cu una din doamnele de onoare ale împărătesei...

Că s-ar înhăita cu netrebnici, şi-ar umbla să-l omoare pe ţar...

Că ar zvîrli banii ca gunoiul, şi s-ar ţine cu o stricată...

Şi alte o sută şi mai rele...

Ţiţino nu le dă ascultare. Refuză să le creadă.

Şi inima i se strînge de teamă. Pentru ea Bondo a rămas acelaşi pui de om nevolnic, şi toate zvonurile care-l ponegresc nu se leagă de el în mintea mamei, nu i se potrivesc. E de ajuns ca Ţiţino să şi-l închipuie

pe Bondo firav și slăbuț, îl și cheamă dimineață pe bărbatul său la ea și încep a se sfătui și a pune la cale ce moșie să mai vîndă, numai să nu cunoască Bondo lipsurile.

Și Thakunia Mihaleșvili, negustătorul de la Sundjun dezbaieră punga și numără galbenii sunători. Așa se duc pe apa sîmbetei, se vînd și se risipesc domeniile neamului Ciladze odată cu gloria lui. Și aurul lui Thakunia sună de se aude pînă la Stambul și acaparează treptat totul, săpînd la temelia faimei neamului și risipind-o în cele patru vînturi.

În vremea asta, nopțile fără sfîrșit tot o mai chinuiau pe Țițino.

Slujnica Lizikia își așternea într-un colț al iatacului, de-a dreptul pe podele, și cum punea capul jos, și adormea. Ce-i păsa de cîte se întîmplau în jur!...

Cînd nevesti-si nu-i venea somnul, Karaman îi ținea de urît pînă la primul cîntat de cocoși. Posomorît și palid, îi tot trăgea din ciubuc, scuipa în foc și-și depăna firul gîndurilor. Din cînd în cînd ofta din rărunchi, punea picior peste picior, potrivea poala ciohăi și iar se dădea dus de gînduri. În sobă lemnele trosneau de zor, Lizikia horcăia în colțul ei, și gemea în așternut Țițino.

Iar afară, vîntul vagabond fără căpătîi înspăimîntat de întunecimile nopții, se freca de zidul casei și scuturîndu-și hălăciuga părului își intona a deznădejde bocetul subțire. Foșneau plopii înalți, foșnea și crîngul de răchite dezbrăcat de podoaba verde.

— Lungi mai sînt nopțile astea blestemate! gemea Țițino, ștergîndu-și fruntea cu dosul palmei.

— De! Așa-i! Ca să-ți pară drumul mai scurt, lungești pasul, iar ca să scurtezi noaptea, te iei cu somnul. Culcă-te și tu și te odihnește! o sfătuia cu tristețe Karaman.

— Doamne, de m-ar ține Cel-de-sus cu zile pînă-n primăvară, aș mai apuca să-l văd pe Bondo!...

— Alungă-ți teama, draga mea, ai să vezi c-ai să te îndrepți. Numai să ai răbdare! o dăscălea Karaman, negăsindu-și locul în jeț.

— Of că greu e!... suspina cu deznădejde Țițino.

— Of că greu e!... răsuna ca un ecou la căpătîiul ei.

— Ai auzit? se cutremură Țițino. Cine a făcut așa? exclamă cu ochii măriți de groază.

— Nimeni! Cine să fie!... sare ca ars Karaman.

— Auzi-l, geme sub fereastră...

— Nu-i nimeni, porumbița mea. Ți se năzare! încerca s-o liniștească soțul, cu voce tremurătoare. E vîntul, iubito.

— Of!... geme iarăși Țițino, și brațele descărnate îi cad pe perină fără putere.

Iar noaptea, ca un dulău negru se vîntură prin curtea bisericii, latră și urlă printre morminte.

Așa se chinuia Țițino în nopțile fără somn. Iar cum se mai potolea Karaman se retrăgea la el, să se culce, și Țițino rămînea singură

cu Lizikia adormită, al cărei sforăit trezea umbrele casei bătrîne.

Cum să scapi de gîndurile care nu-ţi dau pace ? Satul se pustieşte, gospodăria s-a dus de rîpă, iar neamul cîndva acoperit de slavă se sprijină acum numai pe firavul Bondo, care şi el e dus în străini. Vede ea că s-au frînt şi puterile lui Karaman. S-a istovit, s-a prăpădit şi el.

Lui Ţiţino nu-i scăpă nimic, îl vede cum se chinuie, cum se teme că va pieri neamul, şi se frămîntă, se întreabă cum şi cu ce să-l împace. Poftim, a mai căzut şi ea la boală...

Aşa se gîndea Ţiţino, părăsită şi singură în tăcerile nopţii.

Pereţii iatacului erau roşii de văpăile focului, şi trezeau umbrele care prindeau a forfoti în colţuri. Înmărmurită, Ţiţino le urmărea joaca. Şi ameţea de frică, şi nu era în stare să mişte.

O făptură cît pumnul ieşea de după jeţul din faţa şemineului şi venea spre ea, legănîndu-se pe picioruşele strîmbe. Măruntă, numai de un stat, era costelivă şi negricioasă, şi mirosea a cîine jegos.

Împieliţatul se apropia de patul ei şi o saluta cu o reverenţă.

— Bună seara coană, ce mai faci ?

Ţiţino îl privea mută şi nu era în stare să facă nici o mişcare.

— Tot te mai temi, cucoană ? Tot te mai zvîrcoleşti ! Degeaba ! Ai s-o mai duci vreo şase luni acolo, iar după aceea oftezi o dată din rărunchi şi gata treaba... ia acolo o nimica toată... he, he, he ! s-a sfîrşit cu tine ! He, he, he ! Nu te mai zbuciuma atîta că tot e în zadar. Pe urmă trîntorul de cronicar o să-şi smulgă pana de gîscă de după ureche şi va aşterne cu înflorituri : În hroniconul cutare, pe vremea domniei craiului sciţilor cutare, în cutare ceas, cînd îngerii aşterneau drum de oţel şi potecă de aramă către ceruri, preacinstita soţie a lui Karaman Ciladze, pe nume Ţiţino, născută Heţihe, dîndu-şi obştescul sfîrşit, s-a înfăţişat înaintea înaltului pristol dumnezeiesc, he, he, he !... parcă aşa scriau cronicarii, he, he, he !...

Şi era atîta poftă în chicoteala-i mizerabilă, încît se cutremura tot, abia de-şi mai trăgea răsuflarea, şi glasul îi era gîjîit şi spart, de parcă ar fi fost o babă. Îl apuca şi tusea la urmă, şi tuşea lung, nevolnic, de mai mare mila, şi scuipa cu năduf de-a dreptul pe podele.

Se lăsa tăcerea. Focul trosnea în cămin. Un greier înviat pe după sobă înstruna coarda diblei lui monotone. Iar drăcuşorul Cinca tot mai şedea pe marginea patului. Descoperise un purice în blana cozii, îl cronţănea în dinţi, şi pentru că-i făcea scîrbă, scuipa iar.

Şi o lua din nou de la capăt :

— Nu vezi ? Satul s-a pustiit, numai cimitirul se întinde hăt încolo... Şi pe voi tot acolo o să vă îngroape că altă cale nu-i. Se

va face totuna cu pămîntul... ia acolo o nimica toată... Și în locul vostru o să vină un neam mai voinic, mai zdravăn în picioare, şi o să înceapă un nou letopiseț... Nu vezi, şi pe mine mă căznesc frigurile... u-uu ce rele, ce afurisite sînt... Lasă că nici cu Sanavardo nu mi-i ruşine... de răutate nu ducem lipsă... Aici îşi rupe şi dracu coarnele... Dovadă-s eu, un biet împielițat scuturat de friguri... Vai de capul meu! Mic, oropsit, fără căpătîi... Mă cheamă Tatarhan... dă-mi voie să mă prezint. Tatarhan. Ce-i drept, numele-i sonor, că de, aşa se întîmplă pe lume. Toate celea cam pe dos. N-ai mai văzut de-astea? O arătare cît o biserică pe cînd numele, mai de nimic. Ei, ne cunoaştem. Cît despre mine, sînt o făptură pricăjită, umilită, obijduită, toată lumea-i sătulă de mine, nimeni nu mă vede cu ochi buni. Și tu, cucoană, eşti de asemeni singură-singurea, în pustietatea asta a nopții, de o seamă cu mine. Lăsată de capul tău... şi ce greu e aşa... ce greu... să nu mai poți îndura..

Și se puse Cinca pe smiorcăit, de parcă-l durea cu adevărat o măsea.

— Ieri gata-gata să mă prindă motanul în pod. Abia am scăpat din ghearele lui. Acolo — o grămadă de nuci, de ceapă, de gutui. Și eu cu Kapuzuna — asta-i nevastă-mea — ne jucăm cu nucile, ne ținem de şotii, ca să ne treacă de urît. Acuma ea-i bolnavă. Zace după fătare. A fătat gemeni, un drăcuşor şi o drăcoaică, pe Kiu şi pe Kiko. Și încă nu li s-a uscat mățişorul la buric. Da ce drăgălaşi sînt.

Și Kapuzuna mea nu mă lasă să mă apropii de ei, mă alungă, şi uite-s singur-singurel. Mă joc şi mă țin de şotii din plictiseală, mă veselesc şi eu cum pot. Prind şi smotocesc vîrcolacii care de somnoroşi ce sînt atîrnă de grinzi. Și-s aşa de prăpădiți, piuie jalnic. De, ăsta-i traiul de unul singur! Deunăzi mă jucam cu un şoricel, da uite că s-a furişat huiduma aceea de motan în pod şi cînd a sărit la mine, cînd a sărit la mine...

Și Cinca o apucă pe Țițino de gîtlej, s-o sugrume nu alta...

Țițino nu e în stare să mişte un deget, nu e în stare să strige... mai mai să-şi dea duhul... Numai printr-o minune scapă din strînsoare...

— Lizikia! Lizikia!... strigă cu disperare.

Dar Lizikia doarme înainte, nu aude.

Se uită Țițino pe pat — nimeni. I se năzărise. Are fierbințeli, pesemne. Aiurează.

— Lizikia, trezeşte-te, ori ai surzit, fato?

Lizikia nu aude nici acum.

— Lizikia! Blestemato!

A sărit în sus Lizikia, se freacă la ochi, se holbează la lumină, dar tot nu s-a dezmeticit.

— Ce doreşti, stăpînă? mormăie somnoroasă.

— Doresc să crăpi, asta doresc! Nu vezi că mă chinuie nesomnul, dar-ar Dumnezeu să-ți dea şi ție insomnie, să te saturi... Ai grijă de focul cela, şi spune-mi un basm.

Se ridică din așternut Lizikia, mare, voinică, de-ai zice că-i turnată din bronz. În cămașa ei lungă de hami, străbate odaia și pune lemne pe foc. Dac-o privești din spate, văpăile o fac să pară transparentă. Își șterge nasul cu degetele, apoi cu mers legănat se întoarce la așternut și se vîră sub pătură.

— Care din basme să vi-l spun, stăpînă? Despre Aspurpel, sau despre Amirani? Ori poate despre crăiasa-broască?

— Spune-l pe care-l vrei! se răstește Țițino și slujnica începe povestea.

Țițino o ascultă. Flăcările joacă și trosnesc în cămin, iar vîntul s-a împleticit printre grinzile podului și se vaită și urlă amarnic. Corbii se vîntură croncănind deasupra hogeacului, să-și mai încălzească aripile ude.

Iată și basmul.

A fost o dată ca niciodată o broască rîioasă. O chema Dodo. Și tot șezînd în smîrc, nu s-a măritat, ci a rămas fată bătrînă. Numai noaptea pe lună ieșea din mlaștină și uda totul împrejur cu scuipat cleios, ca o dușmancă precum se afla.

Tot soborul de broaște se temea s-o audă orăcăind. Pînă și șerpii nu îndrăzneau să se apropie de ea.

Verde și holbată, se agăța de un fir de stuf și ședea să privească malul.

Și cum vedea un drumeț, se umfla mai dihai în burtă se holba și mai tare și-l ațintea drept în lumina ochilor, de-l treceau pe bietul călător toate nădușelile, începeau să-i țiuie urechile, și amețit, se împleticea, se-mpiedica și nimerea în smîrcul care-l și trăgea la fund.

Îndrăcit de rea era broasca Dodo, verde, buboasă, voinică și cu burdihanul umflat. Iar cînd prinde glas, i se umflă capul și gura, de parcă ar fi niște foale.

Așa trăia, nemăritată, Dodo, crăiasa broaștelor. Se mîngîia de stufărișul încălzit la soare și întinzîndu-se gemea languros.

Veneau destui s-o pețească, tot broscoi de neam crăiesc însă nu-i era nimeni pe plac, nici unul nu-i cădea cu tronc la inimioară.

Pe mirii respinși îi condamna la moarte, petrecîndu-le o nuia prin urechi, ca s-o înfigă apoi pe marginea smîrcului, spre știința altor îndrăzneți.

Și uite așa, cînd ședea într-o zi pe un fir de stuf, broasca Dodo auzi pași. Își opri și respirația, pîndindu-l pe drumeț, ca să-l zvîrle în scîrboșenia cleioasă a putredului smîrc fără fund.

Cînd colo, ce vede, un călăreț cu plete ca de aur, semeț în toate, și cu fruntea sus. Pe mînă i se înfoaie un șoim, și dulce se-mpletesc tonurile zurgălăilor de la picioarele lui.

Și i s-au aprins călcîiele lui Dodo. Abia își mai trage răsuflarea, și înfierbîntată de soare, îl pierde din ochi pe bălaiul Făt-Frumos.

Iar tînărul poartă pe umeri o pelerină scumpă de culoarea coarnei, cu capișonul răsfrînt.

„O, Doamne, ce monstru!“ își spune în sinea sa Făt-Frumos, văzînd broasca, și nu-și poate lua privirile de la ea.

Dar Dodo îl mănîncă, din ochi, nu alta.

— Doamne, scapă-mă și mă izbăvește, șoptește tînărul, scapă-mă, o, Doamne!...

Deodată însă trupul i se frînge, mîna nevolnică scapă dîrlogii, se clatină, alunecă de pe cal și cade în mlaștina fără fund. Pleoscăie putredul mîl, și deasupra rămîn doar cercuri, cercuri verzi pe apa stătută, iar în crețurile lor, cîrlionții bălai ai lui Făt-Frumos.

Broasca Dodo îi soarbe dulcea gură, îl mîngîie, îl alintă, zadarnic însă, Făt-Frumos nu mișcă, e mort de-a binelea. Și-atunci ea scoate un orăcăit de spaimă, încît... bîtlanul își ia zborul din stufăriș și se duce, se tot duce, să n-o audă.

Barza pleoscăie cu picioarele deșirate prin apa putredă, iar gaița se tot învîrte în loc, încolo și încoace.

Lacrimi verzi se rostogolesc din ochii crăiesei broaștelor, otrăvind totul în jur, își deplînge dragostea fără noroc. Soarele gîfîie deasupra smîrcului și aburi amețitori joacă în văzduh ca apele morții, împîclind totul.

Arșiță cum n-a mai fost.

Țînțarii care se adăpostiseră în stufăriș ca să-și pregătească veninul pentru la noapte abia mai răsuflă în dogoarea de neîndurat. Cum se va însera, vor porni și ei să otrăvească și mai dihai totul în jurul Sanavardului.

Iar Dodo bocește, bocește...

— Tot n-ai adormit, stăpînă?

— N-am adormit, dar-ar Domnul să ai parte de somnul de veci!...

Și iar se deapănă povestea despre crăiasa broaștelor care-i atît de îndurerată...

Chiar așa, cum îi vine ei să rămînă văduvă înainte să se fi măritat? Tocmai ei, o mireasă atît de înfocată și de autoritară, sortită a-și pune cununiile cu Făt-Frumos, tocmai ei să-i fie scris a nu gusta din desfătările fierbinți ale dragostei?

Îi mîngîie trupul fără viață, s-a încurcat în pletele-i bălaie și bocește, bocește mereu... îi tot dă înainte Lizikia, și iar întreabă:

— Tot n-ai adormit, stăpînă?

— N-am adormit, blestemato!...

Și iar se deapănă povestea.

Somnul stă la pîndă ca un lup, umblă jur împrejur.

Iar afară miaună noaptea.

În cămin fîsîie buturugile, gata să se stingă.

O tăcere mută potopește cu apele nopții iatacul.

Doarme Țițino.

Doarmne toată lumea...

Iar vîntul care a scăpat dintre căpriori, urlă și schiaună în horn, se aude de departe cîte un bufnet și apoi zvon de clopot — el e, vagabondul care năvălește acolo, sub acoperișul clopotniței.

Bîntuie vîntul, bîntuie vîntul afară...

În casă totul doarme.

CAPITOLUL III

...ȘI PLICTISEALĂ

Așa se tîrau zilele de iarnă.

Ici colo cîte un norișor de fum iese pe hogeacul colibelor sătești acoperite cu soc, iese, urcă în sus și se pierde în ceață.

Caii și boii legați de iesle ronțăie fîn.

Grămezile de coceni plîng cu lacrimi galbene de ploaie, plîng și crengile golașe, croncăne ciorile.

Acareturile stau zgribulite de parcă-s niște berze ude în ploaie.

Te-apucă urîtul pe o asemenea vreme.

Karaman se perpelește ca pe jeratic negăsindu-și locul în odăi. Își aprinde pipa, trage un fum și o aruncă cît colo, toarnă o cupă de *odjaleși* *, bea o gură — dă în lături, doar să se apuce să-și curețe arma încrustată cu argint, altă scăpare nu-i decît să iasă la vînătoare.

Iar Țițino zace, zace ca mai înainte.

Dincolo, în salon, acoperișul de scîndură a putrezit și picură de sus rar și regulat. Și Țițino aude cum cade această picătură necruțătoare în ligheanul de aramă, făcîndu-l să sune.

Lizikia aduce un ulcior de lapte proaspăt muls și-l pune la prins, împingîndu-l mai lîngă foc. Aruncă o privire către stăpînă-sa, clatină

---

* Băutură orientală (n.t.).

din cap, își șterge cu poala hainei ochii umeziți și iese.

Iar Karaman fie că bea, fie că-și deapănă gîndurile fără sfîrșit ; gînduri de taină, gînduri ce nu-i dau pace.

Mai dă pe la Țițino, îi pune mîna pe frunte, grijuliu, și o căinează cu aceleași vorbe de fiecare zi :

— Iar ai fierbințeli, sărmana de tine... Da lasă, pînă-n primăvară te pui tu pe picioare... O veni la vară și Bondo...

Țițino doar oftează, apoi îl ațintește cu ochii tulburi. Karaman nu-i poate îndura răceala privirii, pune capul în piept, și-și apropie ușurel buzele de gura ei suptă de fierbințeli.

Ce să-i faci ?

Patima de odinioară sărăcită de ani s-a prefăcut într-o duioșie domoală.

Dar Țițino nu e în stare nici de atît, focul care mocnește ca un tăciune sub spuză îi răscolește ca un vin sîngele veștejit. Abia de-și mai poate trage răsuflarea, și Karaman se depărtează, rămîne în picioare înaintea ei, cu privirea vinovată plecată în pămînt.

Țițino îi e recunoscătoare însă și pentru atît și-l învăluie într-o privire drăgăstoasă.

Ca să-și ascundă tulburarea, Karaman își freacă fruntea și se preumblă prin cameră.

S-a lăsat tăcerea.

— E greu, porumbiță, tare greu... Cine poate să îndure o iarnă ca asta... Te apucă urîtul, ți se așază ca o piatră pe inimă, dar se vede treaba că așa îi este dat omului, de aceea are

inimă, ca s-o simtă grea ca o piatră în piept... se vaită soțul, aciuindu-se la căpătîiul ei.

— Of, de-aș apuca să ies în primăvară ! Ar fi ceva ! Atunci o să se întoarcă și Bondo, puiul meu de aur... Cu ce-oi fi păcătuit ca să-l știu în streini, departe de mine, lumina ochilor mei ? ...Ce-o fi făcînd sărăcuțul ?...

— Nu te mai frămînta, nevastă ! Cum sosește primăvara, o să se întoarcă și el, păi cum ? Nici nu se poate altcum. Da știi, îl tot visez, mi se vaită că-l doare capul. „Uite aici, zice, tăticule, aici mă doare !“ se plînge el și se lipește de mine ! și-amintește deodată Karaman, și rușinîndu-se de nevastă, își întoarce ochii ce înoată în lacrimi.

— Mai ții minte, sufletelule, cît de mult îndrăgea el nopțile de iarnă ? murmură Țițino.

— Țin minte, cum să nu țin minte, dă din cap cu amărăciune Karaman.

— Da ții minte cît de mult îi plăcea s-o ia la galop ?

— De bună seamă, n-am uitat...

— Da mai ții minte cît de tare se temea de bocetele după vreun mort, în pragul serii ?

— Țin minte, firește... se cutremură Karaman.

— Da mai ții minte privirea lui care parcă te apuca de inimă ?

— Nu-ți mai ajunge, nevastă ?... exclamă soțul cu tulburare, și se ridică.

Cu mîna tremurătoare își freacă fruntea și ghebosat o pornește agale spre ușă.

Țițino își dă seama că-l înăbușă lacrimile și umerii îi tresaltă sub halatul de casă.

Și iar se perpelește ca pe jăratic Karaman, nu-și mai găsește locul în odăi. Și-aprinde pipa, trage un fum și o aruncă cît colo, toarnă o cupă de *odjaleși*, bea o gură și-o dă în lături, doar să se apuce să-și curețe arma încrustată cu argint, altă scăpare nu-i decît să iasă la vînătoare.

Așa se tîrau zilele.

Afară, burniță, umezeală pătrunzătoare.

Ba prinde să și ningă cu fulgi mari, numai apă, care se topesc înainte să ajungă în țărînă.

Găinile se pitulează pe sub zidurile casei și-și pigulesc penele.

Pe arătură și la buza șanțurilor căptușite cu spiniș se adună bălțoace, să te privești în ele ca-n oglindă.

Pe undeva guiță un purcel, pesemne pierdut de frații săi.

Plînge și streașina bisericuței de lemn cu clopotnița înverzită de mușchi.

Cînd și cînd alunecă umbra singuratică și mohorîtă a maicii Macrina și, speriate, ciorile zburătăcesc în văzduh, de parcă ar fi zdrențe de hîrțoage arse, și cîrîie, și croncăne în clopotniță.

E liniște.

Un țăran taie lemne în pădure. Îl vezi cum lovește toporul în buturugă de plop, și bufnetul îți ajunge abia într-un tîrziu la ureche.

E liniște de jur împrejur. Rar cînd mai dondăne pe șoseaua Orpirului căruța vreunui coropcar ovrei, trasă de-o gloabă răpciugoasă, își zornăie zurgălăii vreo caravană pornită din

Tbilisi sau sirena vreunui vaporaş în portul Orpirului trezeşte depărtările.

Liliachiul munţilor din zare încununaţi de ceţuri parcă ţi s-a răsturnat peste inimă şi te-apasă, te sugrumă nu alta.

Iarna era pe plecate.

Venise luna martie.

Acacia se îmbrăca în podoaba florilor ca o mireasă. Înverziră şi viile. Caii şi boii păşteau în larg şi libertate. Viţeii se zbenguiau pe iarbă prin curţi, abia ţinîndu-se pe picioruşele lor firave.

Veni şi Paştele.

După postul cel mare, oamenii se ghiftuiau cu carne de porc, piftie de pasăre, se umflau cu *odjaleşi* şi *cihaveri*. Cît a ţinut postul li se lipise pîntecul de şira spinării de foame, iar acum li se apleca de atîta slănină şi mămăligă.

Biserica era scăldată în lumini. Se slujea slujba de înviere. Ouă roşii. Obrazuri palide de copii ai ţăranilor dospite de foame, cioareci şi cămăşuici noi-nouţe, din pînză ţesută în casă.

După slujbă se cinsteşte memoria celor răposaţi cu daruri aşa după cum cere datina. Se rostogolesc ouă roşii pe morminte. Un popă şi un dascăl, zdrenţăroşi, cădelniţează un mormînt după altul, intonînd fonf *Cristos a înviat*, în timp ce cu coada ochiului trag la cît sînt de bogate darurile. Au mai scurtat din liturghie, ca să umple mai repede hurdjinele cu pulpe de miel, găini fierte în borş şi ouă roşii. Cît despre vin — oameni grijulii — ei

s-au pregătit dinainte, şi-l toarnă în ditamai ulcioarele.

În urma lor şontîcăie starostele cel şchiop, cu obrazul legat cu un ştergar, menirea lui e să care cu spinarea grelele hurdjine.

Ţiţino fiind la pat, popa vine la conac să slăvească învierea lui Cristos. Stăpîna conacului îl roagă să facă o slujbă pentru cei ai casei, după care să cinstească şi un pahar întru sănătatea feciorului ei Bondo.

Duhovnicii se ghiftuiesc, beau cît îngăduie burdihanul, mai pun şi cîte o rublă la chimir, şi după ce o mai îmbărbătează pe Ţiţino, îşi fac semnul crucii şi încalecă pe catîri, grăbiţi să purceadă la împărţitul prăzii.

După ei sosesc finii cu plocoane. Lizikia se dă de ceasul morţii ca să fie ospătaţi după cuviinţă. Iar cînd îi vede, lui Ţiţino îi dau lacrimile. Într-o asemenea zi mare Bondo al ei, inimioara, nestemata ei fără de preţ, nu-i acasă. Cît despre dînsa, din zi în zi îi e mai rău. Abia de-a mai putut găta darul menit feciorului, o *ciohă* * şi un *arhaluk* **, ţesute de mîna ei.

Babe-vrăjitoare îi descîntau s-o scape de boală. O doftorici şi un scopit oarecare, dar tot fără folos.

Cum, necum, ieşi Ţiţino în vară.

Mîlul putred al smîrcului se încîrlionţase de verdeaţă.

Ţiuie prin ea ţînţarii în voie.

---

*,** Veşminte naţionale (n.t.).

Țăranii au ieșit la prășit. Au prins să se înalțe lăstarele de porumb, tot cîmpul unduiește ca mătasea. Pe locul unde au tăiat pădurea de cu toamnă, cioatele au fost arse și înverzesc proaspete ogoarele.

S-a trezit din somn Țițino, se uită de jur împrejur, de parcă ar vedea întîi iatacul. Ce frumos e totul... Da uite, nici nu bagi de seamă cînd a trecut viața... Privirea i se oprește pe căminul proaspăt văruit, și cu desen albastru — nu arată rău... Se uită la covorul de pe perete — zestrea ei și abia acum deslușește minunatul lui desen. Joacă tot în culori. Născocirile artistului artizan îți bucură care mai de care ochiul, din ce în ce mai fantastice și mai complicate. Iar sub perna de la căpătîi, Țițino ține manuscrisul cu care a venit în casă, *Viteazul în piele de tigru,* și cu un semn de carte în el, țesut din borangic.

Cînd și cînd se apucă să-i prefire filele.

O rază ! Ține-o bine dar
Te iert. Nu plînge în zadar.
Să nu pălească rumenul har,
Obrajii-s rozmarin
Trimise-a-ți soarele în dar
Ce-ai vrea s-o vezi pălind ?

Iar ceva mai jos, o însemnare clară cu chinovar decolorat de vreme.

Iubește iubirea-n nesaț,
Cum drag îți e calul furat.

și mai jos :

În a noua zi cu lună plină,
Nu se sîngerează,
Nu-i a bine...

Citi și o apucă ca o jale. Îi era milă de sine. Și ațintí ochii înotînd în lacrimi spre gura căminului. Iar acolo e mîzgălită cu tăciune data nașterii lui Bondo.

Născut în anul 18..., la o săptămînă după Bobotează.

Și deodată i se făcu lumină în mintea-i de femeie. Doar nu mai era s-o ducă mult...

Se răsuci cu fața la perete, își puse plapuma în cap și-l chemă pe al ei bărbat.

Veni Karaman, se aciuie pe marginea patului.

— Îl vreau pe Bondo, Karaman, pe Bondo... strigă cu deznădejde adîncă de se îngrozi și Karaman.

Era prima oară că-l striga nevasta pe nume. Nu-i a bine așadar. Cu voce tremurată încearcă s-o împace, s-o mîngîie.

— Îl vreau pe Bondo, Karaman, pe Bondo... Simte inima mea că nu mai am mult de trăit, așa mi-a fost pesemne ursit de la naștere... Măcar să-l mai văd o dată înaintea marii despărțiri, îl implora ea pe soțul ei, apucîndu-l de după gît cu mîinile descărnate, și-l săruta. Apoi îi dădu drumul, își îngropă fața în pernă, și făcîndu-se ghem, izbucni în plîns.

Și nu mai stătu pe gînduri Karaman, așternu numaidecît scrisoare către fiu și o trimise în mare grabă.

Nici el nu mai știa a cîta era, iar de răspuns, primise mari și late, două. Se vede treaba că băiatul își pierduse orice respect și dragoste față de părinți.

CAPITOLUL IV

RUINA

Curge agale Rionul.

De-a lungul apelor sale putrede, mai mult stătătoare, fetele din sat cu coșnițele în mînă adună de zor prin sihla tufărișului țepos al mlaștinii muguri de poamă, o delicatesă mult prețuită prin partea locului.

La cîmp, porumbul a trecut de a treia prașilă. Turlele de pază plutesc lin pe verdele ocean al porumbiștii vălurite de suflarea vîntului.

Gardurile de nuiele pretutindeni zac prăvălite la pămînt.

În apa verde și mîloasă a șanțurilor drumului se scaldă porci costelivi, horcăind fericiți. Iar alături, prin desișul de soc, caprele împiedecate sună molcom din tălăngi.

Au ieșit și broaștele din baltă, să se prăjească la soare, pentru ca la primul foșnet să sară cu plesnet în apă, ca un fruct răscopt.

Dogoarea amiezii zumzuie toată, asemenea unui stup stîrnit. Țîrîie și greierii sîcîitor.

Plopii se înșurubează în înaltul cerului și plîng răchitele cu crengile la pămînt. Iar dincolo de conacul lui Karaman, printre teii seculari, se pitește bisericuța de lemn a satului, cu țintirimul alături.

Pe teii aceștia se aciua altădată pajura ce a nimicit neamul Cikovanilor și l-a înălțat pe cel al lui Karaman. Dar iată, acum și acesta se istovește. Singurul stîlp, cel din urmă, al neamului este astăzi acest Bondo firav și bolnăvicios. Cînd își aduce aminte Karaman de toate acestea, inima i se umple de venin.

Se istovește neamul, piere.

În timp ce molima frigurilor pustiește Sanavardo.

Nu mai cuprinde țintirimul mulțimea de sicrie de plop ce tot vin și vin.

În ținutul acesta mlăștinos apa se strecoară pînă și în gropile mormintelor, și în ea sînt înecați morții.

Și pretutindeni mișună scapeții din Orpiri. Nu mai ai loc de ei în Sanavardo. Cămașa pe deasupra, peste ea jiletcă, sau mai ades încă un veston soldățesc. Părul bălai tuns pe oală și o ceafă grăsulie. Cît e ziulica de lungă, se învîrtesc de colo colo prin sat.

Iar Thenis-Thali tot mușcă zi de zi din malurile lui Orpiri.

Oare cum îi vine lui Karaman să vadă apele măcinînd țintirimul neamului său și ducînd cu ele osemintele strămoșilor ?

Săpate la temelie de curent, lostopane întregi se desprind din malul rîpos și prăbușindu-se cu plesnet pier în adîncurile ei.

În timp ce calea ferată își croiește cu încetul drum pe aceste meleaguri, nesocotind moștenirea fără de preț rămasă de la moși-strămoși.

Lîngă chei, „Voronțovka" și „Bahmetievka", vaporașe cu zbaturi, fac escală ori se duc și vin, transportînd șine, drugi de aramă, macarale și tot soiul de unelte, fier și fontă necesare construcției drumului de fier.

Forfotesc pretutindeni englezii.

Toată sărăcimea din părțile Mingrelului, de prin toate satele dimprejur, a dat năvală la construcție : de la Ciailadidi, Ontopo și Teklati, ba și de mai departe, de la Obudji și Djvari.

Un mare pod de fier se și arcuiește deasupra Țhenis-Țhaliei. Bocănesc ciocanele și zuruie metalul.

Venind de la Poti, șinele de fier au și ajuns la Ciailadidi și au trecut mai departe, peste smîrcuri și mlaștini fără fund.

Căci deși se toarnă pietriș în împletituri de nuiele, mlaștinile le înghit și pe ele, cu pietriș cu tot.

A și început construcția gării Samtredi.

Dar șușotesc bătrînele prin sate :

— Doamne, nu-i lucru curat la mijloc. Că doar dacă trenu' nu-i tras nici de boi, nici de bivoli, cine l-o fi trăgînd atunci, decît necuratul ?

— Ba cică merge singur, pe șina de fier. Chiar așa a spus mai adineauri engineru'.

— Zicea că la prînz ești la Kutaisi, și cinezi cică la oraș...

— Păi ce zisei ? Necuratu, alta nimic. Cine decît el înghite foc și bea apă clocotită ?

— Doamne ferește...

— ...și ne mîntuiește...

Îl vezi sosind în goană bezmetică, scrîșnind din măsele de oțel.

Nici să-l oprești, nici să-l astîmperi.

Numai să-ncerci, și face totul praf.

Se anunță zori noi, rumenite de roșii flăcări și însoțite de zarvă.

Din cenușa trecutului răsare o nouă pajură de foc, care, desfăcîndu-și aripile, luminează și pîrjolește beznele nopții. Și dată e uitării gloria de altădată, laolaltă cu obiceiurile din moși-strămoși.

Singur singurel e Karaman.

Și o groază fără capăt și fără leac îi învăluie sufletul, groaza că se vor ivi deodată puii de demon, afumați în dogoarea flăcărilor și-l vor năpădi pe el.

Sub ochii lui se făurește o viață nouă, și ce simțămînt decît groază să încerce el, cel crescut în respectul și venerația datinilor strămoșești ?

Se oprește locului. Singur e, și unica lui mîngîiere este nevasta cea bolnavă ce-și trage abia sufletul. Și dus pe gînduri încremenește locului de parcă ar fi stană de piatră.

Țîrîie greierii, înstrunîndu-și viorile, de parcă ar vrea să grăbească coptul strugurilor. Iar în jur o tihnă și o tăcere fără seamăn, tăcerea unei amiezi zăpușitoare. Numai bîzîit de muscăraie, care te cufundă într-o muțenie și

mai adîncă. Și Karaman simte că se prăbușește undeva, și se pierde pe sine.

Îl ia cu călduri, iar în urechi îi țiuie și zbîrnîie, că nu mai aude nimic.

— Țițino... Țițino...

Cine oare o strigă cu glasul ăsta ca din mormînt ! Și ce-i cu el de i se pare că atîrnă cu capul în jos și pe toate le vede răsturnate ? Iar Țițino e doar un boboc de floare ce abia se desface. Mai are pînă să dea în pîrg. Iat-o, fecioară neprihănită vrăjindu-l cu farmecul ei... Și iată...

Acolo... acolo...

Se dezmeticește Karaman. Se uită în jur cu spaimă. Nu-i nimeni. Își șterge cu dosul palmei broboanele de sudoare de pe frunte, se freacă la ochi, se răsucește pe loc...

— O-of ! suspină amar.

— O-of ! aude alături.

— Cine ești tu ?

— Cin' să fie ? Nimeni. Taică-tu...

Se cutremură Karaman, vîrî mîinile-n buzunarele halatului, scoase cremenea. Se uită și se minunează — la ce-i trebuie ?

Firește, totul e nălucire, delir. Îi arde capul și i se năzare.

Se întîmplă uneori vara, cînd sînt căldurile mari, ți se năzare c-auzi pe cineva îngînîndu-ți vorbele. Și totuși îl cuprinde spaima. Îl doare și capul. Uf, ce te mai amețesc florile astea ale magnoliei.

O s-o taie, neapărat...

Parcă și-a mai venit în fire. Se aciuiază pe prag.

Dar acum îl trec fiorii de frig. Tremură din tot trupul. I s-au învinețit și unghiile, ba și gura.

— Ei, gata, ține-ți firea... scrîșnește el și scutură din cap.

Și-a vîrît mîinile la subțiori, să se încălzească, dar frigurile îl scutură mai abitir.

Nu e zi de la Cel-de-sus, să nu auzi bocete, și asta îl sperie pe Karaman, mai cu seamă noaptea, cînd luna vineție urcă în înaltul cerului ca o bubă răscoaptă și razele ei varsă puroiul lor galben asupra satului și împrejurimilor lui, și zumzăie a nesfîrșită plictiseală țînțarii.

Totul plutește într-o pîclă.

În sfîrșit l-au lăsat frigurile pe Karaman, dar durerea de cap îi sfredelește ca un burghiu tîmplele. Și el își pune o foaie de varză și-și leagă cu o basma albă fruntea.

Frigurile bîntuie tot satul, nu e casă să nu-și aibă mortul ei. Tristețea și tăcerea învăluie ulițele. Numai, ceva mai încolo, pesemne la un vecin, sună duios strunele unei *cionguri* *, cercînd să îmbuneze molima — *batonebi.* **

Și sosiră peste mare-n albe zori,
Lei nanina,
Șapte negre, șapte molime-surori,
Lei nanina,

---

* Instrument muzical din Gruzia (n.t.).

** Boală incurabilă (n.t.).

Şi porniră cu colind colindători,
Lei nanina,
Şapte negri, şapte negri vestitori.
Lei nanina,
Şi bătură şapte sate, case cu pridvor,
Lei nanina,
Şapte sate, albe case cu pridvor,
Lei nanina,
Pustiindu-le din noapte pînă-n zori,
Lei nanina,
Pustiindu-le din noapte pînă-n zori.
Lei nanina...

Şuieră brotăceii prin iarbă, deschizînd calea nălucilor. Orăcăit de broaşte vine de departe dinspre lacul Narion. Şi deodată despică un bocet de moarte bezna nopţii ca un jungher. Tresare Karaman şi scapă greul chihlimbar al mătăniilor.

— Odihneşte, Doamne, întru împărăţia ta pe robul tău... molfăie neauzit, închinîndu-se, şi-şi pleacă urechea la plînsetul de istov.

Intră în iatac la Ţiţino, se aşază cuminte în jeţ şi, luminat de reflexele roşietice ale lucerniţei, murmură încet :

— Pesemne că s-a dus şi bietul Kaplan...

Cu o mînă descărnată Ţiţino dă de pe frunte foaia de varză şi se închină, cu ochii în lacrimi.

— Nu plînge, nevastă... n-are rost, o îmbie duios şi cu resemnare el, aşezînd palma lată peste mîinile ce dogoresc de febră.

Îşi muşcă buza Ţiţino şi rămîne dusă pe gînduri, gînduri amare. Bîzîie a rău ţînţarii.

Afară noaptea bolnavă se înfoaie de putreziciune şi mucegai, iar luna atîrnă pe cer buhăită, ca un burdihan umflat de dropică.

Deodată Ţiţino se saltă în perini şi-şi înfipse degetele în umerii soţului, privindu-l lung-lung în lumina ochilor.

— Îl vreau pe feciorul meu ! Unde mi-i feciorul ? se rugă ea cu implorare.

Încercă să se agaţe de soţ, dar mîinile îi căzură neputincioase.

Karaman îi desfăcu degetele cu mîini tremurînde, o aşeză pe perini şi-i potrivi părul căzut. Se înfiora îngrozit. Simţea cum îi urcă un nod în gît şi-l sufocă. Şi Ţiţino se supuse voinţei lui, ca o copilă nevîrstnică, se întinse pe perini potolită.

— Mai aşteaptă niţel... Niţeluş... şi-o să vină. Pesemne e acuma pe drum. Şi ai răbdare. Ţine-te tare nevastă, că mai rău ca atît nici că... murmură Karaman.

Se mira cît de tainică-i noaptea de-afară.

Iar Ţiţino doar oftă din greu, apoi prinse a tuşi. Şi tuşi multă vreme, trăgîndu-şi anevoie răsuflarea.

Fluturi de noapte se roteau în jurul lucerniţei. Ţiuit subţire de ţînţari umplea odaia pînă sus sub tavan, copleşindu-i cu plictisul cîntecului lor.

— Spune şi tu, bărbate, ce să mă fac ? strigă deodată Ţiţino. Ştiu şi eu că nu-i nici o ieşire din impas. Măcar să-l mai văd o dată pe băiat... Pentru ultima oară... Dar uite că nu-i chip... Exclamă ea cu adîncă deznădejde şi-şi îngropă faţa în perini.

Străfulgerat de milă, Karaman o cuprinse pe după umeri şi strîngînd-o la piept îşi lipi buzele de gura ei fierbinte, arzînd de febră.

Şi amîndoi îşi uitară de sine.

Într-un tîrziu Ţiţino se smulse din îmbrăţişare, răsuflînd greu, şi gîfîit.

— Karaman... exclamă cu obrajii împurpuraţi !

Nu era deprinsă a-i spune soţului pe nume, totuşi aşa îl strigă, copleşită ai zice de bucuria celei dintîi iubiri.

— Nu mai am mult iubitule şi m-oi duce... şi atunci mă vei mai iubi ? Şi tare n-aş vrea să mor... Ce să mă fac, biata de mine ? Azi noapte visam că m-au acoperit cu o pătură neagră... Şi nu era chip să mă slobozesc de sub ea... Of, Karaman, ajută-mă, ajută-mă... gemu şi izbucni în plîns.

Iar în sat, undeva departe, se prohodea mortul.

Ţîrîiau greierii, ţîrîiau întruna.

O pală de vînt adia din fereastră, freamătă flăcăruia lucerniţei şi toată odaia se clatină, se clătina...

Karaman se zgribulise, ţinîndu-şi lacrimile. Îi era ruşine, oricît, e bărbat, nu se face. Dar nu mai putu răbda, ieşi afară, se plecă peste parmalîcul scării şi începu a plînge amar. Iar în spate gemea Ţiţino.

Urla un cîine pe undeva — nu-i a bine — şi năpasta privea în ochii lui Karaman, care-şi pierduse nădejdea că se face ziuă. De sus, din înalt luna îşi ţesea pînzele-i fantastice.

Se zbuciuma pămîntul chinuit de friguri. Împăratul şerpilor, Ujmuram-Ujmur, stăpînul smîrcurilor Rionului umplea de spaime apele lumii şi beznele nopţii bolnave.

Iar zorile mai erau departe.

CAPITOLUL V

ÎN ŢINUTUL NATAL

Greu adormi Ţiţino, şi doar spre dimineaţă. La ora aceea în sat plozii mînau vitele la păscut, iar soarele ţîşnise de după deal, tot ca o vîlvătaie, aruncînd împrejur săgeţi de foc.

Conacul lui Karaman întocmit din lemn de castan se ridica mohorît pe temeliile-i de tisă.

De jur împrejurul lui, curtea — numai lut roşu, cleios şi mucegăit. În spatele casei, coşarul umbrit de soc sau *nalie,* cum i se zice aici, sprijinită pe nişte pari. Lîngă el, un car cu oiştea proptită în pămînt.

Vrejuri de dovleac se caţără pe zidurile bucătăriei, împodobind-o cu bostani şi tărtăcuţe. La uşa ei paşte un cal împiedicat cu rosături pe spinare, guiţă un porc costeliv.

Pe sub zidul coşarului, un plod se zgribuleşte înfofolindu-se într-o cergă, deşi stă la soare. Pesemne îl bat frigurile.

Iată că a sosit şi amiaza dogorîtoare. Totul se moleşeşte într-o somnie. Numai muscăraia zumzăie ca într-un stup stîrnit. Ţîrîie şi greierii, de-ţi vine să-ţi iei cîmpii.

Deasupra șoselei pietruite văzduhul joacă dogorit de soare. Iar de pe marginile drumului piuie puii de găină, pitiți prin iarba înaltă. Gîștele și rațele s-au tras și ele la răcoare și le auzi cum plescăie cu ciocurile late în apa nemișcată a rîului.

Asupra mlaștinii se învîrtejesc aburi fierbinți. Cloncăne o cloșcă pe undeva, spărgînd tăcerea. Și doar cînd și cînd vezi ivindu-se pe drum mîrțoaga vreunui negustor evreu. Mîine e vineri și-i musai să ajungă cu marfa la tîrg...

— Ouă, păr de porc, puf cumpă-ă-r ! îi auzi glasul din drum. Da ce gloabă are, mai mare dragul !

Istovit de nesomn, Karaman se apleacă peste parmalîcul scării. Îi e gura amară. Și scuipă amărăciunea cît mai departe de casă.

— Lizikia... Lizikia... strigă la o vreme.

Fata coace însă turte de mălai în tava de piatră.

— Ce vreți, cucoane ? apare ea în prag, cu mînecile suflecate.

— Adă o creangă, să-i fac vînt bolnavei noastre, c-o dau gata blestematele de muște.

Lizikia ia drumul grădinii cu pas legănat ca de rață, tîrîndu-și picioarele vîrstate cu roșu de focul vetrei.

Karaman, sprijinit de parmalîcul scării, tot acolo, o așteaptă.

„De n-ar sosi Bondo prea tîrziu. Ce-am să mă fac atunci ? ! S-o vadă măcar înainte să se sfîrșească..."

Deodată i se năzare că Ţiţino și-a dat duhul... Îl apucă groaza. Sudori reci îi scaldă fruntea și el și-o șterge cu basmaua.

Ce te faci pe o astfel de molimă, pe o astfel de ruină ? Nu-i a bine cu Ţiţino, iar Bondo nu-i și nu-i. Totul se năruie, se prăbușește. Pe casă lemnăria a putrezit, bucătăria musai să fie învelită din nou. Nici grîul nu se face, că-i secetă. Vacile n-au lapte, iar porumbul ce-l avea pus deoparte, s-a putrezit și a făcut viermi, doar să-l dai poate la cîini. Cît despre porci, o adevărată pacoste. Intră-n porumbiște și prăduiesc lăstarii. Nu-i poți ține nici să-i bați în cuie.

Gînduri negre nu-i dau pace lui Karaman.

În sfîrșit coboară seara. Ţîrîie brotăceii prin tufăriș. Vacile se întorc mugind la staul. Gîgîie gîștele. Cotcodăcesc găinile.

La fîntînă, Lizikia curăță ceaunul de mămăligă, rade arsura de pe fund. Cățeaua costelivă înhață cojile arse din zbor. Rațele măcăie avan.

Scîrțîie harabalele, întorcîndu-se de la cîmp, iar dinspre cheiul Orpiri își tîrăsc picioarele trudite țăranii, întorcîndu-se de la lucru. Hurducăie moara, lucrînd, și zgomotul ei îi atrage luarea-aminte lui Karaman.

Deodată, prin hurducăială, urechea sa distinge un tropăit de cal. Își pleacă urechea. Da, vine de pe șosea...

O fi inginerul... Se duce la Orpiri...

Dar tropăitul e tot mai aproape. Ajunge la poartă. Apoi tăcere.

— Hei, oameni buni... strigă deodată o voce necunoscută.

Karaman sare sus, cu inima strînsă, se năpusteşte pe scară în jos.

„O fi cumătrul...“

Căţeaua costelivă calcă lenevos către poartă, lătrînd.

— Hei, oameni buni... se aude o altă chemare nerăbdătoare.

— Poftiţi, poftiţi... îi răspunde Karaman şi grăbeşte spre poartă.

Lizikia lasă şi ea ceaunul, şi sărind gărduţul curţii din dos, i-o ia înaintea stăpînului şi deschide poarta oaspetelui.

Omul descalecă, îi aruncă dîrlogii Lizikiei şi-şi roteşte privirea în jur.

Karaman a sosit şi el şi cei doi stau faţă-n faţă măsurîndu-se, în vreme ce Lizikia a rămas cu gura căscată.

— Tată ! exclamă deodată Bondo.

— Bondo !

Şi părintele îşi îmbrăţişează fiul.

Înduioşată, Lizikia îşi şterge lacrimile cu poala fustei.

— Fugi de pregăteşte cina, fato, o îndrumă Karaman, ba să aduci şi cidru la masă.

Fiul îşi cercetează pe furiş părintele, tatăl nu-şi ia ochii de la fecior.

„Doamne, cît e de schimbat !...“

Într-adevăr, Bondo s-a mai înălţat, da-i slab tare. Mîinile şi picioarele parcă-s prinse în bolduri. A moştenit ochii frumoşi ai maică-si, numai că nu zăreşti în ei vreo gîndire şi asta te pune pe gînduri. Colţurile gurii tresar într-un tic. Buzele-s pline, senzuale, cea de jos atîrnă scîrbos. Mersul iute, agitat. Şi îşi tot freacă tîmplele cu degetele-i lungi. Karaman îl cercetează pe fecior cu coada ochiului — a adus cu el ca o nelinişte, ca o suflare rea.

Odată cu Bondo a intrat în casă şi o presimţire întunecată de năpastă.

Cît despre Ţiţino cît pe ce să-şi iasă din minţi de bucurie. Îl mîngîie şi-l sărută, bolmojind la nesfîrşit vorbe de alint fără înţeles.

— Bondi al meu, iubiţelul meu, feciorașul drag, sărută-ţi măicuţa, mărgăritarul meu fără preţ... Se poate să-ţi părăseşti mama feciorașul meu nepreţuit...

Karaman nu fu în stare să mai rabde şi ieşi din odaie.

Iar Ţiţino plîngea şi rîdea de parcă-şi pierduse minţile.

— Mor, copilul meu, mă sfîrşesc... Şi cînd oi muri şi ai să mă îngropi, se duc şi toate necazurile tale. Le iau cu mine în mormînt... Căci numai pe tine te am, nepreţuitul meu...

— Mamă, măicuţa mea dragă, măicuţa mea scumpă, se alintă şi Bondo înduioşat, cînd deodată Ţiţino se schimbă la faţă şi rămîne moale în braţele sale.

— Mama, mămico ! strigă speriat Bondo !

Ţiţino întredeschise ochii, ca în somn, îi zîmbeşte drăgăstos, apoi, cuprinsă de un tremur, îşi îngroapă faţa în pernă şi izbucneşte în hohote de plîns.

„Nu mai are mult, biata de ea !“... îşi zise Bondo.

Dădu buzna Karaman, să-și potolească soția. Dar pe Țiţino o apucă tusea și i se porni pe gură sîngele șuvoi. Abia au izbutit să i-l oprească cu zeamă de varză. O ridicară între perne, căci biata bolnavă își pierduse mai toată vlaga, și zîmbind fericită Țiţino adormi.

Karaman și cu Bondo ieșiră pe vîrfuri.

Feciorul făcu ocolul întregii case, se vîrî și în cămară, și în odăița cu așternuturi. Se bucura de toate, zîmbind straniu.

Cînd sfîrși de vizitat casa, cei doi ieșiră pe terasă și se așezară.

Domnea între ei o tăcere stînjenitoare. Nu izbuteau să lege vorba.

Și Bondo se lăsa purtat de amintirile copilăriei. Era singur-singurel aici și la Tbilisi de parcă ar fi fost orfan, și tare însetat de o bucurie. Dar nimeni nu venea să-i încălzească inima. Rămînea numai singur cu sine și n-avea cui să-i spună focul ce-i ardea în piept. Petersburgul i-a strivit și mai tare inima. O singură dată a avut parte și el de bucurie. Atîta numai că *mademoiselle* Zizi era prea focoasă. Nu l-a mai răbdat inima și s-a întors acasă...

Se prezentă Lizikia. Să vină conașii la masă. Trezindu-se din visare, Bondo se ridică, se așeză la loc, oftă din rărunchi și, tam-nisam, își frecă tîmplele întocmai ca taică-su. „Nu cumva își rîde de mine" se întrebă Karaman, și din nou i se trezi în suflet ca o înstrăinare dușmănoasă față de Bondo. O alungă, însă — „Treacă de la mine !"...

— Ce-i cu tine, băiete ?

— Fleacuri, tată, nimic important, murmură Bondo și încrucișîndu-și brațele prinse a se preumbla dintr-un capăt în altul al terasei.

Țîrîie brotăceii prin copaci, urlă un șacal, al doilea, al treilea în desiș, cîinii din sat le țin isonul...

S-a ridicat Bondo și se pleacă peste balustradă, privește lung în noapte. Ceața mlaștinii se așterne ca laptele peste porumbiști, peste casele satului. Din vecini se aude prohodindu-se mortul și Bondo ascultă, ascultă...

— Mereu aceleași și aceleași... șoptește el ca pentru sine.

— Hai la masă, băiete, să cinăm și noi, îl cuprinde pe după umeri Karaman.

Bondo scutură mîna părintelui și iar pornește să se preumble pe terasă. Își prinde mîinile la spate și rămîne pe gînduri. Deodată înmărmurește, duce degetul la buze și șoptește tainic :

— Auzi, tată, bocesc după mort...

— Ce putem face ? Așa-i pe la noi... Și dacă ai pune toate acestea la inimă, ar însemna să te dea gata... îi obiectă cu voită ușurătate Karaman, încercînd să-și ascundă propria neliniște.

Bondo își dădu seama de asta, dar nu spuse nimic.

Dar se opri locului, și spuse într-un tîrziu :

— Asta mi-a înveninat viața, dragă tată... Bocetele astea m-au dat gata. Și acolo, la Petersburg, nu mi-au dat ele pace. Adesea noap-

tea mă sculau din somn urletele astea. Ce să mă fac, tată ?

Ochii lui Bondo scăpărau febril.

— Nu zgîndări inima, băiatule... Mai bine hai să mergem să cinăm, că se răcește friptura... Ești obosit după drum, e musai să te odihnești... Lasă deoparte gîndurile astea negre. Doar știi zicala aceea :

— Se puse buha pe bocit, căzînd, creanga-i sparse capul numaidecît...

Glumește Karaman și gluma asta îl învenineează și mai și pe Bondo.

— N-am chef, nu mi-e foame... Mai bine spune-mi, tată, punînd mîna pe inimă, nu-i așa că încerci să mă duci ? Nu numai buha bocea, ci bocești și tu, și încerci doar să mă păcălești pe mine. Ai grijă, tată, să n-o pățești și tu...

Karaman n-avea ce răspunde. Se simțea stingherit.

— Tată... Tăticule ! exclamă Bondo după o vreme, amintindu-și ceva.

— Ce-i Bondo ?

Dar Bondo tace, buzele-i tremură, nu e în stare să rostească un cuvînt. Apoi își ia inima în dinți, și privindu-l pe tatăl său cu ochi injectați rostește cu glas scrîșnit :

— Și dacă mama... Ce-o să fie atunci ? și se sprijină de balustradă izbucnind în hohote de plîns.

Cu un geamăt de durere Karaman se sprijini de zid, ținîndu-se de inimă.

„Țițino, Țițino, strigă el doar cu glasul minții, își acoperă capul cu brațele, parcă apărîndu-se de năpastă, și se prăbușește pe canapea.

— Tăticule, tăticule... îl cuprinde în brațe Bondo.

Karaman îl privește mut pe fiul său.

— Tăticule... mai spuse o dată Bondo.

Însă Karaman duce degetul la buze, poruncindu-i să tacă :

— Sst...

— Noapte bună, tăticule, se ridică după o vreme și-i sărută încetișor tîmpla. După care o luă pe vîrfuri spre odaia lui.

Nu mult timp după aceea toată lumea dormea în casă. Numai Karaman tot mai ședea pe terasă.

CAPITOLUL VI

TÎRGUL DE VINERI

A doua zi Bondo se sculă tîrziu. Se spălă pe ochi, se îmbrăcă și se înființă la maică-sa.

O mîngîie pe păr și o săruta. Țițino, în brațele lui se topea de drag.

— Dragul meu, iubitul meu, șoptea cu glasul ei stins. Dar știi că ai crescut, neprețuitul meu. Ia scoală, să te văd. Să mă satur privindu-te...

Bondo umbla țanțoș prin odaie, rîdea, iar Țițino nu se mai sătura privindu-l.

— Măicuța mea dulce și dragă, sînt cu tine... o alinta el, desfăcîndu-i gulerul, ca să-i sărute pieptul uscat.

Mişcată, Lizikia plîngea lîngă cămin.

Într-un tîrziu intră Karaman. Grav, cu cearcăne vinete de nesomn pe sub ochi. Şi văzîndu-i cum se giugiulesc, îşi potrivi stînjenit poala halatului de casă şi-l bătu pe umăr pe fecior.

— Azi e vineri, fiule. Ce-ar fi să mergem la tîrg ? Am face o plimbare, şi-apoi, eu am treabă acolo.

Bondo stătu o clipă la îndoială, şi după ce-i aruncă o privire întrebătoare mamei, acceptă.

E multă vreme de cînd nu şi-a văzut ţinutul natal. L-au dus de aici cînd era doar un copil, şi s-a întors bărbat în putere.

Lizikia îi aduse un caftan de culoarea coarnei de pădure, mantaua şi pantalonii bufanţi, nişte cizme moi şi o glugă din păr de cămilă. Toate ţesute, croite şi cusute de Ţiţino, cu propria ei mînă.

Darul mamei îl bucură pe Bondo. Se îmbrăcă, îşi prinse la cingătoare sabia bătută în argint, moştenire de la bunicul, suflecă mînecile mantalei, cam lungi, îşi netezi părul cu palma şi, încîntat făcu cîţiva paşi, semeţindu-se, prin odaie.

Lui Ţiţino îi creştea inima privindu-şi fiul. Se întreba numai ce-o fi cu favoriţii aceia pe care şi i-a lăsat ? ! Dar nu-i spuse nimic. Tatăl şi fiul luară în grabă gustarea de dimineaţă şi o porniră la drum.

Mergeau pe la umbră, pe marginea drumului şi crengi parfumate le mîngîiau frunţile.

Călăreţii ce veneau dimpotrivă descălecau şi li se închinau adînc. Un ţăran cu carul trăsese la o parte, să le facă loc şi cu adînc respect li se ploconi.

Mergeau agale. Pe gardurile curţilor atîrna la uscat rufărie cusută din pînză de casă, şofranul tare ca flacăra, fire de mătase spălate.

Bondo se uita cu luare-aminte la toate, şi i se trezeau în minte ogoare, lunci şi crînguri uitate.

— De cînd aţi arat locul ăsta, tată, ţin minte era aici un desiş...

Karaman răspundea în puţine vorbe.

Careva avu zor să-i întreacă şi se ruşină, rugîndu-se :

— Îmi daţi voie, stimate domn ? Sînt grăbit...

— Poftiţi, drumu-i liber şi calea bătută, se dădu la o parte Karaman, şi călăreţul trecu pe lîngă ei, zorit. Se ducea şi el pesemne la tîrg.

Şi Bondo îi admira ţinuta frumoasă şi calul care o luase la galop, fluturîndu-şi coada bogată.

Ei însă îşi continuară drumul fără grabă.

Din căsuţele ţărăneşti acoperite cu soc se ridica fum, pesemne în podurile caselor şi pe sub streşini se uscau înşirate pe vrejuri de hamei frunze de tutun, usturoi şi ardei iuţi.

În sfîrşit au ajuns la Orpiri. Aici casele se înşirau mai dese printre ele, şi izbele scopiţilor — erau mari şi albe, ca în Rusia.

Dogorîtoarea dimineaţă de septembrie ardea, topea văzduhul. Rionul curgea alene. Pe faţa

apei pluteau tărtăcuțe, puse în chip de plute la undițe. Mai încolo se vărsa în Rion Thenis-Thali. Rîul acesta bogat în ape o ia prin Siracikoni, prin desișuri de netrecut, către Poti.

Puhoi de lume zorea spre tîrg, tot alții și alții. Bacul era încărcat peste poate. Soseau din toate părțile care, bărci, oameni călări, ba și pe jos.

Femei cu fața acoperită — nu cumva să le recunoască vecinii — duceau la tîrg fructe, păsări, ouă.

În piață, zarvă, strigăte — ce mai, tîrg.

Se vindeau de toate : castraveți murați, gogoși de mătase, ciorapi lucrați în casă.

Cît despre struguri, erau de toate soiurile — și cihaveri, și aldasturi, și atenuri, și curțiteli...

Cei din Sandjavaho — gurienii — aduc la tîrg tăvi de piatră pentru copt turte, coșuri împletite, tîrnuri cît toată zilele, prăjini cu crăcană pentru cules ciorchinii de struguri, cînd se cațără vița prin pomi, și humă albă pentru spălat pe cap, coșuri întregi cu fructe, lighiane cu must, burdufuri cu vin de fructe.

Cei din Imertinî se înfăișează cu scînduri, lemne din Andgeli, chirpici, porumb, farfurii, căni și străchini din lemn, frumos crestate.

Din Kutaisi, aduc șei și hamuri, din Tbilisi, vin harabagiii — kartalini și kahetini, iar din Persia vin caravane încărcate cu bumbac, stafide, curmale, lînă și covoare.

Din Mingreli se aduc vite, tutun, pîslă și gogoși de viermi de mătase.

Thakunia Mihaleșvili transportă — încarcă remorchere cu marfă și le trimite drept la Stambul.

Zarvă, ocări, țipete femeiești, forfotă, tocmeală, jurăminte.

Se duc mirii la vedere. Se zbuciumau pețitoarele, și fetele gătite, ce purtau înalte koșale de lemn, își roteau galeș ochii, molfăindu-și boiul.

Scapeții aduseseră la tîrg uși și ferestre de-a gata, unelte de-ale morăritului, miere.

Cei din Bibzini veniseră ca de obicei cu herghelii de cai furați și hurte de marfă de imitație. O vindeau pe te miri ce.

Cel mai grozav hoț de cai, un bătrîn încă verde, Taia Ciakovani, era tare grăbit. Se ocăra cu giambașii, ba și cu mușteriii — ian te uită, vor marfă pe degeaba. Zorul e mare, că de, vînzînd, se șterge urma și scapă de grijă, se poate întoarce acasă.

Văzduhul era greu de duhoare de balegă și miros tare de pește afumat.

Papucarii trăgeau de zor sfoara ceruită prin cusături, brutarii se îndeletniceau cu coptul plăcintelor și al pîinii albe, iar plozii din Mingreli își luau gustarea îmbucînd o dată din franzelă, și altădată din turta de mălai.

Clocotea de viață Orpiri.

Pufăiau vaporașele de pe rîu. Prin duhane petrecerea era în toi, cheflii îngînau fonfăit cîntece de pahar. Iar lîngă stîlpi, caii deșeuați cu harnașamentul desbumbat, se hîrjoneau, nechezînd și mușcîndu-se.

Halele gemeau de mărfuri. Nasturi, textile, cremă pentru față, sulimanuri, negreală pentru sprîncene, scoici, jucării pentru copii, șiruri de mărgele. Leacuri pentru femei sterpe, pentru bube dulci, dureri de cap, friguri și deochi.

Karaman și Bondo se plimbară multă vreme prin șirurile tîrgului.

Cumpăraseră de toate cîte au avut nevoie.

Era tîrziu. Nu puteai nici să-ți tragi răsuflarea de zăpușeală. Soarele apusese în apele lui Orpiri. Toate erau încinse.

Obosiți și flămînzi, intrară într-un duhan, să mănînce. Dar n-au apucat să se așeze, cînd se auziră strigați.

— Bună ziua, prințe. Poftiți aici, la noi !

Era Apollon, unul din boiernașii ținutului.

— Poftiți aici, rogu-vă, nu se lăsa el. Ședeți nițel cu noi, dacă nu vă e cu supărare, se ploconi el și înaintea lui Bondo, pe care nu-l recunoscuse.

Karaman îi mulțumi pentru cinste, dar declină invitația. În zadar însă. Nu a fost chip să scape. Așa încît nu-i rămase decît să-l prezinte pe Bondo.

— Iar dînsul este Bondo, fiul meu...

— Cum ? Bondo ? Nu-i veni să creadă lui Apollon.

Se sărutară de trei ori, după obicei, se întrebară de sănătate, ca să se aprindă apoi la față de sfială și se așezară cam toți deodată.

Mesenii toți erau cam cherchelliți, numai scapetele rămăsese treaz. În fața lui, în loc de pocal, se afla o strachină cu ciorbă acră. Bondo

se pomeni așezat alături de el. Fură ridicate paharele în cinstea noilor sosiți. Le dădură pe gît și îmbucară din *sațivili* cu mămăligă, după care fu intonat cu mare zarvă „Mulți ani trăiască".

Cîrciumarul își ieșea din piele să-i mulțumească. Vinul, mîncarea, *sațivili*, pe toate le servea cu mîna lui.

— Azi-mîine se termină construcția blestematului ăsta de drum de fier... ce ne facem atunci ? spuse careva din meseni. Ce ziceți de treaba asta, prințe ? Nu-i a bine, e limpede...

— Zău că nu pricep nimica, nici tu cal, nici tu bivol, atunci cine o să-l tragă ? Ciudat... orice s-ar spune...

— Nu-i lucru curat, ce mai vorbă, miroase a pucioasă, trase concluzia prințul Maciutadze, care venise la tîrg să-și cumpere un cal mai ca lumea.

Bondo tăcea în colțul lui, nu scotea o vorbă.

— A făcut avere Thakunia Mihaleșvili, sporovăiau de zor mesenii.

Apollon cumpărase și el niscaiva marfă de la scapete, și acum punea aldămașul, conform obiceiului.

Scapetele era însă sfios, pesemne. Nu-l auzeai rostind un cuvînt. Era limpede, nu se simțea în apele lui. Să intre în pămînt, nu alta.

Cînd colo, mai picase și Bondo.

Iar Bondo tot îi trăgea cu coada ochiului la scapete. L-ar fi îmbiat să stea amîndoi la taifas, dar vorba nu se lega și pace. În cele din urmă îi dădu prin minte să pomenească despre Rusia. Omul prinse a se foi pe scaun, îi aruncă

o uitătură de interes și Bondo zări sclipiri vii în ochii stinși. Cum să nu fie mișcat cînd i se pomenise despre Moscova, că doar și dînsul era moscovit get-beget. Kremlinul, Kitai-Gorod, piața de vechituri și toate cele patruzeci de biserici.

I se dezlegă limba omului și ei doi se puseră pe tăifăsuit. Căci vor fi fiind curioși boiernașii de aici să afle cum își duce traiul țarul rusesc.

Bondo îi tot da zor cînd cu rusa, cînd cu gruzina, iar Karaman se umfla în pene, văzînd că fiul său știe să vorbească rusește. Cît despre scapete, acela îi da înainte pe limba muntenilor, pocind-o fără milă și mustrare de conștiință. Karaman zîmbea numai, ceilalți însă rîdeau în gura mare.

Iar în jurul lor, mușterii de la toate mesele își întorceau capul, curioși să afle ce se discută. Lucru rar să-l auzi pe scapete vorbind despre credința lui.

Dar se știe că vinul dezleagă limbile.

Dealtminteri și lui Bondo îi sticleau ochii și i se îngreunase capul.

Karaman, care nu uitase de tot limba rusă, cu chiu cu vai, le tălmăcea celorlalți, ce vorbeau cei doi.

Scapetului îi era cumplit de dor de Rusia și de maica Moscovă. Și fiindcă i se scormonise în rana încă crudă, parcă s-a trezit din amorțeală. Își încleșta mîinile de durere. O față brăzdată adînc, rasă, fără un fir de păr pe ea și cu ochii aceia stinși. Ce chip ciudat...

— O-of, măiculița mea Rusia, își plecă el fruntea a întristare. Ne-au mînat în Caucaz

din pricina dragostei pentru credință și adevăr, prinse el a vorbi. Dar nu vom da înapoi, nu. Vom apăra adevărul pînă la capăt. Ni-i scîrbă și urîm carnea trupului, stîrvul, căci e scîrnă și putreziciune. Am respins sămînța diavolească, sufletul nostru e alături de mîntuitorul lumii... Fii slăvit, Cristoase al nostru, Kondrati — proclamă el ridicînd brațele către cer.

Trupul apasă din greu și împiedică sufletul să se înalțe către Cel-de-sus. Or, noi îl nimicim, acest trup. Nu ne trebuie nici pămînt, căci spurcat e și plin de ispite și scîrnă și scuturatu-ne-am colbul lui de pe tălpi. Doară ne așteaptă cerurile slobode. Oare nu pentru asta a fost torturat pînă la moarte părintele nostru Kondrati Saveliev ? Ne ardeau cu focul, ne biciuiau și ne însemnau cu peceți de foc, ne aruncau în temnițe și tot nu ne-au frînt pe noi, cei tari în credință. Puterea asta ne-a hărăzit-o Cristos al nostru, slăvit fie în vecii vecilor. Oare nu el a suferit din pricina celor închinați diavolului ? Trei zile a zăcut ascuns într-o groapă, douăsprezece zile a stat trupul său sfințit sub o albie, în grajd, zece zile l-au ascuns cîmpiile și ogoarele. Și l-a mîntuit Dumnezeu și l-a călăuzit pînă la Tula...

Luîndu-se cu vorba nici nu știa scapetele cînd o dăduse pe rusește.

— Toată nădejdea noastră e întru venirea sa pentru o nouă împărăție. Și chinurile le-a răbdat pentru mîntuirea sufletelor pruncilor săi dragi...

Bolmojeala scapetelui duruia ca mazărea uscată pe podele, în tăcerea ce se instăpînise în duhanul din Orpiri.

Chefliii ascultau clătinînd din cap. Pînă la urmă, se scuturară și-apoi ce să priceapă din bolmojeala nebunului ? Dumnezeu e Dumnezeu. Du-te la biserică, închină-te, pune o lumînare, și altceva cui ce-i mai trebuie ?...

N-a mai putut răbda Apollon.

— Hei, ajunge... se năpusti el asupra scapetelui. Ce tot îndrugi acolo ?... Mai bine, domnii mei, să ridicăm paharul pentru...

Și în văzduh se înălțară glasurile lor, slăvindu-l pe țar.

— Oare cine urlă în stradă ? tresări Bondo.

Se înfiorară și mesenii, plecîndu-și urechea, cu ochii întorși spre stradă. A, era Gudju Labahua. Nebunul se plimba pe uliță gol pușcă, precum l-a adus maică-sa pe lume. Ducea în brațe un vraf de pietre, bețe, bulgări, coceni de porumb și cîte mai adunase pe drum, și cu capul ridicat semeț și pieptul roată urla, urla de te lua groaza.

Femeile din piață își acopereau ochii, se piteau după tarabe. Lumea rîdea, rîdea și nu se mai sătura de rîs.

— Gudju Labahua... Gudju... striga cînd unul, cînd altul.

Lărmuia tîrgul, nu alta.

Și deodată s-a înfuriat Gudju. Se opri locului și prinse a fornăi ca un tăuraș.

Bondo se ridică de la masă și potrivindu-și șuvița de păr de pe frunte și călcînd măsurat, se îndreptă spre nebun, se opri în fața lui și-l pironi cu privirea.

Treptat larma mulțimii se potoli. Nici Gudju nu se clintea din loc, de parcă Bondo l-ar fi îmblînzit.

Iar Bondo se uita și se tot uita în ochii nebunului, și cînd îi întoarse spatele, era palid, pămîntiu la față.

Să mergem acasă, tată... spuse apropiindu-se de Karaman.

Li se aduseră caii. Încălecară.

Cînd să pornească, Bondo mai aruncă o ultimă privire nebunului, apoi scapetelui și îmbie calul la trap.

Nu-și luase rămas bun de la nimeni.

CAPITOLUL VII

SÎNGE VLĂGUIT

Karaman era nedumerit. Ce-o fi cu Bondo ? Oare ce-a citit în ochii lui Gudju ?

Caii obosiți încetiniră pasul.

Karaman se uita la fecior. Să-l întrebe ? Nu, parcă nu se cade. Cît despre Bondo era dus cu gîndul departe.

Numai cînd un cîine se năpusti asupra lor printr-o spărtură de gard, Bondo își aminti de părintele său, se întoarse și-i zîmbi a jale.

Așa străbătură tot drumul, fără să scoată o vorbă.

Iar cînd au ajuns în cele din urmă, Bondo aruncă dîrlogii Lizikiei și trecu numaidecît în odaia lui.

După-amiaza era caldă, te îmbia la somn. Pe drumul de la Orpiri venea și tot venea lărmuind lume de la tîrg. Cu căruța încărcată de cumpărături și pe jos, cu sape noi, călite în foc, oale, legături de covrigi, stămburi.

Femeile cu fustele suflecate, desculțe, ca să-și păstreze cipicii.

Lizikia îi așternu lui Karaman în curte, sub nuc, și cuconul ei cherchelit adormi numaidecît pe rogojina răcoroasă.

Cînd se trezi, soarele se închinase spre asfințit, seara era aproape. Ieșise și Bondo din odaia lui.

Stătea și se uita la Lizikia care mulgea vaca. Ședea sub uger cu picioarele larg desfăcute și laptele picura în găleată cu picuri mari — pic, pic, în vreme ce vițelul legat de gard se întindea spre izvorul lui și mugea subțirel.

Apoi se duse Bondo la maică-sa. Se giugiulîră, se alintară, nici nu băgară de seamă cînd a venit seara. Obosită, Țițino adormi. Iar Karaman și cu Bondo ieșiră pe terasă. Aici magnoliile și hiacintele îmbălsămau văzduhul, iar plopii zvelți își înfigeau vîrfurile în cer.

Șade și se uită Karaman la fiu-său, prefirîndu-și mătăniile. Dă să deschidă vorba, dar se oprește. Aprinde narghileaua și pe terasă se răspîndește aroma familiară a tutunului. Simțind-o în nări, Bondo se trezește din visare și-și pironește ochii în beznele nopții care între timp inundase cu apele ei negre totul.

În sfîrșit, Lizikia îi poftește la cină. Cei doi se așază la masă în sufrageria cea mare, își toarnă vin în pocale și beau. Lui Bondo îi place găina servită cu *alicia*. E mult de cînd n-a mai gustat din așa ceva.

Țînțarii se rotesc roi în jurul lucerniței.

Bondo a dat de dușcă cîteva pocale și prinde a zîmbi.

Parcă i s-a ridicat greutatea de pe inimă. Respiră mai ușor. S-a înveselit.

Karaman nu-și ia ochii de la el, însă feciorul îi evită privirile. Tare ar mai vrea să afle părintele cu ce i-a atras luarea-aminte nebunul. De ce s-a uitat la el așa de lung. Dar din nou se lasă păgubaș.

Bondo termină de ros copanul de găină. Zvîrle osul în curte, și, dus pe gînduri, își sprijină brațele de masă.

— Un nerecunoscător... Asta sînteți, prințe, un nerecunoscător...

— Cum așa prințesă ?

— V-am dăruit mărul cel roșu, darul hanului de la Bahciserai, iar dumneavoastră... îi reproșează capricioasa prințesă Trubanova și izbucnește în lacrimi.

Iar Bondo nu-i Bondo, ci Ghirei cel cu barba cănită cu roșu.

Chiparoși și fîntîni arteziene înconjoară ca o horbotă Bahciseraiul și stelele oacheșe ale haremului se cutremură îmbătate de amintirea îmbrățișărilor pătimașe ce li le dăruise stăpînul lor.

Dar hanul se teme de lacrimi femeiești.

— Nu plînge, principeso, nu, te rog... imploră el.
Iar principesa se cutremură de patimă.
— Nu plînge, nu plînge !... murmură năuc, cuprinzînd-o de mijloc. Iar sub corset simte trupul neprihănit de fecioară.
Principesa înmărmurește îmbătată, uitînd de lacrimi.
Patima încețoșează mințile lui Bondo. Odaia se topește și dispare. Și aproape sufocat de îmbătătoarele senzații, strînge la piept trupul cutremurat de dorință al principesei.
Îi arde gura, căutînd buzele principesei. Parfumul de verbină și de trup femeiesc îi aprind vîlvătaia în artere. Principesa se întinde către el și deodată :
— Prințe Bondo, dar unde-ți este butonul ?
Bondo o respinge. Apoi, luîndu-și seama :
— Cît de mult îmi placi, principeso... îndrugă fără rost, pe un ton fals și furios din pricina asta, și aproape își pierde echilibrul.
„Dumnezeule, ce-i asta ?“ se întrebă, iar principesa, în culmea uimirii, deschide evantaiul și o ia la fugă. Dantelele i se înfoaie ca o spumă pe sub care piciorușele-i plinuțe calcă iute.
Bondo rămîne singur...
— Ce gînduri ai, băiete ? Ce-ai să faci de aici încolo ?
Bondo își freacă ochii. Cel care i-a vorbit e tatăl.
— Ce vrei, tată ?
— Ce-ai de gînd de-aici încolo ?

— Cum să spun, încă nu m-am gîndit la asta.
E de-a dreptul mirat de întrebare. Și dă pe gît pocalul, ca să-și dreagă gustul.
— Și totuși, nu se lăsă părintele, nu te-ai gîndit să te însori ? Doar ești bărbat în toată firea, ar fi timpul să ai și tu o nevastă, copii... La anii tăi, eram cap de familie. Mama, azi-mîine, se duce, că doar vezi și tu... Nici eu nu mai sînt ce-am fost, ce să-i faci, bătrînețea... tot spune Karaman și-i mai toarnă vin în pocal.
Cade pe gînduri Bondo. Nevastă... Trebuie să se însoare... dar pentru ce trebuie ? Ah, da, mama azi mîine se duce... Și taică-su a îmbătrînit... Dar ce are însurătoarea cu toate astea ?... Nu pricepe și pace.
Cînd era copil, a îndrăgit o fată... Mzetunahavi venea la el în fiecare noapte și rămînea pînă în zori.
I-a plăcut și la Petersburg o fată, însă prințesa și-a împreunat a mirare mîinile înmănușate în alb pînă mai sus de cot, și a luat-o la fugă. Din nebăgare de seamă i s-a deschis și evantaiul, iar sub dantelele ce se înfoiau ca o spumă, se zăreau piciorușele plinuțe, călcînd iute și frumos.
Era prințesa Trubanova, o doamnă de la curte. S-a măritat mai tîrziu cu un aristocrat de o noblețe îndoielnică, contele Viellet de Griffon.
Au fost apoi sărutările *mamzellei* Zizi. Pe ea a lăsat-o în ceața geroasă a ostroavelor Petersburgului. A părăsit-o acolo și a fugit.

Biata *mamzelle* Zizi, ce frig trebuie să-i fi fost singură în patul ei rece...

Proptind piciorul-n steiul cenușiu
Cerbul și-nalță fruntea lui semeață
La ce ți-s văile-n amurgul timpuriu ?

Nu-i chip s-o furi pe Mzetunahavi din covorul de pe perete. S-a cuibărit acolo ca o nălucă albă, cu ochii ei prelungi și migdalați. Bondo cu brațele deschise se furișează către ea. Sprijinită de covor, Mzetunahavi îl cheamă cu priviri.

— Draga... draga mea... se apropie de ea Bondo, gata s-o cuprindă.

— Ce-i cu mata, conașule ? se înspăimîntă Lizikia.

Bondo se dezmeticește. În fața lui, sprijinindu-și de zid trupul bine legat stă Lizikia.

— Ce-i cu tine, Bondo ? întreabă și părintele, cuprins de groază.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, tată... bolmojește Bondo și se așază pe scaun, sfîșiat. Pesemne, m-a amețit vinul...

— Dă-l încolo atunci, nu mai pune gura pe el.

Oftează Bondo, și dă din mîini a lehamite, gata-gata să răstoarne ulciorul cu vin de pe masă.

— Bine zici, tată, așa voi face.

Se uită la taică-su și rîde cu un rîs idiot.

„N-o fi înnebunit ? Doamne iartă-mă !“ se întreabă în sinea sa Karaman.

— De ce rîzi ?

— Care va să zică să mă însor ? Să mă însor? nu se dumirește Bondo, și-și freacă fruntea cu un gest nervos. Oare la ce-s bun ? Uită-te și tu, tată. Un laș, o lepădătură. Și cînd te gîndești, tată, că 'a fost o vreme cînd vroiam să salvez lumea. Numai să-l fi omorît pe țar, atîta trebuia. Dar mi-a fost frică.

— Ce-ți veni, Bondo ! se înspăimîntă Karaman.

— Nu te teme, tată, sînt prea laș pentru a o face. M-am temut și de Dumnezeu, și de mine însumi, și de cîte altele... N-am curaj, asta-i și nimic mai mult. Totul e o tîmpenie, o tîmpenie mare cît mine. Pentru așa ceva sînt necesari altfel de oameni. O lume nouă se cere construită de oameni noi. Nu ne rămîne decît să ne luăm tălpășița... Curînd va ajunge și aici drumul de fier, iar cu el vor veni fabricile... negoțul... În locul nostru vor veni altfel de oameni, cu un sînge proaspăt în vine. Iar noi vom sta să ne bucurăm de gloria apusă. Noi, clovnii de bîlci care ne trăim ultimele zile... Așa cum... Așa cum zic în cîntecele lor comedianții de la Tbilisi... Da... da...

Ne-a cîntat prohodul popa
Și-n mormînt ne-au pogorît
Praf și pubere s-alese,
Din traiul nostru liniștit...

— Îți place, tată ?... La-la-la... Din traiul nostru liniștit...

Se uită Karaman la feciorul lui. Se întreabă : a înnebunit sau e numai beat și îndrugă în-

tr-aiurea ? Ochii i-s tulburi, abia-şi mai ţine capul.

Iar feciorul îngînă acum un cîntec rusesc despre libertate şi stepe necuprinse.

— Bondo... îl strigă Karaman.

— Fir-ai tu să fii, mujicule, m-ai dat gata... S-a oprit din cîntat şi chicoteşte ca un nebun.

— Bondo ! îl strigă iarăşi taică-su. Bondo ! Ce te-a apucat ?

Însă Bondo nu-l ia în seamă, cîntă. Ce să te faci cu el ?

Deodată amuţeşte. Tace.

Karaman ar da şi el de duşcă un pocal, dar îi tremură mîinile. Nu-i în stare să-l ridice.

— Tată ! Tăticule ! îngaimă deodată feciorul cu glas de beţiv.

Şi ridicîndu-se de pe scaun, se apucă a povesti, cu obrazul numai hlizeală :

— S-a îndrăgostit odată o rusalcă, din acelea cu cosiţe de aur, de un mujic. L-a întîlnit în codru şi s-a îndrăgostit de el şi pace. Noapte de noapte venea pe la el şi se drăgosteau în podul cu fîn. O chema Faina. Sînii ei erau ca nişte gogoşi fierbinţi. Coapsele bogate, pline de patimă. Îl înfăşura tot în cosiţele ei de aur. Şi a început să-i meargă bine mujicului. S-a îmbogăţit. Se scălda în aur şi argint, cu nevastă cu tot. Într-o noapte, rusalca, obosită, adormi somn adînc pe pieptul mujicului şi dormi aşa pînă la ziuă, iar cosiţele ei despletite, lungi, de aur, curseră printre scînduri pe podeaua hambarului şi se umplură de bălegar. Iar nevasta mujicului, sculîndu-se cu noaptea-n cap, le zări, şi văzînd că sînt murdare de bălegar, le spălă frumos cu apă căldie. Şi sări mujicul în sus de parcă-l presărase femeia cu sămînţă de mei. Faina cea cu ochii ageri o băgă de seamă şi i se strînse inima de durere. De atunci nu-i mai călcă piciorul în casa mujicului. Plecă, însingurată, şi se spînzură-n cosiţele-i de aur curat.

— Îţi place tată ? Îţi place ? Eu să fi avut parte de rusalca Faina... O nevastă ? Nu-i de mine... Dacă mă-nsor, se gîtuie Faina. Tare singur am fost în gerosul Petersburg, că-mi îngheţa şi inima în piept. Doar l-ai cunoscut pe Tato Barataşvili... Şi nici tu nu-l aveai drag. Mare om, tăticule, mare om, dar şi el suferea din pricina singurătăţii. Ehei, tăticule, şi eu în gheţurile Petersburgului am îndrăgit-o pe rusalca Faina... Da' uite mi-a lipsit un buton de la manşetă, şi ea s-a măritat cu un flăcău crăcănat, un grăjdar. Era conte, măcar că avea un nume tare caraghios, totuşi s-a măritat... El avea nasturii toţi la locul lor... ha... ha. De aceea, vezi, eu cred în povestea cu rusalca şi grăjdarul... Cît despre noi, sîntem blestemaţi, blestemaţi...

Karaman îl asculta sprijinit în cot.

Apoi oftă din rărunchi şi strigă slujnica :

— Lizikia !

— Ce poftiţi, cucoane ?

— Aşterne-i patul lui Bondo. E obosit de pe drum, trebuie să se hodinească. Da' ce te holbezi aşa la mine ?

— Ce suflet bun tăticule, ce suflet bun eşti, mai mare dragul... Sînt tare obosit, aşa-i. Să

străbați un asemenea drum, ce-i glumă ? Două luni bătute. Sînt frînt, nu alta, de oboseală, și zăbăuc din pricina sîngelui vlăguit. De cîte veacuri ne curge sîngele ăsta al nostru prin vine ? Și ce istorisește despre asta hronicul neamului nostru ? Ha... ha... Uite, sînt frînt, dar rîd. Știu o poveste care spune așa : un condamnat la moarte, stînd sub lațul spînzurătorii fu cuprins de înflăcărarea patimii carnale și rîse de sine. „De ce rîzi ?“ îl întreabă cadiul mirat. Comandantul îi spuse și cadiul îl iertă de pedeapsă pe omul acesta atît de însetat de viață. Și eu rîd, tată, dar pe mine n-or să mă ierte, căci sînt neputincios și rîd de neputința mea. Vină n-am, nici una, dar spînzurătoarea e pregătită, și asta numai pentru că sînt vlăguit de puteri. Și eu cunosc patima, dar o patimă măruntă, ticăloasă. Am iubit o dată o fată la Petersburg. S-o fi îmbătat cu patima mea, s-o fi amețit cu puterea dragostei, ca să uite de dînsa, n-am fost în stare... și ea a rîs de mine că-mi lipsea butonul de la manșetă și ha... ha... ha... Ăsta sînt, tată, ha... ha...

Karaman simțea că-l apucă amețeala.

— Ne-am apropiat astăzi de nebun și i-am văzut ochii sticlind de patimă. Gudju Labahua poate cădea pradă patimei adevărate.

Asta era prea de tot.

— Scoală... se înfurie Karaman.

Sare în picioare și strînge între palme ulciorul cu vin, gata să-l zdrobească.

Se cutremură Bondo, păli la față, ca un băiețel prins cu șoalda.

În camera de alături gemu Țițino, care se trezise.

Se uită Karaman la fiul lui, cît e de supus și de pricăjit, și-l apucă mila.

— Du-te de te hodinește, îi porunci el încetișor și-i arătă ușa.

Bondo îi dădu ascultare, făcu un pas, doi, dar aici se împiedică parcă și căzu în genunchi înaintea părintelui său.

— Iartă-mă, tată... îndrugă umil.

— Ce să-ți iert, fiule ? glăsui Karaman înduioșat, cu lacrimi în ochi.

— Nu mă judeca pentru că sînt așa...

— Domnul să te ierte.

— Noapte bună, tată.

— Noapte bună, fiule.

Bondo își tîrși picioarele spre odaia lui, mai întoarse o dată capul, apoi închise ușa în urma sa.

Karaman simți că i se strînge inima, atît de lingușitoare și de plină de frică îi era privirea.

Îl apucase durerea de cap. Alături, în iatac, geme Țițino, în timp ce el își toarnă și dă pe gît pahar după pahar. Iar gîndurile, negre ca muștele și sîcîitoare ca ele roiesc și roiesc în jurul tîmplelor sale. Roiuri de țînțari întunecă lumina lucerniței și țiuie, tot țiuie, de-i vine să-și ia lumea în cap. Karaman aprinde o țigară. Fumul se deapănă agale deasupra mesei, a ulciorului cu vin și gîndurile se împletesc printre fuioarele lui.

Și se face că se apropie de el Țițino, rumenă și albă, tînără cu copilul în brațe. Și cu mîn-

dria mamei care-şi poartă puiul la piept, îi sărută cu gingăşie umărul. Iar Bondo i-a adormit în braţe.

— Dar ce-i asta, ce-i cu zarva asta? se întreabă trezindu-se din picoteală.

Aceeaşi masă şi aceiaşi ţînţari care ţiuie subţire şi sîcîitor.

Ce se întîmplă? Uşa e dată de perete şi în odaie Bondo a cuprins-o pe Lizikia în braţe şi n-o lasă s-aştearnă patul. O sărută şi se roagă de ea, chicotind pofticios.

Se freacă la ochi Karaman, dar nimic nu se schimbă din cele ce vede. Şi sare în picioare, înfiorat.

— Mujicul şi rusalca Faina... Prinţul şi slujnica Lizikia...

Braţele îi cad neputincioase. Saltă din umeri şi strîngînd în inimă ce i-a mai rămas drag, puţinul şi cel din urmă, iese clătinîndu-se pe terasă.

CAPITOLUL VIII

BONDO ŞI-A PIERDUT MINŢILE

Veneau vecinele pe la Ţiţino, cu plocoane, s-o firitisească cu prilejul împlinirii dorinţei celei mai fierbinţi, întoarcerea fiului din depărtate locuri.

Şi doar era lucru rar că veniseră s-o vadă. Cine mai ştie cum e cu boleşniţa asta a ei, să nu se ia, Doamne fereşte...

Stăpîna casei pricepea tot, dar se făcea că nici nu-i dă prin minte.

Bondo însă nu se arăta.

— Drumul a fost tare lung, e frînt de oboseală băiatul. Nu-i stă gîndul la oaspeţi.

Simţindu-se stinghere, musafirele nu ştiau cum să plece mai repede, zicînd că au de aşezat masa bărbatului, ori a rămas plodul nemîncat, c-au uitat să arunce grăunţe găinilor, şi apoi, ca în orice gospodărie, e nevoie de un ochi de stăpînă.

Două săptămîni şezu Bondo încuiat în odaie.

— Să nu se înăbuşe, Doamne fereşte, pe o zăpuşeală ca asta, îi purta de grijă Karaman.

De mîncare îi ducea în odaie Lizikia, întrucît conaşul nu se mai vedea dintr-atîtea cărţi. Ori îl găsea îngenuncheat, închinîndu-se şi o lumînare ardea la icoana Sfîntului Gheorghe. La căpătîi — o cărţoaie deschisă. Pesemne, *Biblia*. Căci la mintea Lizikiei, orice carte e *Biblia* sau *Psaltirea*, ea nu desluşeşte buchiile.

Pe masă stau grămadă scrieri străvechi, de preţ, cu literele zugrăvite de mînă: letopiseţul neamului, din arhiva familiei, *Cartea cu leacuri*, *Îndrumar lunatic*, *Ismaragdul*, *Cartea prevestitorilor*, *Martiriul Sfîntului Şuşaniki* şi cîte altele...

Suspină Karaman. O fi călugăr fi-su?

Iar Ţiţino plînge, îl cheamă. Bondo însă nu răspunde, nu iese din odaie. Cît e ziua de lungă, se preumblă dintr-un capăt al ei în altul, se încuie, nu lasă pe nimeni la dînsul. Cînd să mai doarmă, cînd să se mai odihnească?

Odaia lui băgă spaima în slugi.

Sătenii ocolesc casa de departe. Nici unul nu le calcă pragul.

Și cîte nu scornesc pe seama lui Bondo : că s-ar fi țicnit de atîta învățătură, ori că l-ar fi blestemat însuși tătîne-su dinaintea icoanei, că a pus gheara pe el chiar Ujmur.

— Ce alta să fie decît mînia Celui-de-sus asupra neamului ăstuia al lor ?

Și se țeseau și se tot țeseau zvonuri și bîrfeli.

— Atîrnă greu păcatele. Nu le dau pace.

Și-l pomeneau cu asemenea prilej pe Gudju Labahua, se zicea, că era copil din flori de-al lui Karaman făcut cu alde Macrina.

Karaman, ca să-și răscumpere păcatul, cînd i-a crescut fetei burta, a măritat-o cu o slugă de-a sa, unul Labahua, ba i-a făcut și zestre, nimic de zis. Dar bărbatul i s-a nimerit rău și cîrcotaș, îi făcea zile amare Macrinei, s-o bage în pămînt și alta nimic. Și s-a tras femeia la mănăstire, s-a călugărit, iar pe Gudju l-a lăsat de izbeliște.

Așa se zvonea în sat.

Cîrtesc țăranii, se frămîntă satul, fierbe-n oală seacă. Cică toate năpastele și relele li se trag de la neamul ăsta blestemat. Cîrtesc dar se și tem de Karaman. E prieten la cataramă cu guvernatorul. Și vorba ceea, de-ar fi să te împiedici și de un ciot, tot vii în nas. Nu-ți rămîne decît răbdarea și alta nimic.

Într-o noapte, Bondo se pornește să strige de scoală casa în picioare. Sosește în goană Karaman (i se muiaseră genunchii de spaimă)

și-l găsește pe fiu-său apărîndu-se de cineva cu o carte. La căpătîi pîlpîie o lumînare și umbra lui mare se zbuciumă pe zid.

— Ce-i cu tine, copilul meu ?

Bondo se cutremură, își rotește privirea în jur, scapă cartea din mînă și se aruncă la pieptul părintelui, își lipește obrazul de obrazul acestuia și vede Karaman că ochii băiatului sînt ochii unui nebun.

— Tată... tăicuțule, ajută-mă...

„Proastă treabă" se tînguie în sinea lui Karaman.

— Mă prăpădesc, tăicuțule, mă pierd... Nu e noapte să nu mă calce...

— Cine, copilul meu, cine ?

— Acela... nu știi ? Dar spune-mi, îmi e frate ?

— Cine, dragul tatii ?

— Acela din tîrg, nu ții minte ?

„E limpede" se posomorăște Karaman, iar în piept inima i se face grea ca un pietroi.

— Liniștește-te, copilul meu, nu-ți fie teamă... și încercă să-l culce.

Se așază amîndoi pe marginea patului, față-n față.

— Mi-e frică, mi-e frică, tăicuțule, clănțăne ca în delir Bondo.

Buzele și unghiile i-s vinete.

— Culcă-te, copilul meu, îl sfătuiește Karaman.

Bondo se culcă supus, dar tot nu se poate liniști. Îi clănțăne dinții în gură, se zvîrcolește în așternut, mai-mai să cadă din pat.

Cuprins de uitare, ațipește, dar iar tresare din somn cînd și cînd tremură, mormăie, adoarme.

Într-un tîrziu, se aud cocoșii cîntînd.

În sfîrșit Bondo a adormit greu. Karaman îi depune pe frunte o sărutare, ușor, grijuliu, să nu-l trezească, se ridică și iese pe vîrfuri.

Afară, se luminează de ziuă.

Magnoliile și duzii parcă-s de plumb. Roua picură de pe frunzele brobonite. Un melc cu coarne negre se tîrăște de-a lungul terasei, purtîndu-și căsuța în spinare. Urma lui cleioasă pare un fir de argint.

Lui Karaman i se închid ochii, după noaptea nedormită. Capul parcă-i de plumb.

Iese puțin la aer, să-l mai bată în obraz vîntul răcoros al zorilor.

Ceața de pe rîu învăluie treptat totul, în vălurile-i grele și nalia parcă plutește în văzduh. Găinile s-au trezit și cotcodăcind asurzitor coboară din copacul unde și-au petrecut noaptea.

Pe la amiază iese și Bondo afară. Ochii îi ard ca jarul. O sărută pe maică-sa. Se așază lîngă ea.

Țițino îl strînge la piept. Bondo o ia de bărbie, o mîngîie pe obraji. Mama nu-și recunoaște fiul, atît e de schimbat, și au trecut doar două săptămîni. A slăbit, i-a crescut barba, dar nu-i stă rău, parcă-i mai frumos așa. Deși la drept vorbind, nu-i plac favoriții ăștia, nu-i plac obiceiurile noi și hainele la modă.

Buzele băiatului tremură, își încleștează dinții — potoliți-vă nervilor — Țițino își dă seama numaidecît că fiul ei are ceva pe inimă.

— Copilul meu... i se adresează ea cu glas mîngîietor și Bondo își dă seama că e timpul...

E liniște împrejur, totuși fiul se rușinează de mamă.

— Copilul meu...

Vocea ei vibrează de iubire maternă. Își mîngîie fiul pe cap. Înmărmurește Bondo. Ce desfătare să te știi că ești sînge și trup din trupul acestei femei minunate, să-i zici mamă !

— Ce te chinuie, dragul meu copil, ce-ți arde ca jăraticul inimioara ? Spune-mi, încrede-te în mama ta, odorul meu fără preț, poate am să te pot ajuta. Nu există nimic imposibil.

— Nimic nu-mi roade inima, mămico, murmură el printre lacrimi, pitulîndu-se la pieptul mamei.

— Poate ți-a căzut dragă vreo fată ? stăruie la ureche mama.

Cutremurat, Bondo se ridică, își freacă tîmplele.

— Da de unde ! strigă, printre lacrimi. Nici pomeneală !

Și îngenunchează înaintea ei, se lipește de ea, își acoperă fața cu mîinile ei descărnate.

Și stau așa lipiți unul de altul, fără un cuvînt, fără un suspin.

— Rămîi sănătoasă, mămico. Mă duc în salon.

Bondo se ridică și o sărută duios.

Drăgăstoasă, mama nu-l pierde din ochi, şi asta-l bucură, îl încîntă pe Bondo, se simte atît de uşor, că parcă ar putea zbura.

Înconjoară tot salonul, nu uită nici un ungher. Îşi plimbă privirea pe panopliile cu arme vechi, de preţ, şi nu uită nici lăzile bătute în fier. La toate se uită, pe toate le cercetează şi le pipăie.

Se opreşte îndelung şi trist în faţa portretului bunicului său. Şterge lacrimile ce-i inundă ochii şi rămîne în faţa lui cu capul plecat.

De pe pînză marele Otia îl priveşte aspru pe nepot.

Tăcerea adîncă învăluie odăile casei. De afară se aude calul ronţăind iarba crudă. O păsăruică îmbătată îşi înalţă trilul.

Mai încolo, iată şi aici icoana Sfîntului Gheorghe, o icoană cu îmbrăcăminte de argint aurit, lucrată de mîna lui Pepu Meunarghia însuşi, un argintar vestit în tot ţinutul.

Bondo îngenunchează şi prinde a se ruga fierbinte. Tot chinul s-a depărtat de el, îl învăluie uitarea de sine. Ruga fierbinte îi uşurează sufletul.

— Poftiţi la masă, conaşule.

— N-am chef. Dă-mi pace, se răsteşte Bondo grosolan, şi sărind în picioare, iese afară, coboară scara şi dă roată în toată curtea. Cercetă îndelung pomii din curte, fiecare piersic, fiecare păr, apoi îşi aminti ceva şi trecu-n bostănărie.

Acolo se opri la umbra smochinului cel cu crengile plecate pînă la pămînt. Tufele de alun

din preajmă îşi mestecau frunzişul cu verdele lui limpede.

Umbra deasă îi trezi vechi şi depărtate amintiri. O femeie toată în negru, necunoscută — Bondo n-o mai văzuse niciodată — venise s-o vadă pe maică-sa. Şi-i povestea ceva îndelung şi cu întristare. Micul Bondo asculta şi el cu luare-aminte, dar nu pricepea nimic. Musafira plîngea în hohote şi lui Bondo îi era tare milă de ea. Venise cu o fetiţă micuţă şi palidă. O chema Hatunia şi avea nişte ochi negri şi alungiţi spre tîmple, ca şi aceia ai Fecioarei din icoana mamei sale.

Hatunia! Îi plăcuse numele ei, moale, catifelat. Puteai să te înfăşori în el ca într-o blană de preţ.

Firava Hatunia era fricoasă şi asta îi plăcea de asemeni lui Bondo.

— Sărută-ţi surioara, fiule. Sărut-o! îl îndemna mama.

Bondo a sărutat-o, a luat-o de mînă şi s-au dus să se joace.

O conduse în curtea din dos. Se aşezară pe marginea treierătoarei.

Stau şi se uită la bobocii aurii.

Văzînd că-i plac, Bondo înhaţă un boboc şi i-l pune în braţe. Gîsca prinde a sîsîi şi se năpusteşte ca un balaur asupra fetiţei. Însă Bondo o alungă vitejeşte cu un ciomag.

Hatunia tremură de frică şi de admiraţie. Cît despre el, e bărbat, cum o să se teamă? Pe cînd Hatunia, ca toate femeile, e fricoasă şi fără putere. O priveşte protector; e fericit.

Iar sentimentul ăsta parcă i se transmite Hatuniei, care roşeşte şi-şi pleacă ochii cu sfială.

— Hai dincolo, propune Bondo şi sare gardul spre bostănărie.

Hatunia îl urmează.

Ajunşi acolo, Bondo rupe un trandafir şi i-l potriveşte în piept.

Se caţără pe crengile smochinului care atîrnă la pămînt şi prind a se da în leagăn.

Un pui de vînt înfoaie pletele negre ale Hatuniei, învăluie obrajii lui Bondo, aducînd cu sine aromă amăruie de garoafe, în timp ce Bondo povesteşte că departe, peste nouă ţări şi nouă mări, el are un palat de smalţ înconjurat de ziduri înalte, după care se ridică un turn de cristal unde îşi are sălaşul Mzetunahavi. Pe ziduri stau de pază zmei şi fecioare cu nouă capete.

Hatunia se trage îndărăt, gîfîie — pesemne se teme. Rămîne o vreme pe gînduri, cu privirile pironite undeva în gol şi clatină bătrîneşte din cap.

— Şi nu ţi-e frică ? Dacă te mănîncă ?

— Cum să mă mănînce, dacă sînt stăpînul lor ? se împotriveşte Bondo cu trufie. Am un semn după care ei mă recunosc.

— Arată-mi-l şi mie.

Băiatul îşi suflecă mîneca şi-i arată o mică aluniţă cafenie, acolo unde sub piele albăstreşte o vinişoară.

— Mzetunahavi are ochii lungi şi negri ca ai tăi, Hatunia.

Fetiţa îşi sprijină fruntea de umărul său, Bondo o cuprinde cu braţul, să nu cadă, îşi face vînt cu picioarele şi creanga îi leagănă şi-i ridică pe amîndoi.

Speriată, Hatunia îl apucă pe după gît, se lipeşte de el, iar Bondo, tam-nisam — cum de i-a venit aşa deodată ? — o sărută, după care se retrage ruşinat.

Roşie ca focul, Hatunia sare jos şi bate din picior.

— Scîrbosule ! se bosumflă ea.

Iar Bondo stă în faţa ei cu capul plecat.

Peste cîteva clipe, copiii s-au împăcat şi prind iarăşi să se legene pe crengi, obraz lîngă obraz.

Pe urmă, mama Hatuniei plecă acasă, luînd-o şi pe ea, în timp ce Bondo se pune pe urlat.

Însă hîtra de Hatunia nu plecase, ci ascunzîndu-se în covor, în aceeaşi noapte îi făcu o vizită lui Bondo...

La Orpiri, la tîrg, auzise că s-a stins din viaţă Hatunia ; a murit de vărsat.

Şi amintindu-şi de asta, Bondo doar scutură din cap a îndărătnicie.

La capătul bostănăriei se auzea bocănind moara. Măcina.

Bondo n-o auzea însă, ci suflecîndu-şi mîneca, căutîndu-şi semnul, micul neg cafeniu. Înainte vreme îl avea mai jos, la încheietură unde albăstreşte sub piele vinişoara, acuma însă îl găsi mai sus. A crescut, pesemne de aceea.

Şi Bondo zîmbi amintirii.

Paşii îl purtară către moară. Se opri dinaintea roţii, de sub care apa ţîşnea lovind lăturoaiele.

Plescăie apa, foşnesc crinolinele. Marchizul în ciorapi albi jură cu mîna pe inimă iubire veşnică unei marchize-păpuşă... Urcă spre cer, efemere nestemate multicolore, focurile de artificii. Se aprind şi se sting în tării. Şi-i creşte inima de încîntare. Sîngele cîntă în artere, undeva plescăie apa, iar de sub cascada dantelelor se zăresc picioruşele plinuţe ale prinţesei. Ori poate sînt picioarele Hatuniei, micuţe şi puţin arcuite.

Pietrele morii scîrţîie...

Sîngele cîntă în artere, undeva plescăie apa, iar gura îi e dulce, dulce pînă la îngreţoşare...

Bondo făcu un pas, orbeşte, îndărăt şi căzu cu capul în jos în scocul morii.

Noroc că-i sări în ajutor morarul. Îl scoase din apă şi-l culcă pe jos în iarbă.

Se strînse lume. Se holbau la el cum se zvîrcoleşte în convulsii, cum urlă şi-şi schimonoseşte gura plină de bale.

Îi plîng de milă.

— Biata maică-ta... asta-i molima neagră, ducă-se pe pustii... se închină muierile... Atîta carte, şi să-l deoache nenorocitul, bătu-l-ar sfîntul... Băgaţi-i ceva în gură să nu-şi reteze limba...

Sosi în cele din urmă şi Karaman. Gemea şi-şi smulgea părul din cap.

— Nenorocitul de mine, ce năpastă...

Bătrînii îl înconjurară, cercînd să-l împace. Iar Bondo, liniştindu-se, aţipi.

Dar iată-l că s-a trezit. A deschis ochii. „Unde sînt ? Ce-i cu mine ? Cine sînt aceşti oameni ?" Încearcă să se ridice, dar ceva parcă-l trage la pămînt. Şi oare de ce îl doare în halul ăsta capul ?

Se apropie Karaman, îi saltă capul şi-l strînge la piept. Bondo, sprijinit de alţii, se ridică, se ţine de taică-su. Se uită buimac la lume, îşi pleacă ochii. Părintele îi şterge balele din jurul gurii veştede. Bondo se uită la picioare şi observă trei cruci şi o glugă albă, pesemne le zgîriaseră ţăranca în jurul frunţii sale, pentru că e posedat de necuratul.

Şi-atunci îi vine în minte :

„Aha, va să zică asta e, molima neagră..."

— Să mergem, tăicuţule, abia de îngaimă Bondo şi porneşte cu paşi nesiguri, îngreunat de hainele ude.

De gît îi atîrnă gluga udă şi parcă-l trage la pămînt. Şi-o smulge şi şi-o trînteşte în braţele lui tătîne-su.

Lui Karaman i s-a uscat gura. Frînt de durere, abia de-l mai poate susţine pe fiul bolnav.

Bondo se opreşte, îşi ia mîinile de la ochi, se uită la părintele său.

— Iartă-mă, tăicuţule.

— Nu te teme, fiule, Dumnezeu e milostiv, iar în sinea lui gîndeşte : „Vorbe de nimic..."

Iar Bondo o ia de la capăt :

— Îmi lipseşte un buton de manşetă, asta-i, tăicuţule...

Karaman îl priveşte lung, nu-şi ia ochii de la el.

— Dar astea-s fleacuri, crede-mă, măcar că mi-a spus-o o persoană anume... Îţi mai aduci aminte, tată, ce-a spus scopitul de la Orpiri ? Cine are puterea să cuprindă în el, s-o facă. Trupul e o povară pentru suflet. Bunicul mi-a lăsat moştenire un sînge vlăguit de desfrîu... am mare nevoie de odihnă... Tare-i greu, tăicuţule, tare-i grea povara asta.

Karaman se uită la fecior, se întreabă : la ce toate astea ?

— Răspund pentru vinile altora ! De unde putere ca să răspund pentru faptele strămoşilor ? Ce n-aş da să pot iubi, dar nu-i cu putinţă.

Cum ajunseră acasă, îi schimbară hainele. Bondo zăcu pînă la amiază, după prînz ieşi afară, în curte, şi deodată pieri, de parcă îl înghiţise pămîntul.

Unde nu-l căută Karaman, nu era nicăieri. Peste vreo două zile îi dădu de veste comandantul companiei de invalizi, bătrînul colonel Ghegidze, că a fost zărit la Orpiri. Se ascunde la scopiţi.

Se duse Karaman la Orpiri. Într-adevăr, era acolo, şedea la Ivan Stepanovici.

— Să nu mă atingi, să nu mă atingi, tată, carnea mea e curată... se apără Bondo îngăimînd un descîntec-rugă.

Karaman încremeni locului în prag. N-are ce-i face. Şi cu durere în suflet se întoarse acasă.

Dar Ţiţino îşi chema mereu feciorul. Îl striga, plîngea.

Peste vreo trei zile se întoarse Bondo, dar nu singur, ci cu Gudju Labahua.

Şi se stîrni în sat zvonul că feciorul lui Karaman s-a ţicnit.

Vuia Sanavardo.

Bondo şi-a pierdut minţile.

CAPITOLUL IX

BOCET DE ÎNGROPĂCIUNE

Într-o noapte cu lună se stinse Ţiţino.

Răsuflă deodată adînc şi se sfîrşi.

— Vaa-vaa, vaa-vaa ! se puseră pe bocit muierile.

— Ce-ai făcut cu mine, cui mă laşi ? se lamenta Karaman şi-şi dădea cu pumnii în cap.

— Măicuţă, măicuţa mea ! îngăima printre lacrimi Bondo.

A doua zi, vestitori îndoliaţi porniră la galop să vestească toate rubedeniile şi tot neamul lui Karaman.

Se puse la cale cusutul hainelor de doliu.

De pregătirile celor după datină se îngrijeau rubedeniile. Toată noaptea mormăia dascălul rugăciuni şi în murmurul glasului său Bondo nu-şi găsea somnul.

Iată că s-a hotărît şi ziua înmormîntării.

Nimeni nu-l întreba nimic pe Karaman, orice i se propunea nu era niciodată împotrivă.

În sfîrşit veni şi ziua înmormîntării.

Scîrţîiau harabalele pe drumul de la Orpiri. Aduceau pîine, orez, pană de peşte...

Iar Ţiţino zăcea în sicriu în mijlocul curţii sub un umbrar alcătuit anume din crengi şi văluri de doliu. Cu mîinile încrucişate pe piept Karaman şi Bondo stăteau şi se uitau la ea. Cîntăreţii din cor, cum auzeau tînguielile vreunui nou venit, îl şi întîmpinau la poartă, şi în cîntări fonfăite îl duceau pînă la prag.

Răsuna curtea de bocete şi lamentări. Te dădea gata şi zvonul clopotelor. Nu se mai sfîrşeau plînsetele şi vaietele. Bondo era la capătul puterilor.

Of, de-aş rămîne singur, cînd se sfîrşeşte totul.

Cu atîta foc se tînguiau bocitoarele, cum rar ai fi putut auzi, dintre toate mai sfîşietor bocea Fotine Gvazabihe. Ţi se frîngea inima ascultînd-o.

Se adunaseră şi neamurile, aducînd cu ele uriaşe lumînări de ceară, făcute în casă, ori facle înfipte în făcliere pe trei picioare.

Pe femei abia de le puteau stăpîni. Îşi smulgeau părul din cap în smocuri, sfîşiau obrajii cu unghiile. Sîngele curgea şuvoi.

— O-of sărmanul, bietul Karaman, va-va-va... Cum s-o ducă el pe lumea asta fără tine, va-va-va...

Plîngea şi se tînguia Karaman, abia mai ţinîndu-se pe picioare.

Bărbaţii, mai cu seamă cei ce erau rude mai îndepărtate, cît erau în faţa sicriului îşi dădeau cu pumnii în cap şi cu lamentări se apropiau de tată şi de fiu, însă cînd se retrăgeau de o parte, către gloata oaspeţilor, se porneau să se întrebe unii pe alţii de sănătate, şi stăteau la taifas demni şi potoliţi, pomenind meritele răposatei, întrebîndu-se despre recoltă, despre drumul de fier. Noii sosiţi din mai depărtate locuri erau cercetaţi cu privire la treburile dinspre partea satului sau tîrgului lor de baştină, la moşiile lor, li se cereau veşti despre prieteni şi cunoscuţi.

Iar în curte plutea izul morţii laolaltă cu fumul tămîii şi domnea forfota şi rumoarea. Într-un colţ fusese aşezată masa şi oaspeţii înfulecau pe întrecute rasolul de peşte, sugeau cu nesaţ oasele, îşi lingeau de pe degete mămăliga. Cuparii abia dacă prididеau să le potolească setea.

Pentru musafirii cei mai de seamă, nobilimea din împrejurimi, urma să se aşeze o alta, aparte. Şi boiernaşii îşi răsuceau mustaţa a nerăbdare, cu ochii după prînzul aşteptat.

Cîţi dulăi erau în sat, toţi se aflau pe aici. Se învîrteau printre picioarele bucătarilor şi ale slugilor, schelălăiau loviţi sau puşi pe fugă.

— Fir-ai să fii afurisit. Şterge-o jigodia dracului.

Se scoteau şeile de pe cai, punîndu-se de-o parte.

La bucătărie *lobo* * era gata a fi scos din cuptor, într-un alt ceaun fierbea încă o mămăligă, se împodobea rasolul de peşte, *plovul*** avea să fie acuşi gata.

---

*, ** Mîncăruri specifice gruzine (n.t.).

În bostănărie, la umbra tufanilor de alun, se dăduse cep putineiului cu *kvèri* * şi-l turnau în ulcioare.

Şi pretutindeni se zbenguiau şi ţopăiau copii desculţi veniţi de prin vecini. Grija lor cea mare era să se îndoape cît pot la praznic, şi apoi aşteptau mesenii să se ridice de la masă, ca să strîngă resturile în basmale, să le ducă ceva şi celor de-acasă.

Deodată răsună la poartă bocet femeiesc. Sosise preafericita Taisia. Venea cătinel-cătinel dinspre poartă călcînd greoi cu picioarele desculţe. Şi la vederea ei în curte se stîrni larmă şi înghesuială.

Preafericita era cea mai vajnică prietenă a răposaţilor din tot ţinutul, pe toţi îi plîngea, toţi erau pentru ea la fel de dragi. În schimb, la praznic avea bun prilej să bea şi să mănînce pe rupte, ba mai şi cerea pomană vreun macat, pentru că sprijinise, chipurile, sicriul cînd îl coborau în groapă. Şi înfăşurată în el ca într-un linţoliu, şi cu picioarele sale pline de bătături ca de ciuperci, ziceai că acuşi ieşise din groapă.

Şontîcăia pe uliţe ca o umbră a morţii şi unde se ivea, nu lipsea un proaspăt răposat. Lumea o ocolea, din pricina asta, şi fugea de ea ca de moarte însăşi.

— Iar s-a arătat preafericita... Oare cine o fi murit ? se întreba o săteancă.

— Lua-o-ar moartea să o ia odată, îi ţinea isonul vecina ei de peste zăplaz.

---

* Băutură gruzină (n.t.).

Şi semnul nu le înşela niciodată. Mai către seară aflau că s-a prăpădit cutare sau cutare în vecini.

Astfel şi aici curtea răsună de exclamaţii :

— A sosit Taisia, preafericita Taisia.

Ba se auziră şi chicoteli.

Între timp preotul sfîrşise slujba, Ţiţino fu scoasă din curte şi sicriul ei porni să se legene pe uliţa satului, de-a lungul gardurilor şi a sălciilor pletoase.

În cimitir bocetele se înteţiră, căci fiecare avea un mort, vreo rudă, un părinte şi se întrista cu gîndul la el şi-şi pleca fruntea în durere.

În cele din urmă se stinseră bocetele, amuţiră cîntările de îngropăciune. Curse ţărînă pe sicriul lui Ţiţino, totul luă sfîrşit.

Lumea ieşi din cimitir. Tineretul flecărea voios — o şi uitaseră pe răposata. Vîrstnicii călcau măsurat, cucoanele înainte, după ele bărbaţii.

Şi la urmă de tot venea Karaman cu capul înfăşurat într-o basma de doliu, sprijinindu-se de braţul fiului său.

Cei dinaintea lui vorbeau, după cuviinţă, despre Ţiţino, o pomeneau cu vorbe bune.

— Dar ce mînă uşoară avea răposata !...

— Cu adevărat înger pogorît din ceruri.

— S-a istovit, săraca, de dorul feciorului...

— Şi cînd te gîndeşti, o merită oare ? Blestematul de nebun.

— Mînia Domnului apasă asupra acestei case... asta zic.

— Nu-i iartă Cel-de-sus, nu-i iartă şi pace...

— Au căzut asupra lor grelele păcate ale marelui Otia şi iată că pe ei îi pedepseşte Dumnezeu...

În urma vorbăreţilor se tîrau Karaman şi cu Bondo — lumea şi uitase de ei.

În faţă răsunau chicotelile tinerilor care se distrau pe seama preafericitei Taisia. Se uită şi Bondo la Taisia şi-şi încleştă dinţii.

— Lua-te-ar Cea cu coasa, preasfînta Moarte... Dar uite că ei nici că-i pasă. N-are moarte, afurisita! Cine să-i vină de hac? Bătrînii şi-o amintesc de cînd erau de-o şchioapă. Cică tot aşa era ca astăzi.

Zburda tinereţea istovită de friguri, dar în zburdălnicia ei nu era nici frumuseţe, nici farmec.

Veniseră la înmormîntare şi scopiţii. Se vînturau printre lume caraghioşi în vestoanele lor soldăţeşti, aruncînd priviri temătoare lui Bondo. Cît despre preafericita Taisia, ea rîdea şi se veselea fără griji. Şi de ce nu s-ar veseli, că doar e ceasul ei...

Bondo abia de-şi mai tîra picioarele, trist, îngîndurat.

— M-a răzbit oboseala, tăicuţule, se opri el deodată locului, nu mai am putere să merg mai departe, murmură el abia auzit.

Îl apăsa o sfîrşeală neostoită şi nu-l mai ţineau picioarele.

— Ţine-te tare, copilul meu, îl îmbărbăta părintele, căutîndu-i privirile.

Şi erau triste, îndurerate.

— Ce-i cu tine, feciorașul meu?

— Ce să mă fac? E mai tare ca mine.. şopti Bondo, rotindu-şi ochii ca într-o spaimă.

Karaman se uită temător îndărăt — nu i-o fi observat careva? — şi deodată auzi un fornăit ca de tăuraş. De după cotitura drumului se ivea Gudju Labahua. Pieptul său gol bombat, cît un coş zdravăn de nuiele era o măiastră împletitură de muşchi. Peste şold era încins cu o zdreanţă murdară.

— Gudju Labahua! A sosit Gudju Labahua! Taisia, vino repede, ţi-a picat soţiorul...

— Noroc, cumetre... Vin-aici, Gudju... vină, îl înconjură gloata de tineri, hlizindu-se.

— Haide... haide... îl îmbia careva...

Dar Gudju începea să mormăie furios, ca ursul, şi îşi propti în ţărînă picioarele muşchiuloase, puternice, ca două trunchiuri crescute din pămînt.

Şi văzînd trupul acela armonios al nebunului parcă un fior îl străbătu pe Bondo, privirile i se tulburară, rătăcite, ca de nebun.

— Ce-i cu tine, copilul meu, ţi-e rău?

— N-am nimic, tăicuţule, n-am nimic, îl asigură Bondo, dar încremenise locului.

Îl învăluiau ameţindu-l parfumul de verbină şi al trupului de femeie.

— Ţi-am adus în dar un măr roşu, dar tu... îngăima ea cu reproş.

Pe obrăjorii cu pieliţa ca de piersică, uşor pudraţi, se aprindea o undă de rumeneală.

Bondo scutură din cap, parcă apărîndu-se. Ochii îi ardeau ca jarul.

— Vino-ncoace, Gudju, vino-ncoace, îl îmbia cu glas cristalin una din fete.

Iar Gudju, se cutremură din tot trupul şi înfierbîntat de chemare, cască gura şi prinde a se lovi cu pumnii în piept şi a mugi ca un taur nărăvaş.

Căutîndu-şi apărare la pieptul părintelui său, Bondo îşi freacă fruntea parcă risipind o vrajă.

— Tată ! Tăticule, geme. Iartă-mă... iartă-mă...

Şi n-apucă să termine vorba că şi porneşte spre Gudju. Face cîţiva paşi, se opreşte locului, de parcă ar sta în cumpănă, să se întoarcă, să meargă mai departe, apoi porneşte iar înainte, se apropie de Gudju şi cade la picioarele lui.

— Gudju ! Gudju ! îl imploră Bondo.

Şi se închină pînă la pămînt înaintea lui.

Dezmeticindu-se, mulţimea încearcă să-l tragă înapoi, îl ceartă, îl roagă să-l lase încolo pe Gudju. Se prezintă şi porucicul de la regimentul nouăzeci şi şase de invalizi din Zvenigorod, încercînd să intervină.

Bondo, parcă trezit din somn, dă cu ochii de porucic şi se trage înapoi, apărîndu-se.

— Scopitul ! strigă. Scopitul !

La care porucicul, descumpănit, strînge din umeri şi se retrage.

Iar mulţimea îl înconjurase pe Gudju şi-l bătea. Bondo se repezi să-l apere, dar îl înhăţară de umeri, de braţe şi-l ţineau strîns. Îi trăgeau lui Gudju cu picioarele, cu scîndurile smulse din gard, îl călcau, îl zdrobeau, iar el ţipa. Pînă la urmă izbuti să se smulgă din

mijlocul ei şi nechezînd o luă la fugă şi pieri într-o porumbişte.

Prins în braţe de careva, Bondo leşinase. Îi aduseră apă din curtea vecină şi-l stropiră, să-şi vină în fire.

Bondo deschise ochii, îşi frecă fruntea şi-i zîmbi trist părintelui său.

Căuta din priviri pe cineva şi nu-l găsea, şi se freca la ochi nevăzîndu-l. În cele din urmă, se alătură tatălui său, se strînse lîngă el şi cu paşi tîrşiţi, clătinîndu-se, îl urmă.

CAPITOLUL X

GHICITOAREA DIN KULAŞI

După aceste întîmplări, se stîrni o mare îngrijorare în sat, se porniră ciorovăieli şi discuţii, căci cei mai mulţi erau indignaţi de purtarea lui Bondo.

Stătură la sfat în cele din urmă şi aleseră cîţiva bătrîni mai umblaţi, ca să-i trimită la Kulaşi, la ghicitoare.

Răspunsul era aşteptat cu mare nerăbdare.

Şi pe drept cuvînt, ce le mai rămînea de făcut ? Încotro s-o apuce. Se împuţinau pe zi ce trecea. În fiecare casă era un mort, ori unul pe ducă.

În sfîrşit, solii se întoarseră cu răspunsul ghicitoarei :

Să părăsească Sanavardo, căci e moşia lui Ujmuram-Ujmur, împăratul şerpilor. Altfel, îi ameninţa ea, n-o să rămînă piatră pe pia-

tră din sat. Să fugă de năpastă. Căci pe locurile acestea se va întinde iarăşi mlaştina.

Aşa şi hotărîră, să părăsească Sanavardo toţi pînă la unul, după ziua hramului.

Îl trimiseră pe staroste la Karaman, căci satul stăruia să fie mutată biserica în locul cel nou de aşezare. Şi starostelui nu-i veni să-şi creadă ochilor cînd îi ieşi înainte un moşneag istovit. Să nu-l recunoască pe Karaman.

— Cereţi binecuvîntarea episcopului. Cît despre mine, n-am nimic împotrivă, se învoi el.

— Ne gîndim să sărbătorim aici cu toţii, de rămas bun, hramul sfîntului Suşanichi, şi după aceea să plecăm, îl lămuri starostele.

Copiii nu mai puteau de bucurie, zburdau şi se zbenguiau, abia tîrîndu-şi burţile umflate de gălbinare.

Se luase hotărîrea să se mute la Kosnati. Se vor aşeza în jurul staţiei şi de va fi cale ferată, vor avea şi de lucru. Cît despre Sanavardo, blestemul să cadă asupra lui.

CAPITOLUL XI

NĂLUCIRI, NĂLUCIRI

Cît era ziua de lungă, Bondo nu ieşea din casă, nu se mişca din odaie, îşi vedea numai de cărţi.

Într-o zi se duse totuşi pînă la Orpiri şi se întoarse cu nişte prieteni nu prea de soi, picaţi tocmai din capitala Rusiei. Unul din ei era gruzinul Djakeli, care semăna leit a rus

şi aproape că îşi uitase limba maternă. Îl însoţeau un polonez şi un evreu.

Se încuiară tuspatru în odaia lui Bondo şi toată noaptea se ciorovăiră Dumnezeu ştie pentru ce.

Oaspeţii băiatului nu erau pe placul lui Karaman. Deşi uitase aproape cu totul graiul ruşilor, se dumeri totuşi ce puneau la cale. Erau pesemne niscaiva politici şi gînduri criminale le umblau prin cap, să ia viaţa ţarului. S-ar fi cuvenit poate ca el să dea buzna în odaie şi prinzîndu-i asupra faptului să zbiere la ei. Dar parcă nu se făcea.

Iar musafirii, după ce se ciorovăiseră toată noaptea pînă-n ziuă, au întins-o pesemne furioşi, fără măcar să-şi ia gustarea de dimineaţă.

După aceea, într-o zi cînd Bondo ieşise, Karaman s-a strecurat la el în odaie şi a găsit la el pe masă un teanc de cărţi noi-nouţe, cu filele netăiate încă. Iată, pe coperta uneia un paianjen, iar mai sus altul. Titlul scris în ruseşte îl descifră anevoie *Povestea celor patru fraţi*. Şi mai erau multe altele. O carte, două, trei, un teanc mai încolo... Tot să-ţi ajungă.

Şi i-a intrat frica în oase lui Karaman. Cărţile astea ruseşti nu semănau nici pe departe cu cele pe care le mai ţinea minte din tinereţile sale. Şi nu-i dădeau pace nici ziua, nici noaptea.

Cît despre Bondo, umbla şi tot umbla pe terasă dus pe gînduri. De două zile nu luase nimic în gură. În cele din urmă o chemă pe Lizikia, o puse să aprindă focul în cămin şi să

arunce toate aceste cărţi în foc. Iar după amiază, porunci să i se pună şaua pe cal, încălecă şi porni spre Orpiri.

Karaman nu-l mai pîndea. I se făcuse lehamite şi de pîndă.

Bondo se întoarse abia către miezul nopţii şi trecu încetişor în odaie şi-şi începu preumblarea din colţ în colţ, numai în cămaşă.

Afară era noapte adîncă, numai buha dădea glas în crîng. Abia pîlpîia sîmburele de lumină al lumînării. Spiritul său nu-şi găsea alinarea. Amintirile roiau haotic. Oaspeţii veniţi din capitală le tulburaseră gîndurile. I-au căzut pe cap ca o ploaie din senin. Auzi, să vină atîta drum, tocmai din Sankt-Petersburg ! Ce neastîmpăraţi !

Sufletul îi plutea ca într-o cenuşă a amurgului. Încotro privea, pretutindeni era negură, pretutindeni eşti singur. Se culca în pat, alături, se întindea în aşternut ca o nevastă credincioasă, singurătatea. Făcea cîţiva paşi, dar cel de-al doilea eu al său se ţinea scai.

Fusese şi acolo singur. Îi fusese dor de mama. S-a întors la ea, dar, uite, a murit. I-au făcut pomenirile şi cu asta basta, ca şi cum aşa s-ar fi cuvenit.

Umbla, şi tot umbla prin odaie...

— Unul, doi, trei, patru, cinci, şase... şapte şi încă o jumătate de pas.

Auzea carii cum rod peretele de lemn.

— Şşşş — şşşş — şşşş — şşşş...

— Ce vrei de la mine ?

Îşi lua seama : „Ce-s prostiile astea, să vorbeşti de unul singur ?“

— Şşşş — şşşş — şşşş — şşşş...

„Uite că m-am calmat, dar nu ştiu cum nu-mi vine somnul“ ! încerca să se justifice înaintea lui însuşi, întinzîndu-se.

Satul dormea liniştit, undeva lătra un cîine. Afară o beznă adîncă învăluise totul, dar era întuneric şi în Petersburgul rămas undeva departe.

Prinţesa îl iubise. Era acolo, în acel Petersburg de granit, în acele anfilade de săli din marmoră albă deasupra cărora plasa Palatului amiralităţii s-a înfipt drept în cer şi ravelinul prinţului Alexei dă direct spre Neva.

Prinţesei îi place tot ce răsfrînge lumină — carafele de cristal aduse de la Versailles, rufăria albă scrobită şi bine călcată, samovarul de argint, vesela din porţelan alb, pereţii de-un alb sclipitor şi o conversaţie limpede, clară, tot despre lucruri cunoscute.

— Cum o mai duceţi, prinţesă ? o întreabă emoţionat Bondo.

— Vă mulţumesc, nu mă pot plînge. Doar că mă supără insomnia. În fiecare noapte mă sperie în somn un călăreţ alb.

Şi, capricioasă, îi reproşează parcă cu privirea-i goală de orice gînd că el ar fi vinovat de toate supărările sale.

— Să luaţi la culcare puţină bromură, să vă mai odihniţi...

— Azi e miercuri, nu-i aşa ? îl întrerupse ea.

— Într-adevăr, se învoieşte Bondo tăios. Vă grăbiţi cumva la curse ?

— Îmi plac cursele dar sînt nemaipomenit de fricoasă, întotdeauna mă tem să nu se întîmple vreo nenorocire...

— Dar cine e scutit de așa ceva ?

— Răule... se alintă prințesa, apoi îndrugă cîte ceva despre ședințele de spiritism de la prințesa Gorciakova, la care spiritele vorbesc întocmai ca cei vii, cîte ceva despre masoni. Cînd povestea despre o cîntăreață de operă intră un fecior în livrea și ciorapi albi și-i prezintă pe tava de argint o carte de vizită.

Prințesa, fandosindu-se apucă lornionul cu ramă de baga și o studiază numai o clipă.

— Poftește-l...

Și intră contele ei...

Prințesei nu-i place nimic întunecat. E drept că noaptea o supără în vis un călăreț alb, dar în fond îi e drag tot ce-i luminos. Între pereții sclipitori de alb somnul vine însă greu.

Bondo observă cum înclină balanța în folosul rotmistrului de la cuirasari, conte Villet de Griffin. Oare la ce se mai pricepe acest conte, decît la joc de cărți, cai și femei ?

Iată așadar cum era prințesa. Și nu soarele Gruziei venise la ea o dată cu Bondo, ci însăși bezna. Genealogia lui Bondo se pierdea în întunericul multor veacuri, în timp ce arborele nobleței sale era absolut clar. De altminteri, prințesei nu-i plăcea să discute pe această temă.

Iar cînd Bondo cu puternicele-i brațe bărbătești o îmbrățișă și ea și-a lăsat gura tremurătoare pradă buzelor lui lacome, o străbătu ca un fior rece. Ei, da, era rece ca gheața.

Și cum să nu fie, cînd lui îi lipsea un buton ? Îl pierduse desigur într-un moment de tulburare.

Și prințesa bătu din picior și ieși.

Bondo rămase singur.

Se întuneca în salon. Bondo rămas singur, se frămînta, se apuca cu mîinile de cap, nu-și găsea locul. Morbul său tainic îi țîrîia în urechi. Dădu pe gît un pahar de votcă, încă unul. Zadarnic, nu-i folosea la nimic. Prințesa plecase cu cuirasarul, cu contele ei Villet de Griffin, care era numai eghileți, aurărie, pompoane, zorzoane. Și-apoi dansa strălucit cadrilul, zăngănea din pinteni și strălucea din cap pînă la picioare. O, dar cîte parale făcea numai mustăcioara aceea, care gîdilă atît de excitant buzele în timpul unui sărut !

Într-o seară, la un bal, Villet de Griffin o invită pe prințesă la un cadril, și ea îi întinse mîna, cu toate că îl refuzase pe Bondo cu cîteva clipe mai înainte.

Bondo se socoti insultat, văzu negru, simți că se sufocă.

Stearina fierbinte picura din lustrele sclipind de cristaluri. Din balconul orchestrei muzica se revărsa triumfal, încîntînd urechea cu prospețimea și bogăția variațiunilor, ca într-un joc de ape și lumini.

Însă prințul Bondo, furios și încruntat pornise spre ieșire. Portarul galonat se grăbi să-i deschidă larg ușa. Afară, caleștile așteptau gheboșate ca niște băbuțe, în noapte.

Se urcă în caleașcă.

— La ostroave...

Și acolo „la plaur", într-o cîrciumioară de-a șaptea mînă, întîlni pe *mamzelle* Zizi, iubita unui marinar, și i se spovedi. Îi era lehamite de viață și de toate, și la urma urmei puțin îi păsa. Adormi în brațele ei.

Un vînt ager bătea dinspre ostroave, aducînd cu el nevoi.

Marinarul, drăguțul *mamzellei* Zizi, era dus departe, tocmai în Oceania. Pesemne înfulecă la Benares banane și pălăvrăgește cu papagalii.

La catedra universității ședea așijderi un papagal, însă era în frac și cu *pince-nez* pe nas.

Printre studenți, vechile cunoștințe, un evreu, un polonez și gruzinul Djakeli.

Papagalul făcea un plonjon în străfundurile metafizicii : mistică, substanță și lucru în sine...

În laboratoare se scoteau măruntaiele bietelor broaște, de vii. Li se caută sufletul, dar ia-l de unde nu-i. Pretutindeni zăceau colbe, retorte și alte vase cu nume fistichii. Iar broaștele tremurau de frică. Orice ai spune, dar decît să fii invitat aici, unde le jupoaie, de vii, iar Numenul, cu literă mare, nu-i de găsit. E cu mult mai convenabil să șezi pe marginea șanțului de lîngă drumul ce duce la Orpiri, și la fiecare foșnet să te trîntești cu plesnet în apa lui putredă.

Tuc-tuc-tuc — bate toaca paznicul bisericii, anunțînd miezul nopții.

Bondo își frecă ochii — aceeași răscunoscută odaie a conacului părintesc... O ia din nou cu preumblarea dintr-un colț în altul — șapte pași și jumătate, ca de obicei...

„Ce-i cu mine, ori poate înnebunesc ?"

Își freacă fruntea, își șterge ochii — nimic. Aceeași beznă afară și aceeași odaie aici.

— Ce-i cu tine, Bondo ? Ce ai ? se aude prin perete glasul lui Karaman venind din odaia de alături. Pesemne că-l trezise.

— N-am nimic, tată, doar că nu-mi vine somnul... Nu știu ce să mă mai fac.

— Ia o dușcă de vin și ai să adormi numaidecît, îl sfătui părintele și se întoarse pe partea cealaltă, ca să adoarmă la loc.

— Toată lumea doarme... Toată lumea doarme... scrîșnește Bondo și de disperare se apucă să-și roadă pumnul.

Puse ulciorul la gură, înghiți cîteva guri și se așeză pe un scaun sprijinindu-și capul de masă. Vinul nu-i făcuse decît rău, îl amețea. Pereții păreau că se încovoaie și Bondo se tot freca la ochi.

O grămadă de cărți erau răspîndite pe masă. Bondo se uită la o copertă, P. Ceaadaev, descifră el, *Scrisorile filozofice către doamna X și apologia nebunului.* O aruncă cît colo. Deschise *Critica rațiunii pure,* încercă să citească, însă literele îi jucau pe dinaintea ochilor. Îi veni în minte basmul cu Făt-Frumos și broasca Dodo. Cînd colo vede că paginile cărții prind să se deschidă de la sine și din carte sare o ditamai broască.

— Cine ești ? se sperie Bondo.

Broasca își înghite balele și prinde a recita ca o școlăriță lecția pe de rost.

— Eu sînt muma pămîntului, apărătoarea dragostei. Te-am zărit o dată și te-am îndrăgit. Ne-am legănat, obraz lîngă obraz, pe o creangă de smochin. Veșnic șed în noroaie și mă junghie oasele. Te-am căutat în împărăția subpămînteană, te-am căutat și nu te-am găsit. „Bondo, Bondo", te chemam și te imploram, însă tu fuseseși blestemat de Ujmur să zaci în mlaștinile Rionului... îi dădea înainte broasca (iar Bondo simțea însă că-l îmbată parfum de trup femeiesc). Într-o zi mă lăsasem pradă visului pe marginea șanțului meu bătut de soare și un șarpe se furișă pînă la mine. Șuierînd, se aruncă asupra mea. Abia am scăpat, dîndu-mă la fund. Și Ucia-Gartambatoni — domnul cu mantilă neagră, se tot duse șuierînd pe alături. Te iubesc, Bondi, fără tine nu pot trăi. Am rătăcit din rîu în rîu, din mlaștină în mlaștină, și nici urmă de tine. Mi s-a crăpat spinarea de la soare, mi s-a uscat gura de zăduf, și mi-am ars labele în țărîna dogoritoare. Mi-au secat ochii în cap, uitîndu-mă după tine. Greu te-am găsit... se căinează broasca, iar Bondo simte cum îl trec fiorii.

— Cine ești ? Hatunia ? Lizikia ? întreabă.

Și Hatunia veni și-l mîngîie pe cap, amintindu-i parcă de mama sa.

— Departe, tare departe, peste nouă mări și nouă țări, am un palat de smalț, înconjurat de un val înalt, îndrugă el copilărește, în timp ce în minte îi umblă : „Ce-are aici de-a face palatul meu de smalț ?"

— Palatul e înconjurat de un zid înalt, iar în mijlocul lui se ridică un turn de cleștar legat în lanțuri de aur. Și în turnul acela șade Mzetunahavi a mea...

„Unde a fost asta ? Și cînd ?" încearcă să-și amintească Bondo, dar nu izbutește de fel.

— Trupul îi e pudrat cu polen de flori. Am furat-o din beznele iadului și-am fugit cu ea pe un rași alb. De-a lungul valului fac de pază balauri și fecioare cu nouă capete.

— Și dacă te mănîncă ? Nu ți-e frică ? îl întrebă Hatunia și tremurînd se pitulează la pieptul lui.

— Ași de unde ! Doar le sînt stăpîn.

Și Bondo își suflecă mîneca. Acolo, ceva mai sus, de unde se zbate o vinișoară albastră, se vede o aluniță.

Răsuflarea înmiresmată a femeii îi învăluie mîngîietor obrajii. Se uită Bondo. E Hatunia. Pielea de broască, îi alunecă foșnind pe spinare... Bondo simte ca un cutremur în creier. Lumina i se întunecă. Se năpustește spre ea, o apucă de gulerul bluzei, șiretul se rupe și corsetul se deschide.

— Of, Bondo, iarăși sînt prizonieră, geme femeia, lipindu-i-se de piept.

— Hatunia ! Hatunia ! geme Bondo.

Camera fuge în sus, i se învîrte capul. Un fior scîrbos i se furișează de-a lungul șirii spinării. Îl cuprinde frica...

Cînd își vine în fire, nu-i nicăieri nici o femeie... Aceeași cameră de totdeauna și aceeași insomnie. Atît...

O pasăre de noapte se lovește de geam. Bondo tresare. „Îți amintești, Bondo, basmul în care sortitul Mzetunahaviei arde pielea ei de broască ?“ se pocnește el peste frunte cu necaz și se trîntește în pat gemînd.

„Și eu nu i-am ars pielicica...“ scrîșnește, și se apucă să răsfoiască volumele. Dar zadarnic.

„Hatunia, Hatunia...“ șoptește, răsfoind cu furie filele cărților sale.

Iată capitolul *Antinomiile rațiunii pure. Reprezentarea sceptică a problemelor cosmologice prin intermediul celor patru idei transcendentale*... Nu cumva e aici ? Sau poate dincoace : *Despre împărțirea lucrurilor în n u m e și f e n o m e n e.* Nu-i nici aici...

Dar unde o fi, unde ? disperă Bondo, dă cu cartea de perete și trîntindu-se în pat izbucnește în hohote de plîns.

CAPITOLUL XII

SOMNUL — O FLACĂRĂ

A doua zi Bondo rătăcea prin cameră, negăsindu-și locul.

— Ce-a fost asta ? se tortura, apucîndu-se de cap.

Într-un tîrziu se pomenește în fața oglinzii. Se uită și vede cearcăne vinete în jurul ochilor, ochii negri ard ca tăciunii. Buzele i-s arse de nesomn. Își pipăie obrajii, se uită încruntat.

— M-am țicnit de tot, de tot m-am țicnit, își rîde de sine însuși.

Întoarce spatele oglinzii, se apropie de masă. Pe masă stă o carte deschisă iar pe paginile cărții șade o broască zdravănă și grasă, cît palma. Bondo se apucă să-i răsfoiască filele, apoi aruncă cartea cît colo.

— Ce-a fost asta, un coșmar sau înseși realitatea ? Dacă o mai țin așa, nu-i mare lucru să înnebunesc de-a binelea.

Se uită în ochii portretului lui Otia, pe care la porunca lui Lizikia i l-a adus din salon. Se apropie de el, pînă-l atinge cu obrazul.

— Ce vrei de la mine, bunicule, ce vrei ? Dă-mi pace, nu vezi că nu mai am putere să îndur ? Nu-ți e cît de cît milă de mine ? Sînt istovit, bunicule, nu mă mai chinui, șoptește abia auzit, ca un copilaș rîzgîiat.

Din ramă marele Otia îl privește aspru pe nepot. Bondo își lasă fruntea în pămînt și simte cum îi urcă hohotul de plîns în gîtlej.

— Dă-mi pace, dă-mi pace... răcnește din toate puterile și propriul strigăt îl face să se dezmeticească.

Se uită în jur cu o umbră de zîmbet șters, strivit, pe obraz.

— Ce-s țipetele astea și ce-i toată comedia asta, aș vrea să știu... ? Bunicule ! Bunicule ! se îngînă singur cu batjocură...

Și deodată ceva se frînge în mintea lui și totul prinde a se roti amețitor în jurul său.

— Aoleau, capul, capul... se apucă de păr urlînd.

— Ce-i cu tine, Bondo, ce-ai pățit ? dă buzna Karaman din odaia lui.

— Aoleu, capul, capul, tată... răcnește fiul, căutîndu-l cu privirile rătăcite, de nebun.

CAPITOLUL XIII

ȚINTIRIMUL PUSTIIT

Asfințitul era dens ca miezul de pepene galben.

Karaman ședea la el și trăgea de zor din țigară. Pe undeva pe-aproape țiuia un brotăcel a plictiseală. Și gîndurile i se depănau ca firul din tort, ca țiuiala. Mugea vaca în curte și se auzea glasul Lizikiei drăcuind.

— Mai rabdă, cățea, să mai mulg măcar o țîră...

Deodată ușa se deschise :

— Pot să intru, tată ?

— Intră, băiete.

Cu pași moleșiți Bondo intră și se aciuie pe o margine de scaun.

— De unde vii, copile ?

— De un' să vin ?! De nicăieri. De ce-ai căzut așa pe gînduri ?

— Așa...

Tăcură o vreme.

— Ți-e greu, tată, nu-i așa ?

Tatăl își privește fiul fără cuvînt. Tace.

— Of, că tare-i greu, tăticule...

— Ce s-a întîmplat, spune ?

— Dar tu n-ai să te superi dacă ți-o spun, tăticule ?

— Firește că nu ! Despre ce-i vorba ?

— Am aflat cîte ceva.

— Ce anume ?

— Gudju mi-e frate, nu-i așa ?

— Ajunge, Bondo, se apără ca de muște, fără putere, Karaman, însă Bondo nu se lăsă.

— Și nici el nu e zdravăn, nebun de-a binelea. Roadele tale, tată, și toate asemeni...

Karaman dădea din mîini cu disperare să-l oprească însă Bondo nu-l lua în seamă, continua :

— Și sătenii ne părăsesc... Dar nu-mi pasă, n-au decît să se ducă unde văd cu ochii. Că doar și noi sîntem niște pribegi pe lumea asta, tată. Venim tocmai de pe Tigru și Eufrat. Căci am fost alungați din mănoasa cîmpie dintre cele două ape. Întîi muscii și tabalii, apoi cimerienii ne-au făcut netrai acolo și ne-au alungat. De aceea sîntem aici. Dar ia spune, tăticule, pe tine nu te calcă uneori Ujmuram-Ujmur ? Pe toți ne istovește gălbinarea și ne preface în umbre, iar ziua cea neagră nu mai e departe. Nu ne rămîne decît să ne ridicăm împotriva lui Ujmur. Ni se întunecă orice gînd din pricina lui și piere otrăvit. Dar ție ce-ți pasă ? Tu n-o înțelegi. De veacuri ne urmărește Ujmur. Și între Tigru și Eufrat bîntuie aceleași friguri ca la noi pe Rion și pe Alazana. Pe mine însă mă înspăimîntă această beznă a veacurilor, fără sfîrșit. Veacurile acestea ne-au îmbătrînit. Cum să luptăm, avînd sîngele acesta vlăguit al strămoșilor în artere. Aici, la noi, se prăpădesc familii întregi deo-

dată, ca nicăieri în altă parte a lumii. Și duhuri scîrboase ieșind din flăcările iadului ne urmăresc pas cu pas. Și Amirani e înrobit duhurilor, însă Amirani nu se dă înapoi. Zice : astăzi pierd, mîine voi găsi, asta mi-e soarta... D-apoi și duhurilor le vine un sfîrșit. Și-au rîs de noi, s-au zbenguit, ajunge... Ție nu ți-e frică, tată ?

— De cine și de ce, fiule ?

— De duhurile cele noi, tăticule, de drăcușorii cei nou iviți. Aseară drăcușorii ăștia nou iviți m-au vizitat pe mine, mîine or da pe la tine. Și-o să învîrtească ei pămîntul întreg într-o bună zi ca pe-o muiere beată. Strînge-ți catrafusele, e timpul să ne cărăbănim de-aici. Vin oameni noi, tată, vin.

Și Bondo tăcu.

Karaman doar îl privea țintă.

Afară pogora amurgul.

Se ridică Bondo și căzu în genunchi în fața părintelui său.

— Să mă ierți, tată, îl roagă el pe Karaman.

— Ce s-a întîmplat, fiule, pentru ce să te iert ?

— Ăsta sînt, tată, n-ai ce-i face...

— Dumnezeu e mare.

Și Karaman își sărută fiul pe frunte.

Bondo se ridică, sărută umărul tatălui său și împleticindu-se pieri în întuneric.

Și rămase Karaman singur cu sine.

Se aciuie pe canapea și căzu pe gînduri. Cu cîteva zile în urmă Bondo îndrugase ceva despre timp și spațiu. Toate-s pe lume, zicea el,

vis și închipuire. Își pironește ochii Karaman în parmalîcul de scînduri și vede o gaură. Ce gînduri stranii i se învîrt sub frunte. Cum vine asta că lumea e numai închipuire ? Nu asta nu-i de înțeles și pace. Și ce-i cu butonul acela de cămașă de care tot pomenește ? La ce naiba-i trebuie ? Dracii dau la el năvală, afumați, negri, trecuți prin fum și flăcări. Biata Țițino, fie-i țărîna ușoară, să fi fost ea în viață, i-ar fi venit mai ușor băiatului să se lupte cu de-alde astea, pe cînd așa a rămas singur cu sine.

Și visă un vis înspăimîntător. Se făcea că stă printre ruine, iar zidurile toate sînt pictate cu sfinții cei din vechime. Stă el printre ruine, și deodată pămîntul de sub picioare prinde a se mișca și pornește să se învîrtă, să se învîrtă...

Să înnebunească de groază, nu alta. Nu mai poate să îndure Karaman, se cațără cît mai sus și răcnește de pe un bolovan mai mare :

— Sfinților părinți, ocrotiți-mă, ocrotiți-mă... și se trezește.

Aha, asta era, își suise și picioarele pe canapea.

Se ridică în capul oaselor Karaman, își îngropă fața în mîini și rămase pe gînduri.

În odaie se îngroșase întunericul.

— Ce-i cu tine, tată ?

În ușă — Bondo.

— Nimic, feciorule. Parcă mi s-a înfiorat inima...

— A-a, asta... lungi ciudat vorba Bondo. Rabdă și tu, tată. Mare e Dumnezeu...

Nu se putuse abţine de a nu-l lua în batjocură şi închise uşa.

CAPITOLUL XIV

NEBUNA PEPELO — ŞI CU ACEASTA SE ÎNCHEIE POVESTIREA CE NUMAI CU BINE NU ÎNCEPUSE

Cursese de atunci vreme.

Iată, sosise şi ziua hramului.

Bisericuţa ce se înălţa sub umbrarul teilor seculari, înalţi şi voinici de parcă erau picioare de duhuri uriaşe, odinioară lucru sfînt pentru săteni, temuţi şi respectaţi, bisericuţa, ziceam, gemea de atîta lume. Veniseră de peste lume neamuri şi rubedenii, fraţi, cuscri şi cumnaţi, de nu-i mai încăpea locul.

Vremea era în prag de seară. Cerul pînă atunci senin şi transparent se acoperea treptat de nori.

Înaintea pridvorului, pe locul anume bătătorit, se porniseră mai dinainte jocurile. Tineretul bolnav şi buhăit ţopăia greoi, abia tîrîndu-şi burdihanele umflate.

La terminarea slujbei, flăcăii scoaseră din biserică o minge mare de piele. Mulţimea dădu năvală, şi deasupra-le fîlfîiau şi zuruiau prapurii.

Mingea fu purtată de trei ori în jurul bisericii, în chiote, şuierături şi cîntări bisericeşti.

Apoi tinerii ieşiră în loc deschis şi din mijlocul lor mingea fu aruncată drept în sus.

Se stîrniră strigăte, se porniră încăierări. Îşi smulgeau mingea unul altuia, dădeau să şi-o pună fiecare pe *lelo* — calul — său.

Mingea, mare şi neagră, ba se ivea în braţele cuiva, ba pierea nu se ştie unde.

Forfotă, înghionteală, alergătură...

— Haide, mişcă, măi Kimote...

— Uite-o... Aruncă-o încoa...

Toţi şi toate se amestecaseră în aşa măsură, că nici cîinele, cît e el de cîine, nu şi-ar fi recunoscut stăpînul.

Între timp intraseră în joc şi cei veniţi călări.

Zdrenţele curgeau de pe jucători. Nu mai rămăsese o haină întreagă.

Iar de pe cerul mohorît atîrnau pînă jos zdrenţele norilor negri şi murdari, pînă la pămînt. Curînd avea să plouă cu găleata.

Dar numai băbuţele cocîrjate se închinau cu teamă şi o luau zorite către casă. Chipurile, era tocmai vremea să rînduiască păsările la culcare, d-apoi nici vaca nu era mulsă. Şi casa o lăsaseră de izbelişte, cine să întocmească cina pentru oaspeţi, că doar era zi sfîntă, hram.

Jocurile însă continuau, ţopăiala îşi urma cursul. Fetele îşi tot potriveau năframele, să fie mai frumoase. Şi plîngea armonica în tonuri dulci.

Ici-colo, sătenii strînşi ciotcă îi tot dădeau zor despre drumul de fier. De nu azi, atunci

mîine avea să șuiere trenu' și s-a zis cu pacea traiului sătesc.

Rîsete, chicoteli.

Și-n mulțime se zăreau și straie de-acelea ciudate ale scopiților.

Iar amurgul cobora tot mai dens și mai negru. Și prin negura lui se strecurau bălăngănindu-se cei ce-și făcuseră suma băuturii, abia mai îngăimînd lălăiala lor de bețivi.

Bătrînii se trăseseră la adăpostul streșinii, să pună la cale treburile sătești. Și cu ei se afla și Karaman, căci acesta să fie pesemne ultimul hram aici la Sanavardo. Îi era sortit acestui sat să piară, lăsînd în urmă drept amintire doar teii umbroși și sălciile pletoase, ba și crucile din țintirim.

Cît despre Bondo, ședea rezemat de un tei, însingurat. Sătenii îl ocoleau, trimițîndu-i priviri lungi.

Se însingurase și maica Macrina, zăvorîndu-se în chițimia schitului cel vechi, plecat într-o rînă, cel de dincolo de biserică. Nu era lucru de cuviință să se amestece cu gloata, s-o vadă horind și petrecînd.

Deodată pe după gardul de piatră al bisericii se stîrni forfotă, șoapte agitate :

— Pepelo ! Nebuna Pepelo !...

Și mulțimea tălăzui, dîndu-se în lături, să facă loc unei femei uscate, desculțe, cu poala suflecată.

Pepelo urcă în pridvor și se arătă poporului, o muiere încruntată cu obrazul brăzdat de crețuri.

Mulțimea înmărmuri, îngrozită, bîntuită de presimțiri rele.

Apoi nebuna căzu în genunchi în pragul bisericii și prinse să se închine, lovindu-se cu pumnii în piept, și urlînd ceva neînțeles. În cele din urmă se ridică, și întoarse spre lume doi ochi holbați ca de jăratic.

Mulțimea aștepta înmărmurită. Încetaseră jocurile, dansurile. Sătenii dădeau năvală către pridvorul bisericii.

Numai undeva într-o ulicioară îndepărtată se mai auzea o lălăială de chefliu.

— Lume ! Lume ! strigă către ei Pepelo și răcnetul său ascuțit despică aerul ca un junghер.

Se închină, se foiesc înspăimîntați sătenii.

Caii, presimțind că vine furtuna, își pleacă capetele în pămînt.

— Cine să vă mai ajute, oameni buni ? Cine să vă scoată din năpastă ? Azi noapte mi s-a arătat Fecioara și mi-a dezvăluit că pămîntul este asemeni unei lupoaice turbate, își sfîșie proprii ei pui. Și scris este că Ujmur va să nimicească Sanavardo. Femeile vor fi sterpe, bărbații fără rod. Nenorocirea atîrnă asupra capetelor voastre, oameni ! Și-a fost întrebat uliul : te învoiești ca însetat fiind să clocești două luni în cap, pentru a-ți scoate urmașii ? Da, voi cloci, s-a învoit el. Și a fost întrebat catîrul : Dar tu ? Decît așa mai bine să rămîn fără urmași. Nimeni nu v-a întrebat pe voi... Și atunci din ce pricină ați rămas sterpi ? În cartea prevestirilor scrie că la douăzeci și unu martie, cînd soarele intră în pri-

mul sfert al Ovnei, vor lua puterea asupra anului Marte cu Leul şi în clipa cînd vor intra în Casa soarelui, bîntui-va aici oftica, o boală de gît cu tuse şi horcăieli. Blestemata de molimă o să vă pună în pat, se vor îndesi boleşniţele la femei, care vor deveni sterpe. E aproape ziua cea neagră. Oameni buni, femeile vor purta în pîntece bolovani în loc de plozi. S-a mîniat glia Sanavardului pe noi, oamenii. Temeţi-vă de cea de-a doua înfăţişare. Va surzi cerul de atîta bocet muieresc, se va deschide pămîntul de răcnetele bărbaţilor. Soseşte Voievodul Ujmur cu oştile lui... ! Aruli, blestematele aruli !... Văleu, văleu, văleu... prinde ea a urla cu spume la gură, şi ţopăia de i se săltau poalele pînă mai sus de genunchi.

Groaza îi cuprinse pe oameni.

Nebuna se prăbuşi la pămînt şi se zbătea acolo pradă convulsiilor.

Se porniră şi muierile să ţipe şi să bocească, şi se închinau făcîndu-şi semnul crucii.

Se auzi şi un al doilea răcnet, şi cînd oamenii întoarseră privirile, îl zăriră pe Bondo pe jos, zbătîndu-se pradă convulsiilor.

Bondo a dat în boala copiilor, ducă-se pe pustii... Bondo a dat în boala copiilor, ducă-se ea pe pustii...

— O, doamne, miluieşte-ne... răcnea lumea, năpustindu-se către poartă.

Dar nu era chip să ieşi din curtea bisericii, mulţimea se împotmolise în porţi, nici să ieşi, nici să intri. Curtea răsuna de răcnete, gemete, blesteme, bocete şi urlet ca de fiară.

În sfîrşit se prăvăli gardul de nuiele vecin, dar în aceeaşi clipă se auziră bubuind împuşcături, sclipiră în aer pumnale, nechezară caii speriaţi.

Şi tot atunci plesni ameninţător cerul ca o băşică de bou şi se porni o ploaie torenţială. Şuvoaiele ei spălau acoperişul de scînduri al bisericii, şi teii ce picoteau mohorîţi ca nişte corbi sub ploaie. Pîrîiaşe repezi şi triste şerpuiau prin frunzişul lor.

Ţipau copiii de spaimă.

Şi despicînd deodată cerul fulgerul îi orbi pe oameni, iar odată cu el, ca la un semnal dinainte stabilit, se arătă şi trenul, primul tren, cu un huruit şi un scrîşnet cum nu mai auziseră vreodată.

Alerga peste păduri şi coclauri, fără oprire, urlînd şi şuierînd, scuipînd fum şi făcînd să se cutremure mlaştinile. Gemea şi vuia balaurul de fier, aducînd cu el forţa metalului şi o omenire nouă cum nu mai văzuseră aceşti săteni, afumată şi cu mîinile bătătorite — conductori, lăcătuşi, muncitori...

Şi şuierul acestui prim tren se rostogoli pînă departe pe deasupra Sanavardului.

Caii speriaţi se ridicară pe două picioare, se aruncau încolo, încoace, dădură peste parii gardului, îşi smuceau dîrlogii din mîna stăpînilor, şi nechezînd avan, se smulseră în cele din urmă şi tropăiră pe drumul colbuit.

Iar în vremea asta pogorîse peste sat noaptea. O beznă, să-ţi dai cu degetele în ochi.

Huruitul trenului pieri undeva înspre părţile Saturiei, acolo unde au ridicat şi staţia Samtredi.

Beznă. Nici un licăr de lumină. Te mai orbea şi ploaia.

Şi în bezna asta, strigăte şi bocet.

— Tu cine eşti ?

— Sînt eu.

— Care eu ?

— Eu, cel care piere sterp şi singur.

— Dar tu ?

— Sînt vestitorul noilor nădejdi, mie îmi surîde viitorul.

La lumina unui felinar putură zări pe Gudju Labahua, stînd în pragul bisericii. Iar la picioarele sale se zbuciuma pradă convulsiilor Pepelo — se vedea că-şi dă sufletul.

Şi glasurile răsunau în noapte :

— Salvează-se cine poate...

— Fii blestemat, Sanavardo !...

— Să fugim, să fugim la Saturia !

— Mamă ! Mămico ! gemea Bondo, dîndu-şi duhul sub teiul secular care, prăvălit de un fulger, îl prinsese sub el.

Dar fulgerul a şi aprins teiul... o să fie pîrjol...

1923

CUPRINS

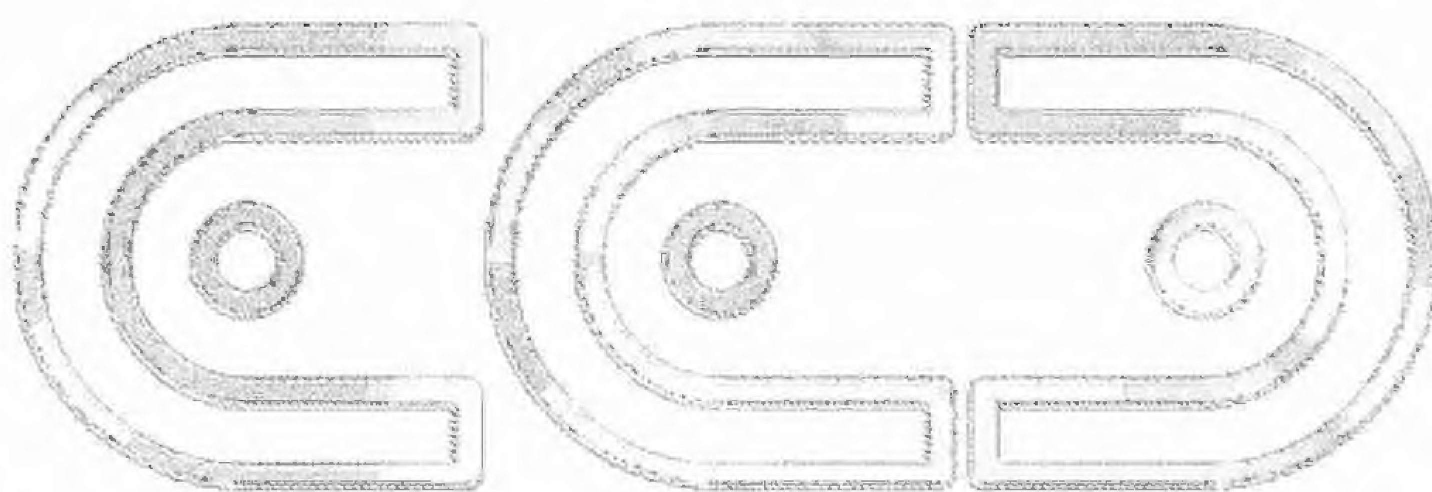
Lector : OLGA JORA
Tehnoredactor : NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar 15.08.1980. Coli tipar 4,5.



Tiparul executat sub comanda nr. 1140 la Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97 Bucureşti, Republica Socialistă România






Scanare și prelucrare digitală

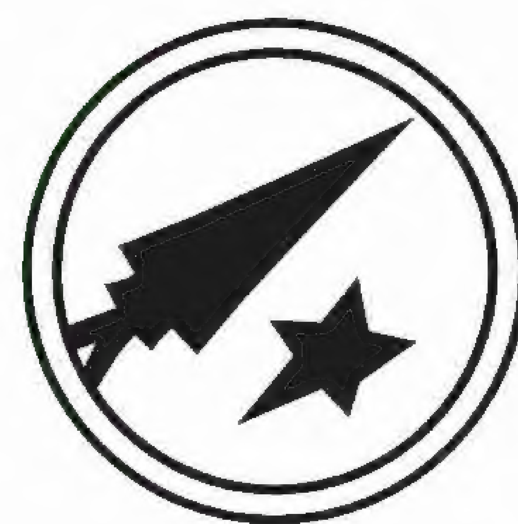





de

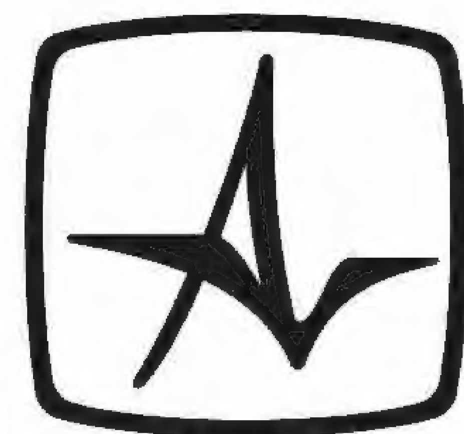
Anonim





și

CAT Graur



Antwerpen





2024



